

साधनानी नोंधपोथी

श्री भाताल

શ્રી અરવિન્દ અંથમાળા

વર્ષ ચોથું

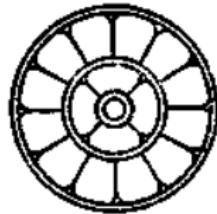
પુસ્તક

૧

શ્રી માતાજી
(૪.૫.૬૭)

સાધનાની નોંધપોથી

શ્રી ભાતાળ

શ્રી અરવિંદ આશ મ : પોંડિશે રી

SADHANA-NI NONDHPOTHI: by The Mother. Translated by
Sundaram. Pub. Sri Aurobindo Ashram, Pondicherry-2.
1968. Price: Rs. 3.00

અનુ. સુન્દરમ્.

© સર્વ હક સ્વાધીન

પ્રકાશક: શ્રી અર્થિંદ સોસાયટી, ગોંડિયરી

દાખી આવત્તિ : જુલાઈ ૧૯૬૮

રૂ. 3.00

સુપ્રકૃતિ : શ્રી અર્થિંદ આનુભુત પ્રેસ, ગોંડિયરી-૨
250/68/1500

નિ વે ઈ ન

હેલવાં ગ્રણોક વર્ષથી આપણને શ્રી માતાજી તરફથી એક નવી, ધર્મી જગ્હન અને આખૂર્વ એવી વસ્તુ મળવા લાગી છે. પોતાને થતી રહેતી અનુભૂતિઓને, અથવા કહો કે તેઓ દ્વારા સાધનાના ક્રેતમાં બે તદન નંબું કર્યા થઈ રહ્યું છે તેને તેમણે અંગત વાર્તાવાપો દ્વારા આપણી સમજ ખુલ્લું કરવા માંડ્યું છે. એ વાર્તાવાપો આશમના શિક્ષાલું કેન્દ્રની ગૈમાસિક પત્રિકા ‘બુવેટિન ઑફ શ્રી અરવિદ ઇન્ટરનેશનલ સેન્ટર ઑફ એન્જ્યુકેશન’માં ‘Notes on the way’ તથા ‘A Propos’ એ મથાળાં હેઠળ પ્રગટ થતા રહ્યા છે. એને આમે ‘સાધનાની નોંધપોથી’ ના નામ હેઠળ ‘દક્ષિણા’ ગૈમાસિકમાં આપતા રહેલા છીએ. આ પુસ્તકમાં ૧૯૬૪ ના ઓક્ટોબરની ૭ મીના પ્રથમ વાર્તાવાપથી માર્ગી ૧૯૬૭ ના ઓગસ્ટની ૩૦ મી સુધીના સર્વ વાર્તાવાપો આપવામાં આવ્યા છે.

યોગના વિષયથી બહુ પરિચિત ન હોય તેવા વાયકોને માટે આમાંની સામગ્રી સમજવી એકદમ સરળ નહિ પડે. કેટલીક વસ્તુઓ તો શ્રી માતાજીએ એવી રીતની કહી છે કે જેમાં શ્રી માતાજીને પોતાને ‘પણ ‘આ કેવી રીતે કહેવું?’ એમ કહેવું પડેલું છે. યોગની અનુભૂતિઓ સામાન્ય જીવનમાં થતી રહેતી બાધ્ય પ્રકૃતિગત અનુભૂતિઓ કરતાં તો ધર્મી વિશેષ ગણન, સૂક્મ અને અકલિતતાના પ્રદેશની હોય છે. અને

શ્રી માતાજીની આ અનુભૂતિઓ તો અન્યાર સુધી આ યોગમાં જે પ્રદેશે
ખેડાયેલા છે તેથી પણ આગળના, થરીરના કોપો સુધીના પ્રદેશમાં પહોંચે
છે, અને શ્રી માતાજી કહે છે તે મુજબ હવે જે કેટલીક વસ્તુઓ પ્રગટ
થયેલી છે તે વિશ્વમાં પ્રથમ વાર બનતી ઘટનાઓ જેવી છે.

યોગના નવા અભ્યાસીઓ આ પુસ્તકની સાથે સાથે આ ગ્રંથમાળામાં
પ્રસિદ્ધ થયેલા ‘શ્રી માતાજી: દિવ્ય સ્વરૂપ’ અને ‘અતિમાનસ’ એ
ને પુસ્તકોનું વાંચન કરશે તો તેમને આ પુસ્તકમાંનો વિષય સમજવામાં
સહાય થશે.

૧૮.૫.૬૮

—સુનદરમ्

અ લુફ્ટ મ

૧. ૭ ઓક્ટોબર, ૧૯૬૪	૧
૨. ૧૨ જાન્યુઆરી ૧૯૬૫	૧૧
૩. ૨૪ માર્ચ, ૧૯૬૫	૧૪
૪. ૨૧ ઓગસ્ટ, ૧૯૬૫	૨૩
૫. ૨૭ નવેમ્બર, ૧૯૬૫	૩૨
૬. ૨૨ જાન્યુઆરી, ૧૯૬૬	૪૬
૭. ૧૮ મે, ૧૯૬૬	૫૩
૮. ૨૮ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૬૬	૬૩
૯. ૩૦ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૬૬	૭૦
૧૦. ૧૧ જાન્યુઆરી, ૧૯૬૭	૮૩
૧૧. ૨૧ જાન્યુઆરી, ૧૯૬૭	૮૮
૧૨. ૪ માર્ચ, ૧૯૬૭	૮૩
૧૩. ૭ માર્ચ, ૧૯૬૭	૮૫
૧૪. ૨૪ મે, ૧૯૬૭	૧૦૦
૧૫. ૨૪ જૂન, ૧૯૬૭	૧૦૮
૧૬. ૨૬ ઓગસ્ટ, ૧૯૬૭	૧૧૭
૧૭. ૩૦ ઓગસ્ટ, ૧૯૬૭	૧૨૨-૧૩૦

સાધનાની નોંધપોથી

આ મથ્યાળા છેઠળ અમે શ્રી માતાજી સાધેના વાર્તાવાપોમાંથી
થોડો થોડો ભાગ આપવાનું શરૂ કરીએ છીએ. આ ચિત્તનો અથવા તો
અનુભૂતિઓ, આ અવલોકનો છેક હમણાંના છે અને રૂપાંતરની
સાધનામાં સીમાચિહ્નનો જેવાં છે: થઈ રહેલા કાર્ય ઉપર ઓમાં પ્રકાશ
પડે છે—શરીરના આ ચાલી રહેલા વોગની બધી પ્રકિયાઓ સ્થાપિત
કરવાની છે—એટલું જ નહિ, પરંતુ હજી ને સાધના કરવાની છે
તેનાં એ એક પ્રકારનાં સૂચનો રૂપે બની શકે તેવાં છે અને એટલા
માટે તેમને પસંદ કરી અતે મૂકવામાં આવ્યાં છે.

—સંપાદક, બુલેટિન

નવો જ દૃષ્ટિકોણુ

જ ઓક્ટોબર, ૧૯૬૪

વસ્તુઓ વધારે સારું રૂપ બેવા લાગી છે, સામાન્ય દૃષ્ટિથી જોતાં નહિ, પણ ઉધ્વર દૃષ્ટિથી જોતાં. પરંતુ એમાં જે સ્થૂલ પરિણામો આવેલાં છે તે હજુ ચાલુ જ છે—જીએ કે બધી જ મુશ્કેલીઓ વધી પડેલી છે. માત્ર એટલું કે ચેતનાની શક્તિ વધારે મોટી બની છે—એમાં વધારે સ્પષ્ટતા, વધારે ચોક્કસતા આવી છે; તેમ જ જે વોકોમાં શુભેચ્છા છે તેમના ઉપર કાર્ય પણ બનવા લાગ્યું છે; એ લોકો ઠીક ઠીક સારી ઓવી પ્રગતિ કરી રહ્યા છે. પણ જે સ્થૂલ મુશ્કેલીઓ છે તે જીએ કે વધી પડી છે, એટબે કે, એ જીએ... આપણે કસોટીમાં ટકી રહી શકીએ છીએ કે નહિ તે જોવા માટે થઈ રહ્યું છે.

આવી સ્થિતિ છે.

થોડા જ વખતથી (ગઈ કાલથી), વાતાવરણમાં કોઈક વસ્તુ સ્પષ્ટ બની ગઈ છે. પરંતુ રસ્તો હજુ લાંબો છે—લાંબો, લાંબો. મને લાગે છે કે એ ઘણો લાંબો છે. આપણે ટકી રહેવાનું છે—વળગી રહેવાનું છે, સૌથી વિશેષ આવી છાપ પડે છે—આપણામાં ટકી રહેવાની શક્તિ હોવી જોઈશે. આ બે વસ્તુઓ એકદમ અનિવાર્ય છે: સહનશક્તિ અને શક્તા, કશાથી પણ

સાધનાની નોંધપોથી

ચલિત ન થાય તેવી, દેખીતી રીતે સંપૂર્ણ નકાર મળતો હોય, તમારે વેદના વેઠવી પડતી હોય, તમે રિબાતા હો (એટલે કે શરીરમાં ઓમ મારે કહેલું છે), તમે થાકી ગયા હો તોપણ—તમારે સહી વેવાનું છે, ટકી રહેવાનું છે. એ વાત છે.

પણ મને જે કહેવામાં આવે છે તે સાંભળતાં, એટલે કે જે લોકો રેઝિયો સાંભળે છે, વર્તમાનપત્રો વાંચે છે (કે જે બધું હું કરતી નથી), તેમના તરફથી મને જે સાંભળવા મળે છે તે જોતાંઅભેમ લાગે છે કે આખું જગત એક કિયા હેઠળ આવી રહેલું દેખાય છે... અને એ વસ્તુ આત્મારે તો ગભરાવી મૂકે તેવી છે. અભેમ લાગે છે કે ‘દેખીતી રીતના ગાંડા’ લોકોની સંખ્યા હીક હીક વધવા લાગી છે. દાખલાં તરીકે, અમેરિકામાં આજોયે યુવાન વર્ગ એક વિચિત્ર રીતના વિચાર વમળમાં સપડાઈ રહેલો દેખાય છે, અને એ વસ્તુ વિચારશીલ માણસોને બેચેન કરી મૂકે તેવી છે, પણ એમાંથી એક વસ્તુ તો ચોક્કસ દેખાઈ આવે છે કે એક અસાધારણ શક્તિ કામ કરી રહી છે. આમાં તમામ ટેવો અને તમામ નિયમો ભગાઈ રહ્યા છે—એ સારી વાત છે. આત્મારને માટે એ ‘વિચિત્ર’ જેવું છે, પણ એ જરૂરનું છે.

તો આત્મારે સાચું વલણ તે આપણે થઈ શકીએ તેટલા પારદર્શક થવાનો પ્રયત્ન કરવો એ પ્રમાણે જ હોય ને?

પારદર્શક, નવી શક્તિને જીવવા માટે તૈયાર.

મેં મને ચોતાને પ્રશ્ન કરેલો, કારણ કે આ પારદર્શિન્ત્વ એ પારદર્શક છે એવી ધ્યાય પડે છે, પરંતુ એ કંઈક શૂન્યતા જેવી, એક સભર એવી શૂન્યતા જેવી વસ્તુ છે, અભેમ છતાં એ શૂન્યતા છે. કાઈ ખબર પડતી નથી. ખબર નહિં કે એ એક ઊંચી જાતનું તમસ છે, કે...

સૌથી વિશેષ તો આપણે આત્મવિશ્વાસ રાખવાનો છે. જડતત્ત્વમાં માટી મુશ્કેલી એ છે કે સ્થૂલ ચેતના (એટલે કે જડતત્ત્વમાં રહેલું મન

મુશ્કેલીઓના દબાણ હેઠળ રથયેલી છે—મુશ્કેલીઓ, વિદ્નો, વેદનાઓ, સંઘર્ષો. કહો કે આ બધી વસ્તુઓ દ્વારા એને ‘ધડવામાં’ આવી છે. અને એણે તેના ઉપર એક છાપ મૂડી આપી છે, લગભગ નિરાશાભાવની, પરાજયભાવની, અને ખરેખર એ સૌથી મોટામાં મોટું વિદ્ધન છે.

મારા પોતાના કામમાં હું આ વસ્તુ વિષે સભાન બની રહી છું. જે સૌથી વધુ સ્થૂલ એવી ચેતના છે, સૌથી વધુ સ્થૂલ પ્રકારનું જે મન છે તેને ચાબુકના પ્રલાર મળે ત્યારે જ તે કામ કરે, પ્રયત્ન કરે, પ્રગતિ કરે એવો તેને આભ્યાસ પડેલો છે. આમ ન થાય તો એ પછી તમસ ઝપ બની જાય છે. અને પછી, એ જેટલા પ્રમાણમાં કલ્પના કરે છે તેટલા પ્રમાણમાં તેને હંમેશાં મુશ્કેલીની જ કલ્પના આવે છે—હંમેશાં એને વિદ્ધન દેખાય છે, હંમેશાં એને વિરોધ દેખાય છે, અને એ વસ્તુ ગતિને અયંકર રીતે મંદ કરી નાખે છે. એને તમારે ખાતરી કર્યાવવી હોય કે એની સર્વ મુશ્કેલીઓની પાછળ પ્રભુની કૃપા આવી રહેલી છે, એની સર્વ દુઃખો અને વેદનાઓની પાછળ, આ બધા વિરોધોની પાછળ આનંદ આવી રહેલો છે, તો તે માટે ધારા નક્કર અનુભવોની, ધારા સ્પર્શક્ષમ અને ધણી વાર ફરી ફરીને થતા રહેતા અનુભવોની જરૂર રહે છે. બધી સાધનાઓમાં આ સાધના વધુમાં વધુ વાર ફરી ફરીને કરવાની રહે છે, આપોયે વખત તમારે નિરાશાભાવને કે શંકાને કે નર્ધી પરાજયમાં ચાયતી કલ્પનાને આટકાવવી પડે છે કે દૂર હક્કાવવી પડે છે, યા તો તેનું ઝપાંતર કરવાનું રહે છે....

હું આ માત્ર સ્થૂલ ચેતનાની જ વાત કરું છું.

હા, કોઈ વસ્તુ જ્યારે ઊર્ધ્વમાંથી નીચે ઊતરી આવતી હોય છે ત્યારે તો, કુદરતી રીતે જ, એ કર્યારધારુ કરી મૂકે છે (નાસી જવાની કિયાનું સૂચન), અને પછી બધું શાંત થઈ જાય છે, બધું અટકી પડે છે અને રાહ

સાધનાની નોંધપોથી

જેવા લાગે છે. પણ... હું એ વાત બહુ સારી રીતે સમજી શકું દ્યું કે સત્ય, સત્ય-ચેતના પોતાને શા માટે વધારે સતત રીતે વ્યક્ત કરતી નથી, કારણ કે એની શક્તિ અને જડતત્ત્વની શક્તિ વચ્ચેનો તફાવત એટલો બધો માટો છે કે એમાં જડતત્ત્વની શક્તિનો જણેછિદ જ ઊરી જય છે—પણ પછી એનો અર્થ રૂપાંતર રહેતો નથી, એ તો કચ્ચયરધાણની કિયા બની રહે છે. પહેલાંના વખતમાં લોકો આ વસ્તુ કરતા હતા—આ આખીએ સ્થૂલ ચેતનાને તેઓ એક શક્તિના વળન હેઠળ કચ્ચી નાખતા હતા. એ શક્તિની સામે કોઈ વસ્તુ લડી શકતી નથી, કોઈ પણ વસ્તુ તેનો વિરોધ કરી શકતી નથી. અને એમાં પછી આપણને એમ થતું રહેલું છે : ‘લો ! કામ થઈ ગયું’. પણ એ નથી થયું હોતું, જરા પણ નહિ ! કેમકે, બાકીની વસ્તુઓ, આહી નીચે, પહેલાંના જેવી જ, બદલાયા વિનાની રહેલી છે.

હવે એ બધાને બદલાવા માટેની પૂરેપૂરી શક્કયતા આપવામાં આવે છે; અને એ માટે તો એ એનો ‘પૂરેપૂરો ભાગ ભજવી લે એમ તમારે થવા દેવાનું રહે છે, એને કચ્ચી નાખે તેવી શક્તિને તમારે વચ્ચે લઈ આપવાની નથી—આ વસ્તુ મને બહુ સારી રીતે સમજાઈ ગઈ છે. પરંતુ પેલી ચેતનામાં પણ એક મૂર્ખના જેવું જિદ્દીપણું રહેલું છે. દાખલા તરીકે, એક વેદના થઈ રહી હોય, ખૂબ તીવ્ર રીતેંઅને તમને લાગે કે એ હવે આસંગ્ય બની જશે ત્યારે કેટલી બધી વાર એવું બને છે કે (કોષોની ભીતરમાં) પુકારની એક નાનકડી આંતરિક કિયા બને છે—કોષો પોતાનો એસ. એસ. (આફિનો સંદેશ) મોકલેંછે—દરેક વસ્તુ બંધ થઈ જાય છે અને ઘણી વાર (હમણાં તો વધુ ને વધુ વાર) એ વેદનાને બદલે એક આનંદમય આરોગ્યની લાગણી આવીને ઊભી રહે છે. પરંતુ આ મૂર્ખ એવી સ્થૂલ ચેતના સૌથી પહેલો પ્રત્યાધાત એવો આપે છે કે, ‘આહ ! અમે જોઈ લઈશું કે આ કયાં લગી ટકે છે,’ અને કુદરતી રીતે જ, આ કિયા વડેતે બધું જ

તોડે પાડે છે—તમારે બધું ફરીથી શરૂ કરવાનું રહે છે.

હું માનું છું કે આ આવેલા પરિણામને જો કાયમી બનાવવું હોય તો—
એ કોઈ ચમત્કાર જેવું પરિણામ નહિ કે જે આવે, આપણું દિગ કરી નાખે
અને પાછું ચાલ્યું જાય—પણ એ સાચેસાચ એક રૂપાંતર રૂપી પરિણામ બનવું
જોઈએ. આપણે બહુ જ, બહુ જ ધીરજ રાખવાની છે. આપણે એક એવી
ચેતના સાથે કામ કેવાનું છે કે જે ખૂબ જ ધીમી છે, ખૂબ જ ભારે, ખૂબ જ
જિદ્દી છે. એ બહુ વેગપૂર્વક આગળ વધી શકતી નથી, એ એની પાસે
જે કંઈ છે, એને જે વસ્તુ સત્ય તરીકે દેખાય છે તેને તે વળગી રહેતી હોય
છે; એ સાવ નાનકદું સત્ય હોય તોપણ તેને તે વળગી રહે છે અને ગતિ કરવા
માગતી નથી. તો એ વસ્તુને મટાડવા માટે તમારી પાસે ખૂબ ધીરજ, ખૂબ
ધીરજ હોવી જોઈએ.

આખી વસ્તુ માત્ર એક જ છે—પણ રહે, સહન કરી લો.

શ્રી આરવિહે એ વસ્તુ અનેક વાર અનેક રીતે કહી છે : ‘સહન કરી લો
અને તમે જીતશો... વેઠી લો—વેઠી લો અને તમે ઉરાવી શકશો.’

જે વધુમાં વધુ સહનશક્તિ ધરાવે છે તેને વિજય મળે છે.

અને પછી, આ જે અહીં પુદ્ગલો છે (માતાજી પોતાનું શરીર બતાવે
છે) તેમને માટે મને આ જ પાઠ લાગે છે—શરીરો મને માત્ર પુદ્ગલો જેવા,
પરમાણુઓના પુંજ જેવાં જ લાગે છે અને જ્યાં સુધી એમને લેગા બાંધી
રાખવાની ઈચ્છા, કોઈ ને કોઈ કારણસર, પાછળના ભાગમાં હોય છે
ત્યાં સુધી એ લેગા વળગી રહે છે. આ દિવસોમાં, ગઈ કાલે કે પરમ દિવસે,
આ રીતની અનુભૂતિ થઈ હતી : એક રીતની ચેતના (હું હમેશા શારીરિક
ચેતનાની વાત કરું છું, ઊર્ધ્વ ચેતનાની લેશ પણ નહિ) પૂરેપૂરી વિકેન્દ્રિત
બની ગઈ હતી, એક વિકેન્દ્રિત બનેલી ચેતના અહીં, તહીં, આ શરીરમાં,

પેલા શરીરમાં (બોકો જેને ‘આ માણુસ’ કે ‘પેલો માણુસ’ કહે છે તેમાં, પણ આ વિચાર હવે બહુ ટકી રહેલો નથી); એ પછી આ કોષો અંગે વિશ્વરૂપ ચેતનામાંથી એક રીતની અંતઃપ્રક્રિયા બની, જ્ઞાને કે એ ચેતના આ કોષોને પૂછતી હતી કે તમે શા માટે પેલા સંયોજનને, અથવા આપણે જે ઓમ કહી શકીએ તો, એ મુદ્ગ્રાલને ટકાવી રાખવા માગતા હતા. અરેખર એ કોષોને એ વસ્તુ સમજવવામાં અથવા તો અનુભવવા દેવામાં આવી હતી કે અનેક વરસો લગી આમ બંધાયેલા રહેવાથી આ રીતની મુશ્કેલીઓ થશે, શરીરમાં ઘસારો આવશે, બાધ મુશ્કેલીઓ ઉભી થશે, ટ્રૂકમાં શરીરના ધર્મણ અને વપરાશને લીધે આ પ્રમાણેની બધી વિકૃતિ થશે—પણ એ વસ્તુ કોષોને જરા પણ મહત્વની ન હતી. ઓમના તરફથી જે જવાબ આવ્યો તે જરા રખ પડે રહેવો હતો, એટલે કે એમણે એમ કહ્યું કે તેઓ પોતે ઊર્ધ્વ શક્તિ સાથે સભાન રીતે સંપર્કમાં રહેવાની શક્તિ ધરાવે છે એ જ એમને માટે મહત્વની વસ્તુ છે, એસ્સિવાય બીજી કથી વસ્તુનું તેમને મહત્વ છે નહિ. એમને દિવ્ય શક્તિ સાથે, સંવાદિતાની શક્તિ સાથે, સત્યની શક્તિ સાથે, પ્રેમની શક્તિ સાથે આ રીતનો સંપર્ક મળે એ માટેની એ એક અભીસાના જેવું (કુદરતી રીતે જ, શબ્દોમાં ગોઢવેલી તો નહિ), અગ્રેજમાં જેને yearning (ઝખના), longing (લગન) કહે છે તેના જેવું હતું. અને એટલા માટે તે આ વર્તમાન સંયોજનનું મહત્વ બરાબર સમજે છે.

આ એક તદ્દન નવો જ હૃદિકોણ છે.

હું આ વસ્તુને મનના શબ્દો વડે વ્યક્ત કરું છું, કેમકે બીજો કોઈ રસ્તો નથી, પણ આ વસ્તુ બીજી કોઈ રીતે નહિ, પણ સંવેદનના પ્રદેશમાં બનતી હતી. અને એ બહુ જ સ્પષ્ટ હતી—અતિશય સ્પષ્ટ અને ખૂબ જ સતત રીતે ચાલુ રહેલી, એમાં કથા ફેરફારો થતા નહોતા. એ કણે પછી, વિશ્વરૂપ

ચેતના વચ્ચે આવીને કહેવા લાગો, ‘જુઓ પેલાં વિદ્ધનો’, અને આ વિદ્ધનો સ્પષ્ટ રીતે દેખાવા લાગ્યાં (મનમાં ઓક ચેતનો નિરાશા ભાવ,—અને આ મન તે ઓક આકાર વિનાનું કે જે હજુ જનમવાની અને પોતાની જાતને ઓપોની આંદર વ્યવસ્થિત કરવાની તૈયારીમાં છે), પણ ઓપોને પોતાને આ બધાની કશી પરવા નહોતી. એમને એ વસ્તુ ઓક ચેતના રોગ જેવી લાગતી હતી (એ માટેનો શબ્દ તો ‘વિકૃતિ’ છે, પરંતુ ઓપોને એમ લાગનું હતું કે આમાં જાળે કોઈ અક્ષમાત બનશે, આથવા કોઈ અનિવાર્ય જેવી માંદળી આવશે, આથવા એ કોઈક એવી વસ્તુ હશે કે જે તેમના વિકાસકરણના ઓક સ્વાભાવિક ભાગ રૂપે નહિ હોય અને જે તેમના ઉપર લદાયેલી હશે). એ જાણે પછી આ વસ્તુઓ (આ સ્થૂલ મન) ઉપર કામ કરવાને માટે ઓક ચેતની ‘નિમ્ન’ શક્તિનો જન્મ થયો; એમાંથી પછી ઓપોને સ્થૂલ મનમાંથી પોતાને લાગ કરી લેવાની અને તેનો ત્યાગ કરી દેવાની ઓક સ્થૂલ શક્તિ મળી આવી. એ થયા પછી હું જેને વિષે હમણાં જ કહી ગઈ તે આ ફેરફાર બની આવ્યો, એમાં આખીયે પરિસ્થિતિમાં પલટો થઈ ગયો, જાણે કે સાચેસાચ કોઈ નિશ્ચયાત્મક વસ્તુ બની આવી હતી. હવે ઓક વિશ્વાસ ભરેલો આનંદ બની રહ્યો: ‘આહ ! અમે આ ઓથારમાંથી છુટ્યા છીએ’.

એ જ વખતે, ઓક રાહત—ઓક શાચીરિક રાહત મળી આવી, જાણે કે હવે શ્વાસ લેવાનું કામ વધારે સહેલું બન્યું હતું—હા, જાણે કે આપણે ઓક ઓચલામાં પુરાઈ રહ્યા હોઈએ—ઓક ગુગળાવી નાખતા ઓચલામાં—અને પેલું... ગમે તેમ, પણ આદરની બાજુઓ ઓક ખુલ્લી જગા કરી આપવામાં આવી હતી. અને તેમે શ્વાસ લેવા લાગો છો. આથી વધારે કર્દી હતું કે નહિ તેની મને ખબર નથી, પણ એ જાણે કે ઓક ખુલ્લી જગાં કરવામાં આવી હોય, ઓક ચીરો પાડી આપવામાં આવ્યો હોય તેના જેવું હતું અને તેમે શ્વાસ લેવા લાગો છો.

આધનાની નોંધપોથી

આને આ એક સંપૂર્ણ રીતે સ્થુલમાં બનેલી, ઓષોમાં બનેલી કિયા હતી—

પણ તમે જ્યારે એ પ્રદેશમાં, ઓષોના પ્રદેશમાં, નીચે ઊતરો છો, ત્યારે ઓષોનું જે બંધારણ છે તે પણ જાણે ઓછા ભારવાળું હોય તેમ વાગે છે. જડતત્ત્વનું આ રીતનું જે ભારેખમપણું છે તે અદૃશ્ય થઈ જાય છે—જડતત્ત્વ વળી પાછું પ્રવાહી થવા વાગે છે, રણુગ્રસુનું થવા વાગે છે. ઓમાંથી એ વસ્તુ સાબિત થઈ શકે કે ભારેપણું, જાડાઈ, જડતા, સિથરતા એ વસ્તુ ઉમેરવામાં આવેલી છે, જડતત્ત્વનો એ મૂળ ગુરુ નથી... આ પોઢું જડતત્ત્વ છે, આપણે જેનો વિચાર કરીએ છીએ તથા જેનો અનુભવીએ છીએ તે જડતત્ત્વ; પણ જડતત્ત્વ પોતે જેવું છે તે આ રીતનું નથી. આ વસ્તુ સ્પષ્ટ રીતે અનુભવાઈ હતી.

(મૌન)

તો આમાં આપણે સારામાં સારું તો એ જ કરી શકીએ કે આપણે ઓઈ પણ પક્ષ ન બઈએ, પહેલેથી જોઈવેલા વિચારો કે સિદ્ધાંતો ન રાખીએ—આને ઓ! એ નીતિના નિયમો, આચારના જોઈવેલા નિયમો, માણસે શું કરવું જોઈએ અને શું ન કરવું જોઈએ, અને નીતિક દૃષ્ટિબિદ્ધમાંથી, પ્રગતિના દૃષ્ટિબિદ્ધમાંથી તેમ જ બધી સામાજિક અને માનસિક ઝડિએ.. એ બધાંના કરતાં વધુ ખરાબ વિધન બીજું કોઈ જ નથી. એવા માણસો છે, હું એવા માણસોને એળાખું હું કે જેમલે આવી કોઈ એક જ માનસિક રચનામાંથી બહાર નીકળવામાં કેટલાય દસકા ગુમાવ્યા છે!... આપણે જો આવા થઈ શકીએ, ખુલ્લા—સરળ ભાવે સાચેસાચ ખુલ્લા, એવી સરળતા કે જે પોતે અજ્ઞાન છે એમ જાસુતી હોય છે—આની માહક (આત્મ-સમર્પણને ઉપરની દિશા તરફ જતાપવાની કિયા), જે કાંઈ આવે તેને સ્વીકારવા માટે તેથાર તો પછી કાંઈક બની શકે છે.

અને સ્વાભાવિક રીતે જ, આપણામાં જે પ્રગતિ માટેની તરસ હોય, જ્ઞાન માટેની તરસ હોય, તૃપ્તાતર માટેની તરસ હોય અને, સૌથી વિશેષ તો, પ્રેમ અને સત્ય માટેની તરસ હોય તો, આ બધું જે ટકાવી શકાય તો, આપણી ગતિ વધારે જરૂરી થાય છે. સાચેસાચ એક તરસ, એક ભૂખ, એક ભૂખ.

એ સિવાયની બીજી તમામ વસ્તુઓને કશું મહત્વ નથી, આપણે એ જ વસ્તુની જરૂર છે.

આપણે અમુક વસ્તુ જાહીએ છીએ એમ માનતા હોઈએ તેને વળગી રહેવું, આપણે અનુભવતા હોઈએ તેને વળગી રહેવું, આપણે ચાહતા હોઈએ તેને વળગી રહેવું, પોતાની ટેવાને વળગી રહેવું, આપણી કહેવાની જરૂરિયાતોને વળગી રહેવું, આ જેવા છે તેવા જગતને વળગી રહેવું, આ બધું તમને બાંધી રાખે છે. એ બધું તમારે એક પદ્ધી એક છોડી નાખવાનું છે. બધી ગાઠો છોડી નાખો... અને આ વસ્તુ હજારો વાર કહેવાઈ છે અને બોકો એની એ જ વસ્તુ કરવાનું ચાલુ રાખે છે... જે બોકો ખૂબ જ છટાદાર વકતા હોય છે અને આ વસ્તુનો બીજાઓને ઉપદેશ કરતા હોય છે તેઓ પણ ખરેખર વણગી રહેતા હોય છે. એ બોકો પોતાની જેવાની રીતને વળગી રહેતા હોય છે, પોતાની લાગણી અનુભવવાની રીતને, પ્રગતિ કરવાની પોતાની ટેવને વળગી રહેતા હોય છે, ઓમને માટે તો એ જ માત્ર એક રીત હોય છે.

બંધનમાં નહિ—મુક્ત, મુક્ત, મુક્ત. હરેક ચીજને બદલી નાખવા માટે હંમેશાં તૈયાર, માત્ર એક જ વસ્તુ નહિ બદલવાની : અલીખાને, આ તરસને.

હું એ વાત સારી રીતે સમજું શકું છું, કેટલાક બોકોને ‘જગવાન’નો વિચાર ગમતો નથી હોતો, કેમકે, એ વિચાર તરત જ યુરોપમાં અથવા તો

સાધનાની નોંધપોથી

પશ્ચિમમાં ભગવાન વિષેના જે બધા ખ્યાલો છે (અને એ તો બધા ભયંકર છે) તેની સાથે ભળી જતો હોય છે, અને એમાંથી પછી તેમના જીવનમાં કાંઈક ગુંઘવણું ઊભી થાય છે—પણ તમારે એ વસ્તુની જરૂર નથી ! આપણે તો એલી ‘કાંઈક’ વસ્તુની જરૂર છે, પ્રકાશની જરૂર છે, પ્રેમની જરૂર છે, સત્યની જરૂર છે, પરમ પૂર્ણતાની જરૂર છે—અને એમાં બધું આવી જાય છે. સુત્રો—જેટલાં ઓછાં સુત્રો હોય તેટલું વધુ સાંડુ. પણ એલી વસ્તુ, એક ભૂખ, એને તો માત્ર એલી વસ્તુ જ સંતોષી શકે તેમ હોય છે—બીજું કાંઈ જ નહિ, કશું અધું-પધું પગલું નહિ, માત્ર એ જ. અને પછી, ચાલતા થાઓ ! ... તમારો રસ્તો તે તમારો જ હોય, એનું કાંઈ મહત્વ નથી—એ રસ્તો ગમે તે હોય, રસ્તાનું કાંઈ મહત્વ નથી, આજનો અમેરિકન યુવાન જે ઉદ્ઘાગીરીને માર્ગે જઈ રહ્યો છે તે પણ એક રસ્તો બની શકે છે, આને કાંઈ મહત્વ નથી.

ક્રી અરવિંદ કહે છે તે મુજબ :

‘તમે જો પ્રભુને તમારા ઉપર પ્રેમ કરતા ન કરી શકો, તો તેમને તમે તમારી જોડે વડતા કરો.

‘એ એ તમને પ્રેમીનું આદિગન ન આપે તો તમે તેમને એલી ફરજ પાડો કે એ તમને કુસ્તીબાજનું આદિગન આપો.’* (... કેમકે એ જરૂર જીતવાના છે.)

(બુલેટિન, ફેબ્રુઆરી ૧૯૬૫)

* ‘થોડસ એન્ડ એઝેરિઝન્સ’

૨

શરીરમાં સિદ્ધિ

૧૨ મી જન્યુઆરી ૧૯૬૫

... આખીએ વસ્તુ માત્ર એક જ છે—અવિચલ રહો. અને અવિચલ રહેવા માટે, મને માત્ર એક જ માર્ગ જડ્યો છે, અને એ છે સ્વસ્થતા, આ આંતરિક સ્વસ્થતા—અને એ સ્વસ્થતા વધુ ને વધુ... સંપૂર્ણ થવી જોઈએ, કેવી રીતે કહેવું?... સંગ્રામ જેમ વધુ ને વધુ સ્થૂલ રૂપ બેતો જાય તેમ તેમ ને સંપૂર્ણ બનવી જોઈએ.

છેલ્લા થોડા વખતથી (ખાસ કરીને તો ૧ લી જન્યુઆરીથી) વિરોધી શક્તિઓનો એક રીતનો તોપમારો ચાલી રહ્યો છે—એ જનુનમાં આવી ગઈ છે, જણે કે. એવે વખતે તમને આની માઝક અનુભવ થવો જોઈએ (માતાજી મૂર્તિની માઝક સ્થિર બની જાય છે), બસ એટલું જ. અને તમે જ્યારે શારીરિક રીતે બહુ હયમયી ઊઠયા હો ત્યારે તમારે શરીર પાસેથી બહુ માગણી ન કરવી જોઈએ, એને તમારે ખૂબ પ્રમાણમાં શાંતિ આપવી જોઈએ, ખૂબ આરામ આપવો જોઈએ.

મુશ્કેલી એ છે કે આ શરીરની સ્થિતિ મને બહુ જ પકડી રાખે છે, એ મારી ચેતનાનો ધણો ભાગ પડાવી બે છે—દાખલા તરીકે, સ્થૂલ મન મારા પર પૂરેપૂરું સવાર થઈ જાય છે.

સાધનાની નોંધપોથી

હા, હું એ બહુ સારી રીતે જાણું છું. પણ એ જ મુશ્કેલી હમેશાં રહેલી છે, દરેક જગ્યાની એ મુશ્કેલી છે. એટલે જ ભૂતકાળમાં તમને એમ કહેવામાં આવતું હતું : ‘નીકળી જાઓ ! એને એકલું જ ભટકાવા દો—તમે બહાર નીકળી જાઓ.’ પરંતુ આપણને એમ કરવાનો હક્કનથી, આપણા કામથી એ ઉબટું છે. તમે જાણો છો કે, તમે શરીરની બાબતમાં એક વગભગ સંપૂર્ણ મુક્તિની સ્થિતિમાં બહુ સારી રીતે પહોંચી શકો છો, એટલે સુધી કે, તમને જરા પણ કશું લાગે જ નહિ, જરા પણ લાગે નહિ. પરંતુ મને શરીરથી બહાર નીકળી જવાનો હવે હક નથી, જરા કલ્પના કરી જુઓ ! મને શરીરે બહુ અસુખ હોય છે અથવા તો વસ્તુઓ તદ્દન મુશ્કેલ બની ગઈ, હોય છે ત્યારે પણ, અથવા તો હું જ્યારે થોડીક શાંતિમાં હોઉં છું ત્યારે પણ, એટલે કે રાતને વખતે, અને હું મને પોતાને કહું છું : ‘આરે ! મારી આનંદમયતામાં ચાલ્યા જવાય તો !’—એ કરવાની રજ નથી. હું અહીંથાં બંધાયેલી છું (માતાજી પોતાના શરીરને આડે છે). જે સિદ્ધ કરવાની છે તે આહી, આહી કરવાની છે.

એટલા માટે શરીર છે.

માત્ર અવારન્નવાર, કોઈ ચોક્કસ કાર્યનિ માટે, પેલી મહાશક્તિ કે જે પહેલાં અહીં હતી, જે સતત અનુભવાતી રહેતી હતી તે ધસી આવે છે (કોઈક વાર તે વીજળીની માફક આવી જાય છે, કોઈક વાર થોડીક મિનિટો માટે જ આવે છે), પોતાનું કામ કરી લે છે અને પછી ચાલી જાય છે. પણ આ શરીર પર તે કશું કરતી નથી, આ શરીર માટે તે કશું કરતી નથી—જે હૈરફાર થવાનો છે તે ઉધ્વરમાંથી થતા અનુપ્રવેશને લીધે નહિ થાય, અંદરમાંથી ફેરફાર થશે.

તમને પણ એ જ વસ્તુ થઈ રહી છે, અને જે લોકો કામ કરી રહ્યા છે તેમને પણ એ થઈ રહી છે, એ જ મુશ્કેલી છે. એટલા માટે જ હું તમને કહું છું કે, એમાં કાંઈ વાંધા નથી, તમારે જે શરીરમાં રોકાઈ રહેવું પડતું

હોય તો વાંધો નહિ; માત્ર ઓનો લાભ લઈ બો—એ રીતે શરીર સાથે જે રોકાવું પડે છે તેનો લાભ લઈ બો—એમાં શાંતિ લઈ આવો, શાંતિ અને શાંતિ. હું તમને જાણે કે હંમેશાં શાંતિના એક ઝોશેટાની અંદર લપેટી રહી છું. આને પછી, તમે જો આ મનની અંદર, આ જે મન આખોય વખત રસૂઝાયા કરતું હોય છે, હાલ્યા ચાલ્યા કરતું હોય છે, ખરેખર માંકડાની માફક—તેમાં તમે જો બરાબર મૂકી શકો... આ શાંતિને, કે જે સ્થૂલ તત્ત્વના આંદોલનમાં સીધિસીધી કામ કરતી હોય છે—એ શાંતિમાં હરેક ચીજ આરામ અનુભવતી હોય છે.

વિચાર ના કરશો—સ્થૂલ મનનું રૂપાંતર કરવાનો કે તેને શાંત પાડવાનો કે તેનો નાશ કરી દેવાનો પ્રયત્ન કરવા માટેનો વિચાર ના કરશો; એ બધું પણ હજુ પ્રવૃત્તિ જ છે. એને માત્ર, ચાલ્યા કરવા દો, પણ એમાં શાંતિને મૂકો, શાંતિનો અનુભવ કરો, શાંતિને જીવી રહો, શાંતિને જાણો—શાંતિ, શાંતિ. એ જ એક વસ્તુ છે.

(બુલેટિન, એપ્રિલ ૧૯૬૫)

૩

૨૪ મી માર્ચ, ૧૯૬૫

એક સ્વપ્ન

એસ. ને જરા ખરાબ સ્વપ્નનું આવેલું. એ એક એવા ઘરમાં ગઈ કે જેના ઉપર ચોકી રાખવાની જરૂર હતી, પણ ત્યાં ઓઈ ચોકી કરતું ન હતું, તેમાં શત્રુઓએ દાખલ થઈ ગયા હતા. એસ. એ ઘરમાં ગઈ, તેમાં તેણે એક ઓસ્રડો જ્યોતિઃ અને એ ઓસ્રડામાં શ્રી આર્વિદ હતા, અને તેમના પગમાં એક ધા થયો હતો. તેઓ ઊંકારા કરતા હતા. તેમને શત્રુઓએ ધાયલ કર્યી હતા, કે જેમને ઘરમાં દાખલ થઈ જવા દેવામાં આવ્યા હતા. શ્રી આર્વિદને ધાયલ થયેલા જોઈને તે દોડવા લાગી, તે આપને શોધવા માટે દોડતી હતી.

એ કદાચ હેઠું આરીની ૧૧ મીએ* ને બન્યુ તેની જ એક છાયા છે.

પગ એટલે કાઈક શારીરિક.

હું માન્ય હું કે એ આ વસ્તુ છે, જે બનેલું તેની સંક્રિત રૂપ આકૃતિ છે.

* એ દિવસે હુમલાખોરોએ આકાશ ઉપર હુમલો કર્યો હતો. કેટલાક ખરો લૂટવામાં અને બાળવામાં આવ્યાં હતાં.

આ કોઈ બનવાની વસ્તુ તો નથી ને?

જાણકારા? ના.

પગનો અર્થ છે શ્રી અરવિંદનું સ્થૂલ કાર્ય, અમૃત બોકો દ્વારા અથવા તો આત્મ દ્વારા કે મારી દ્વારા.

આ કાંઈ ગંભીર છે એમ હું નથી ધારતી. જે બની ગયું છે તેની એ આકૃતિ છે. અને એ કોઈક ઠેકાણે નોંધાઈ ગયેલું હતું.

(મૌન)

નવો વિકસ : આંદોલનો રૂપી અનુભવો

આ એક ધારો વિચિત્ર રીતનો વિકસ થઈ રહ્યો છે. છેલ્લા થોડાએક વખતથી, હું જ્યારે કંઈ સાંભળું છું અથવા તો મને કોઈ વસ્તુ વાંચી સંભળાવવામાં આવે છે ત્યારે અથવા તો હું સંગીત સાંભળતી હોઉં કે કોઈ મને કોઈ હકીકતનું વર્ણન કરી સંભળાવતું હોય ત્યારે, એક વધુ ને વધુ ચોક્કસ રૂપમાં, મને તરત જ સંવેદન થાય છે. એ પ્રવૃત્તિનું મૂળ, જે ભૂમિકા ઉપર તે બની રહી હોય છે તે અથવા તો પ્રેરણાનું મૂળ આપોઆપ કોઈ એક કેન્દ્ર ઉપર થતા આંદોલનનું રૂપ બદ્ધ કે છે. અને પછી એ આંદોલનના ગુરુ પ્રમાણે એ વસ્તુ કાં તો રચનાત્મક હોય છે કે નકારાત્મક હોય છે. અને પછી એ વસ્તુ, ભવે તે ગમે તેટલી નાની હોય તોપણું, જ્યારે અમૃત જાણે, સત્યના કોઈ પ્રદેશને જઈને આડે છે, ત્યારે... કેવી રીતે કહું, એક તણખો, જાણે કે આનંદનું એક આંદોલન જન્મે છે. અને વિચાર તો પૂરેપૂરો મૂળો બની ગયો હોય છે, સ્થિર બની ગયો હોય છે, કાંઈ જ હોનું નથી—કાંઈ જ (માતાજી સંપૂર્ણ આત્મ-સમર્પણની કિયા જતાવતાં પોતાના હાથ જિંચા ઉણવે છે). પરંતુ એ દર્શન વધુ ને વધુ ચોક્કસ બનતું જાય છે.

साधनानी नोंधपोथी

अने आ रीते मने शान थाय छे—हुं जाहुं छुं के ए प्रेरणा क्यांथी आवे छे, ए कार्य क्यां आवी रहेलुं छे अने ए वस्तुनो गुण थो छे.

अने ऐमां एक चोक्सता होय छे, अमाड, बलु ज बारीकता सुधीनी, विगतवार. आनो अनुभव मने स्पष्ट रीते हुं ज्यारे ‘ध आवर ऑप गॉड’ (प्रभुनी पण) माटे रवायेलुं संगीत संबंधती हती त्यारे थई आवेदो. ए पहेलो प्रसंग हतो अने ते वर्खते मने भवर न हती के ए तो एक सरस रीते गोठवायेली वस्तु हती, एक रीतनी व्यवस्थित करायेली अनुभूति हती. पालु हवे, ते पछी आटला बधा महिना बाद, ए वस्तु रीतसरनी बनी गई छे अने मारे माटे तो ए पूरेपूडुं पाकुं सूचन बनी रहे छे. ए कोई सङ्किय विचार के कोई सङ्किय संकल्प नेवी वस्तु होती नथी—हुं जाहुं के आंदोलनो नोंधवा माटेनुं एक अन्यौत नाजुक यंत्र बनी रहुं छुं. ए रीते मने शान थाय छे के वस्तुओ क्यांथी आवे छे. ऐमां कोई विचार नथी होतो. पेला स्वप्ननुं आंदोलन आ रीते मारी पासे आवेलुं (माताजु नीयेनी बाजुओ, परनी नीये बतावे छे), ए अपयेतनना प्रदेशमां हतुं. एट्वे में जाहुं के ए नोंध लेवानी किया बनती हती.

ऐवे दिवसे झ... पोतानो लेख मने वांची संबंधावतो हतो, ए वर्खते आ भाग (अधी ऊंचाई आसपास एक अंगो ईशारो) तटस्थ हतो, आपोये वर्खत तटस्थ हतो. पछी ओकाएक, आनंदनो एक तसुओ आव्यो. ओने लीपि पछी मने ऐमां रस पउयो. अने हमारां आ काणे, तमे य.नुं आ लभार वांच्यु त्यारे प्रकाशनुं एक किरण प्रगट्युं हतुं (गणानी ऊंचाई जेट्वो भाग बतावे छे), अने पछी मने समजारु पडी. ए प्रकाशनुं एक खुशनुमा किरण हतुं—आनंद नहि, पालु एक खुशनुमा प्रकाश, एट्वे में जाहुं के ऐमां कांઈकु छे.

અને એમાં કક્ષાએ હોય છે, ખરેખર, ગુણવત્તાઓની લગભગ અનંતતા હોય છે.

વસ્તુઓની સ્થિતિ શોધી બેવા માટેની આ પદ્ધતિ મને આપવામાં આવી છે.

અને એ વિચારની બહારની વસ્તુ છે, સાવ વિચારની બહારની દાખલા તરીકે, તમે મને એ સ્વભન વિષે પ્રશ્ન કર્યો ત્યારે જ માત્ર મેં કહ્યું કે, ‘તર્કની રીતે જોતાં, આ આંદોલન ત્યાં આગળનું છે (નીચેની દિશાએ સૂચન) એટલે એ સ્મૃતિ હોયું જોઈએ’. અને એ એક રીતની નિશ્ચિતતાપૂર્વક કહેવાયું હતું, કારણ કે... કારણ કે ને દર્શન થયેલું તે તદ્દન અવૈયક્તિક હતું.

આ એક ધાર્યું જ નાજુકતાવાળું થાત છે અને એની ગ્રહણશક્તિનું ક્ષેત્ર (કક્ષાએ બતાવતું સૂચન) લગભગ અનંત સુધીનું છે.

હવે લોકોને ઓળખવાની મારી રીત પણ એવી જ બની છે. પણ ધાર્યા વખતથી એમ બનતું આવ્યું છે કે, દાખલા તરીકે, હું જ્યારે કોઈ ફોટોગ્રાફ જોઉં છું ત્યારે ત્યારે તે વિચારમાંથી જરા પણ પસાર થતો નથી, એમાં અનુમાનો કે સહજ સુદૂરસો જેવું કશું બનતું નથી—એ ફોટોગ્રાફ કોઈ બીજી જગ્યાએ આંદોલન ઊભું કરે છે. અને પછી એમાં રમ્ભજી વસ્તુઓ પણ બને છે. તે દિવસે મને કોઈએક જગ્યાનો ફોટોગ્રાફ આપવામાં આવ્યો હતો. એમાં હવે ને સ્થાન ઉપર સ્પર્શ થતો હોય છે, પ્રત્યુત્તર રૂપે ને આંદોલન ઊભું થતું હોય છે તેને લીધે મને બયાબર સંવેદન થાય છે, મને ખબર પડે છે કે આ માણસને વિચારો સાથે કામ બેવાનો અભ્યાસ છે, કોઈ શીખવવાનું કામ કરતા માણસના જેવી એનામાં નિશ્ચિતતા છે. પછી વસ્તુસ્થિતિ શી છે તે જોવા હું પ્રશ્ન કરું છું, ‘આ માણસ શું કરે છે?’ મને કહેવામાં આવે છે કે એ વેપાર કરે છે. પછી હું કહું છું, ‘પણ એ વેપાર માટેનો માણસ નથી, એમાં એ કશું સમજતો નથી’. અને પછી તથા મિનિટ બાદ

સાધનાની નોંધપોથી

મને કહેવામાં આવે છે : ‘આહ, માફ કરજો, એ માણસ પ્રોફેસર છે !’
(માતાજી હસે છે.) એવી વસ્તુ છે.

એ આમ સતત બનતું રહે છે, સતત.

અને જગતનું ભૂલ્યાંકન, જગતનાં આદ્યાદનો.

એટલા માટે તો મેં તમને હમણાં તમારા હાથ મને આપવાનું કહેલું—
શા માટે ? આદ્યાદનો જોવા માટે. અને, એમાં પછી મને અંગ્રેજમાં જેને
'એક રીતની મંદતા— a sort of dullness ' કહે છે તેનો અનુભવ
થયો. મેં મનમાં કહું : અને બરાબર નથી.

અને કશો વિચાર નહિ, કશો જ નહિ, માત્ર આમ (માતાજી ઉર્ધ્વની
બાજુઓ સ્વ-અર્પણ કરતાં હોય તેવી સ્થિતિમાં સિથર રહે છે).

તો પછી કઈ વસ્તુ બરાબર નથી ? (માતાજી હસે છે) હા, એ પેલી
વસ્તુ છે, એક જતની ‘મંદતા ’ છે.

મંદતા : શરીરનો બોળ

હા, હું જગતાચમાં ખૂબ જ ડૂબી ગયો છું.

એમ જ છે.

અને એમાં કશી મજા હોતી નથી.

ના, પણ તમે એમાંથી બહાર નીકળી શકતા નથી ?

હું હેરાન થાઉં છું. અને માણું શરીર પણ મને મદદ
નથી કરતું.

આહ, નહિ જ, શરીર કદી મદદ નથી કરતું. એની મને હવે ખાતરી
થઈ ગઈ છે. તમે આમુક હદ સુધી તમારા શરીરને મદદ કરી શકો છો।

(બહુ તો નહિ, છતાં અમુક હદ સુધી), તમારા શરીરને મદદ કરી શકો છો. પણ શરીર તમને મદદ નથી કરતું. એનું આંદોલન જમીન પરનું હોય છે.

હા, એ ભારે હોય છે.

વિના અપવાહે, વિના અપવાહે એ નીચે લઈ જનાનું હોય છે, અને સૌથી વિશેષ તો એ એવું જ હોય છે; એ કંઈક એવું છે કે જે તમને મંદ, મંદ બનાવી હે છે—એ રાજુઝુનું હેતુનું નથી.

એ ભારે હોય છે.

શ્રી અરવિદના માર્ગદર્શક ઉદ્ગારો

પણ હું ચા જે સાધના કરી રહી છું તે વડે આપણે અમુક માર્ગદર્શક તંતુઓને અનુસરી શકીએ છીએ. મારી પાસે શ્રી અરવિદના અમુક શર્વો છે... બીજી સાધનાઓ માટે તો મને આભ્યાસ હતો : એ જે કાંઈ કહેતા તે સ્પષ્ટ રહેતું હતું, એમાંથી રસ્તો મળી રહેતો હતો, આપણે શોધ કરવી પડતી ન હતી. પરંતુ આ વિષયમાં એમણે એ વસ્તુ કરી નથી, એમણે વખતે વખતે માત્ર અમુક કર્યું છે અથવા તો ઉદ્ગારો કરેલા છે અને એ ઉદ્ગારો મને ઉપયોગના બની રહ્યા છે (વળી ચાતને વખતે પણ મારે એમને મળવાનું થાય છે, પરંતુ એના ઉપર હું બહુ આધાર રાખવા માગતી નથી, કેમકે... એમાં પછી તમે એ સંપર્ક મેળવવા બહુ આનુર બની જાઓ છો અને એથી બધું જ બગડી જાય છે). એવા થોડાક ઉદ્ગારો મેં સ્મરસુમાં રાખેલા છે અને એ, હા, માર્ગદર્શક તંતુઓ જેવા છે ખરા; દાખલા તરીકે : ‘સહી બો, સહી બો.’

ધારો કે તમને ક્યાંક દરદ થાય છે. એવે સમયે આપણું (શરીરને, કોષોને) સહજ રીતે એમાંથી પાછા હી જવાનું મન થાય છે અને તેને બહાર હેંકી દેવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ—એ સૌથી ખરાબ વસ્તુ છે, ઓથી અનિવાર્ય રીતે દરદ વધી છે. એટલે, શરીરને પહેલી વસ્તુ તે શાંત રહેવું, કથો

સાધનાની નોંધપોથી

પ્રત્યાધાત ન આપવો એ શીખવવાનું રહે છે; સૌથી વિશેષ તો કથો છટપટાઈ
ન કરવો જોઈએ, દરદને ફેંકી દેવાની કિયા પણ ન કરવી જોઈએ—એક
સંપૂર્ણ સ્થિરતા. એ છે શરીરની સમના.

સંપૂર્ણ સ્થિરતા.

આંતર અભીષ્ટા, સમર્પણ, કોષોનો સાક્ષાત્કાર,
આરોહણ, અવતરણ, આરામની ઈચ્છાનો લ્યાગ

આ સંપૂર્ણ સ્થિરતા પછી આવે છે આંતર અભીષ્ટાની કિયા, (હું
હમેશાં કોષોની અભીષ્ટાની વાત કરું છું—જે વસ્તુ માટે જોઈ શબ્દો નથી
તે માટે શબ્દો વાપરું છું, પણ એ સિવાય વાત કરવાનો બીજો કોઈ રસ્તો
નથી), સમર્પણ, ઓટલે કે, પરમાત્માની ઈચ્છાનો (કે જેને આપણે
જાણતા નથી) આપોઆપ અને પૂરેપૂરો સ્વીકાર. પ્રભુની આ કે પૂર્ણ-
ઈચ્છા છે તે વસ્તુઓને આ બાજુ મોકલવા માગે છે કે પેલી બાજુ, ઓટલે કે,
અમૃક તત્ત્વોના વિસર્જન તરફ કે પછી...? અને એમાં પણ અનેક
છાયાઓ હોય છે: જે જાંચાઈએ વચ્ચે થઈને જતો એક માર્ગ હોય છે
(હું કોષોના સાક્ષાત્કારની વાત કરું છું, એ ભૂલશો નહિ), ઓટલે કે
આપણામાં એક આંતરિક સ્વસ્થતા હોય છે, કિયાની સ્વસ્થતા હોય છે,
જીવનની સ્વસ્થતા હોય છે અને એ વાત આપણે સમજ બેવાની હોય. કે કે
આપણે એક કિયામાંથી તેનાથી વધુ જાંચી કિયામાં પહોંચતા હોઈએ
છીએ ત્યારે હમેશાં એક અવતરણ થતું હોય છે અને પછી એક આરોહણ
થતું હોય છે—એ એક સંકાંતિ હોય છે. ઓટલે પછી તમે જે આધાત
અનુભવ્યો હોય છે તે તમે ફરીથી ઉપર આવો તેટલા માટે તમને નીચે પડેલી
દેતો હોય કે પછી જે જૂની કિયાઓને તજી દેવાની હોય છે તેને તજી
દેવા માટે તમને નીચે પડેલતો હોય છે? કેમકે કોષોને પણ અમૃક રીતના
અભ્યાસો પડેલા હોય છે અને બીજી રીતના અભ્યાસો માટે એ અભ્યાસોએ

ચાલ્યા જવાનું હોય છે, અમુક કિયાઓ એવી હોય છે કે ને એક વધુ ઊંચી સંવાદિતતા અને સંગ્રહન સાધીને ફૂટીથી ઊંચે ચડવા જતી હોય છે. આ બિંદો મુદ્રો છે. અને એમાં આપણે કઈ વસ્તુ બનવી જોઈએ એનો આગળથી કોઈ વિચાર બાંધ્યા વિના જ રાહ એવી જોઈએ અને જેતા રહેણું જોઈએ. સૌથી વિશેષ તો, આપણામાં આચામમાં રહેણું, શાંતિમાં રહેણું એવી એવી ને ઈરદ્ધા હોય છે તે બંધ થવી જોઈએ, પૂરેપૂરી ચાલી જવી જોઈએ. આપણામાં કોઈ પણ રીતનો પ્રત્યાધાત ન થવો જોઈએ, આમ સિથર થઈ જવું જોઈએ (ખુલ્લી હથેળીઓ કરીને ઉપરની બાજુઓ સમર્પણની કિયા). અને પછી, આપણે જ્યારે એ પ્રમાણે બની રહીએ છીએ ('આંપણે' એટલે કે ડેણો), ત્યારે થોડા વખત પછી એ કિયા કઈ કંકાની છે તેનું દર્શન થાય છે અને એ પ્રમાણે માત્ર આપણે કરવાનું રહે છે, એ વસ્તુ તદ્દન ચાલી જવી જોઈએ અને તેને બદલે બીજુ (તે નેનું જ્ઞાન તે કણે હોતું નથી) આવવી જોઈએ એ રીતની સિથનિ છે કે પછી એ વસ્તુને રૂપાંતર કરી વેવાની છે તેવી સિથનિ છે તેની આપણને ખબર પડે છે. અને એ પ્રમાણે, બધી જ વખત એ પ્રમાણેની સિથનિ હોય છે.

શારીરિક યોગ : વિચાર સિથર, માત્ર આંદોલનો

આ બધું તમને એ કહેવા માટે છે કે એમાં વિચાર સંપૂર્ણ રીતે સિથર થઈ જતો હોય છે, બધું જ સીધેસીધું બનતું હોય છે; એ આંદોલનનો પ્રશ્ન હોય છે. તો, માત્ર આ રીતે જ આપણે જાણી શકીએ છીએ કે આપણે શું કરવાનું છે. એ વસ્તુ જે મનમાં થઈને પસાર થાય છે, ખાસ કરીને સ્થૂલ રીતે વિચાર કરતા મનમાં થઈને, તો તમને કથી જ ખબર પડતી નથી. એ સ્થૂલ વિચારક મન મૂર્ખ હોય છે, જિલ્લકુલ મૂર્ખ. એ જ્યાર્હા લગી કામ કરતું હોય છે ત્યાં લગી તમારે ને નથી કરવાનું હોતું તે જ કરવા માટે તમે દોશાઈ જતા હો છો, ખાસ કરીને તો તમે ખરાબ પ્રતિક્રિયા કરતા હો

સાધનાની નોંધપોથી

છે।—એ પ્રતિક્રિયા અવ્યવસ્થા અને અંધકારનાં બળોનો સામનો કરવાને બદલે એ બળોને મદદ કરતી હોય છે. હું ચિતાની વાત કરતી નથી, કારણ કે ધારુણ ધારુણ વખતથી—ધારુણ લાંબા વખતથી, ધારુણ વર્ષોથી—મારા શરીરમાં ચિતાનું તત્ત્વ રહેલું નથી—ચિતા એ તો જેરનો ઘાલો પીવા જેવું છે.

આને શારીરિક યોગ કહેવામાં આવે છે.

આપણે એ બધું જીતી વેવાનું છે. અને એ કરવાનો ઓકમાત્ર રસ્તો : દરેકે દરેક સેકન્ડે બધા જ કોષોએ આરાધનામાં, અભીષ્ટામાં લીન રહેલું જોઈએ (ઉપરની દિશામાં સમર્પણની કિયા) —આરાધના, અભીષ્ટા... બીજું કાંઈ જ નહિ. પછી થોડા વખત બાદ આનંદ પણ આવે છે; અને પછી છેવટે એ એક આનંદભર્યી વિશ્વાસમાં સમામ બને છે. આ વિશ્વાસ જ્યારે સ્થપાઈ જય છે ત્યારે બધું સારું થઈ જય છે. પરંતુ... એ કહેવું સહેલું છે, કરું ધારુણ ધારુણ મુશ્કેલ છે. માત્ર અત્યાર પૂરતી તો મને આતરી છે કે આ જ એકમાત્ર સાધન છે, બીજું એકે નહિ.

(બુલેટિન, ઑગસ્ટ ૧૯૬૫)

૨૧ ઓગસ્ટ, ૧૯૬૫

શક્તિની ફેરબદલી

૧૫ મી તારીખથી રૂપાંતર માટેની તૈયારીનું એક આખુંય કામ ચાલી રહેવું છે. અને શું નામ આપી શકાય?... શક્તિની ફેરબદલી.

કોણો, આખીયે સ્થૂલ ચેતના વ્યક્તિત્વપ આંતર ચેતનાની આજા પ્રમાણે કામ કરવા લાગી—ધારીખરી વાર તો ચૈત્ય પુરુષની કે મનની આજા પ્રમાણે (પણ મન તો ધારા વખતથી શાંત થઈ ગયું છે). પરંતુ હવે સ્થૂલ મન, પેલી બીજી વસ્તુની માફક અથવા કહો કે એ બીજાં બધાંની માફક, સ્વરૂપની સર્વ અવસ્થાઓમાં રહેતા મનની માફક, પોતાની જતને વ્યવસ્થિત કરવામાં કામે લાગી ગયું છે.

એ જાણે કે જે સંચાલક સંકલ્પશક્તિ છે તેને તેની જગ્યા પરથી હઠાવી લેવામાં આવી છે. અને આમાં હવે એક સ્થૂલ રીતના, શારીરિક આશ્વર્ય જેવું કંઈક બની રહ્યું છે. એ નવા માર્ગદર્શન સાથે એકરૂપતા મેળવવાની જરૂર છે—એ જરા મુશ્કેલ છે. આ વસ્તુ સમજવવી પણ મુશ્કેલ છે... તમને જે વસ્તુ કિયામાં પ્રેરતી હતી—‘કિયા’, એટલે કે દરેક વસ્તુ, હાતવું, ચાલવું, કંઈ પણ, એ હવે એની એ રહી નથી. જે કેન્દ્ર હતું તેનું તે જ

સાધનાની નોંધપોથી

હવે રહ્યું નથી. અને પછી તમે જો, ટેવને લીધે, જૂના કેન્દ્રને વળગી રહેવાનો પ્રયત્ન કરો છો તો, ઓ, એમાંથી મોટો ગોટાળો ઉભો થઈ જય છે અને ચેલી ટેવ, જૂની ટેવ પોતાને બ્યક્ટ ન કરી હે, પોતાનો આવિભર્વન ન કરે એ માટે તમારે ખૂબ જ સાવધાન રહેવાનું છે.

આ વસ્તુ કહેવી મુશ્કેલ છે. એ હજુ મોટા ભાગે એક કિયા તરીકે માત્ર ચાલી રહ્યું છે.

અહીં આ જે ચિત્ત છે, આ મગજમાં, અને પોતાની જાતને અનુકૂળ બનાવવામાં મુશ્કેલી પડે છે.

કારણ કે, બે દિવસ સુધી (એટલે કે સતત બે દિવસ સુધી) આખોય વખત એક અભીષ્ટા ચાલુ હતી: ‘આ નવું જગત એ જ્યારે સ્થૂલ રૂપ બેશે ત્યારે અહીં તે કેવું હશે? આ નવું જગત કેવું હશે?’ અને પછી એ વસ્તુએ મને એટલી બધી ‘અંદરમાં’ મૂકી દીધી કે હું દૂર દૂર તો નહોતી ચાલી ગઈ, પણ મારી અને આ જેવું છે તેવા જગતની વચ્ચે ધુમ્મસનો જાણે એક જડો ધાબળો આવી ગયો હોય તેવું બની રહ્યું. એ ધાબળો આજે પણ હતો.

(મૌન)

કોષોને અનુભૂતિ

દાખલા તરીકે, આજે સવારે કેટલીએક વાર, થોડા સમય સુધી (કેટલી વાર તેની મને ખબર નથી, પણ એ બહુ ટૂંકો ગાળો ન હતો, પા કલાક, અધી કલાક, ખબર નથી), શરીરના કોષોને, એટલે કે, શરીરના આકારને એવી અનુભૂતિ થઈ કે લેગા બંધાઈ રહેવું કે વિખેરાઈ જવું એનો આધાર અમુક વલણ ઉપર—એક વલણ ઉપર કે સંકલપશક્તિ ઉપર રહેલો છે; સંકલપશક્તિ અને વલણ બંનેમાંની કોઈક વસ્તુ ઉપર. અને તમને કઈ

વસ્તુ હલાવી ચલાવી રહી છે, કામ કરાવી રહી છે, શાન આપી રહી છે તેનું દર્શન થતાં (કેટલીક વાર ઓકી સાથે બેવડું, ઓમાં ઓક તે કંઈક સુતિ જેવું અને બીજું તે કોઈ જિવાઈ રહેલી વસ્તુ); આમાં જૂની પદ્ધતિ તે સુતિ રૂપે હતી અને નવી પદ્ધતિમાં તો દેખીતી રીતે જ વિભેરાઈ જવાનું કોઈ કારણ હોતું નથી, સિવાય કે તમે એમ કરવું પસંદ કરો—અને એનો કાઈ અર્થ નથી, એ અર્થદીન વસ્તુ છે : થા માટે વિભેરાઈ જવું?

અને જો, જે ક્ષણે આપણે પાછા જઈ પડતા હોઈએ છીએ.... એ બરાબર એવું જ નથી બનતું; પણ જૂની ચેતના જ્યારે સપાઠી ઉપર પાછી આવી જતી હોય છે ત્યારે, આપણે જે સાવધાન ન હોઈએ, તો સ્વાભાવિક રીતે એમાંથી મૂળી આવી જય છે.

એ અનુભૂતિ દરમિયાન, ઓ, એ બહુ લાંબી હતી, પાંચ વાગ્યાથી માંડી પોણા છ સુધી આખોય વખત, એ પ્રમાણે બનતું રહેલું.

બે અવસ્થાઓમાં

અમૃતત્વ

અને એ વસ્તુ, સાથે સાથે જ, ઓવી લાગણી ઉત્પન્ન કરે છે કે જીવન અવાસ્તવિક છે તો બીજી એક એવી વાસ્તવિકતા છે કે જેને આપણે શાશ્વત કહી શકીએ : એમાં મૂન્યુની લાગણી હોતી નથી, એનો તો કોઈ જ અર્થ નથી. એ તો માત્ર એક પસંદગી છે. અને વિસર્જનનો કોઈ અર્થ નથી, એને માટે કશું સ્થાન નથી, એ તો એક તરંગ છે.

અને પછી જોવાની, અનુભવવાની, સમજવાની જે આખીય રીત છે તે ત્યાં પાછળના ભાગમાં બેઠેલી હોય છે એક રીતના ધારણા જેવી—ધુમ્મસના ધારણા જેવી, એને લીધે સંપર્ક જાઓ થઈ જય છે, અચોક્કસ થઈ જય છે.

સાધનાની નોંધપોથી

હવે હું પાછે સામાન્ય ચેતનામાં આવી ગઈ છું એટલે હું એ વસ્તુ વિષે વાત કરી શકું છું; નહિ તો કંઈ કહેવું મુશ્કેલ હોય છે. અને એ બે વચ્ચે ને ઊલટાસુલટીપણું છે કે વિરોધ છે એ એક વેદના રૂપ, દર્દ રૂપ જની રહે છે. બંને અવસ્થાઓ ફરિયાદ કરતી હોય છે, જૂનીને એમ લાગે છે કે પોતે મૂર્ખમાં જઈ રહી છે, નવીને એમ લાગે છે કે એને શાંતિમાં રહેવા હેવામાં આવતી નથી. તમે એ બેમાંથી એકમાં હો છો ત્યારે એ બરાબર હોય છે, પણ જ્યારે એ બંને એકી સાથે થઈ જતી હોય છે, ત્યારે એ બહુ આનંદદાયક હોતું નથી. અને એમાં એક અનિશ્ચિતતાની લાગણી રહે છે; તમે કયાં છો, આહી છો કે ત્યાં છો, તેની તમને જાણી ખબર પડતી નથી, તમને કશું ચોક્કસપણે જણાતું નથી.

પરંતુ આ જે પ્રારંભક શક્તિનો ફેરફાર બની આવ્યો, અથવા જે એમ કહીએ કે, શક્તિની આ જે ફેરબદ્ધી થઈ, એ મારા ઉપર એક અજોડ અનુભૂતિની આસર મૂકી ગઈ, એ વસ્તુ પહેલાં કદી બનેલી હતી નહિ એમ લાગ્યું. પણ દુઃખની વાત એ છે કે એ સ્થિતિ લાંબા વખત ચાલી નહિ. પણ એ અનુભૂતિ શરીરમાં એક રીતની નિશ્ચિતતાનો ભાવ મૂકી ગઈ છે— શરીર હવે અવિષ્ય વિષે ઓછું અનિશ્ચિત છે. એ અનુભૂતિ શરીરને જાણે કે એમ કહેવાને આવી ગઈ : ‘એ આના જેવું થશે.’

અને આ વસ્તુ જે ટકી રહે છે તો, દેખીતી રીતે એ અમૃતત્વ છે.

જડતાવનું મન

આપ આ શારીરિક મનની, શક્તિની ફેરબદ્ધીના વિષય રૂપે જે મન હતું તેની વ્યાખ્યા શી કરો છો ?

એ મન શારીરિક નથી. શારીરિક મન (physical) તો લાંબા વખતથી બદલાઈ જાયેલું છે... આ મન તે સ્થૂલ (material) મન

છે, અને તે સ્થૂલ મન પણ નહિં; એ જડતત્ત્વનું મન છે. જડતત્ત્વની પોતાની જ અંદર, કોષોની અંદર જે મનોમય પદાર્થ રહેલો છે તે એ છે. એક વખતે જેને ‘રૂપનો આત્મા’ કહેવામાં આવતો હતો તે એ છે. પહેલાં જ્યારે એમ કહેવાતું કે જ્યાં સુધી રૂપનો આત્મા ટકી રહેતો* ત્યાં સુધી ભર્મી પોતાના શરીરને અકળાધ રાખતાં હતાં એ રીતની એ વસ્તુ છે. આ એ મન છે. આ આખુંયે સ્થૂલ મન છે. પેલું બીજું, શારીરિક મન એ તો લાંબા વખત ઉપર વ્યવસ્થિત બની ગયું હતું.

શારીરિક મન

તો પછી આ સ્થૂલ મન અને શારીરિક મન એ બે વર્ણે શેં
ફર છે?

શારીરિક મન તે શરીર દ્વારા રચાતા શારીરિક વ્યક્તિતત્વનું મન છે. એ શરીરની સાથે મોટું થતું રહે છે, પણ એ જડતત્ત્વનું મન નથી: એ શારીરિક સ્વરૂપનું મન છે. દાખલા તરીકે, માણસનું જે વ્યક્તિતત્વ હોય છે—શારીરિક વ્યક્તિતત્વ, સ્થૂલ વ્યક્તિતત્વ—તે શારીરિક મનને લીધે બનતું હોય છે. અને એ મન મોટે ભાગે આનુવંશિકતા અને કેળવણી દ્વારા રચાતું હોય છે. એ બધાને ‘શારીરિક મન’ કહેવામાં આવે છે. હા, એ આનુવંશિકતાનું,

* પહેલાના એક વાર્તાલાપમાં (૧૦ માર્ચ, ૧૯૫૧) શ્રી માતાજીએ ઈજિસમાં કબરોને ખોલી નાખવાના સંબંધમાં કહેલું: ‘શારીરિક રૂપમાં રૂપનો આત્મા રહેલો હોય છે,’ અને રૂપનો આ આત્મા, માણસ મુન્તુ પામ્યો છે એમ લોકો બાખ્ય રીતે કહેતા હોય છે ત્યારે પણ, થોડો સમય ટકી રહેતો હોય છે. અને જ્યાં સુધી રૂપનો આત્મા ટકી રહેતો હોય છે ત્યાં સુધી શરીરનો નાશ થતો હોતો નથી. પ્રાચીન ઈજિસમાં ત્યાંના લોકોને આ જ્ઞાન હતું; એ લોકો જાણતા હતા કે શરીરને આપણે જે અમૃત રીતે તૈયાર કરીએ તો શરીરનો આત્મા બહાર નહિં ચાલ્યો જાય અને વિઝેરાઈ નહિં જાય.

સાધનાની નોંધપોથી

કેળવાણીનું પરિણામ હોય છે, શરીરની રચનાનું પરિણામ હોય છે; એ શારીરિક વ્યક્તિત્વની રચના કરે છે. દાખલા તરીકે, કેટલાક લોકો ધીરજ વાળા હોય છે, બળવાળ વગેરે હોય છે, એટબે કે શારીરિક રીતે, તો તે પ્રાણ કે મનનાં આરણોને લીધે નથી હોતું, પણ માત્ર શરીરને લીધે જ હોય છે. આ રીતનું તમારું એક વ્યક્તિત્વ હોય છે. એ શારીરિક મન હોય છે. અને એ આખા પૂરુષિણનો ઓક ભાગ છે; એમાં તમારે આ શારીરિક મનની સાધના કરવાની રહે છે. કંઈ સાઠ વર્ષ ઉપર મેં આ સાધના કરેલી.

કોષગત મન

પણ તો પછી, આ જે મન આપોઆપ જ નિરાશાવાદી હોય છે, હરેક રીતના ભયથી, આશંકાઓથી ભરેલું હોય છે, હુમેશાં ખરાબમાં ખરાબ જ જોતું હોય છે, હુમેશાં એની એ જ વસ્તુએ કરતું રહેતું હોય છે, તે કંધું મન છે, શારીરિક કે સ્થૂલ મન?

એ શારીરિક મનનો સૌધી વધુ અચેતન ભાગ છે અને એ શારીરિકને અને આ જરૂર્ય પદાર્થતત્ત્વને જોડનારી કરી છે. પણ તમારે સમજવું જોઈએ કે આ મન ક્યારનું સંગઠિત બનેલું મન છે. મનને સ્પર્શ કરતો એ અત્યંત સ્થૂલ જરૂર્ય પદાર્થ છે... આ મનને કેવી રીતનું નામ આપીશું? તમે એને શરીરગત મન પણ નહિ કહી શકો—એ ઓષેનું મન છે, કોષગત મન છે.

આ કોષગત મન પ્રાણીઓમાં રહેલું છે, અને વનસ્પતિમાં પણ એનો નાનકડો આરંભ થાય છે (પણ તે બહુ નાનો, એક શક્યતા રૂપ) અને વનસ્પતિ એક મનોમય પ્રતિક્ષયાની રીતે જવાબ આપતી હોય છે. એ જરૂર જવાબ આપે છે. પ્રાણુનો આવિભબ થાય છે ત્યારે તેમાં મનની, મનોમય કિયાની શક્યતા ક્યારનીયે રચાઈ ગયેલી હોય છે. અને પ્રાણી-

એમાં તો એ મન સ્વપ્ન રીતે હોય છે જ. પણ શારીરિક મન સાચી રીતે માત્ર માણસમાં જ આરંભ પામે છે. આ મન તહુન નાનાં બાળકોમાં પણ પહેલેથી રહેલું હોય છે. બાળકોમાં પહેલેથી જ શારીરિક મન હોય છે, એટલે કે, બે બાળકો એક જ સરખાં હોતાં નથી, એમની પ્રતિક્યાઓ. એકસરખી હોતી નથી, પહેલેથી જ એમાં ફેરફાર હોય છે. અને સૌથી વિશેષ તો તમારા થરીરના ખાસ રૂપની સાથે જ તમને આ મન આપનું વિશિકૃતા દ્વારા અપવામાં આવેલ હોય છે અને પછી તે કેળવણી દ્વારા પૂરેપૂરું વિકાસ પામે છે.

ના, શારીરિક મનને તો, તમે પૂરુણિગ કરવા માંડો કે તરત જ, તમારે હાથમાં બેવાનું રહે છે, પરંતુ સ્થૂલ મન, એષગત મન, ઓને વિષે હું તમને ખાતરીથી કહું છું કે, એ તહુન નવી, હા, તહુન નવી વસ્તુ છે.

કોષગત મનનું સંગઠન

એ મન એક અવ્યવસ્થિત પદાર્થ નેવું રહેલું હતું, એ સતત સહિય તો હતું જ, (માતાજી એક સતત ચાલુ રહેતા રૂપની કિયા કરે છે) પણ સંગઠિત બનેલું નહોતું. હવે હમારાં એ મન પોતાને સંગઠિત કરી રહેલું છે. આ વસ્તુ મહત્વની છે. કારણ કી અરવિંદે કહું હતું કે એ મન સંગઠિત થઈ શકે તેમ નથી, અને તેને અસ્તિત્વમાંથી બહાર હેંકી દેવાનું રહે છે. અને મને પોતાને પણ એમ જ લાગતું હતું. પરંતુ કોષોના ઉપર રૂપાંતર માટેનું કાસ જ્યારે સતત રીતે થતું હોય છે ત્યારે આ સ્થૂલ મન સંગઠિત બનવા લાગે છે, એ આશ્રયકારક વાત છે—એ સંગઠિત બનવા લાગે છે. અને એના સંગઠિત બનવાની કિયા ચાલતી હોય છે ત્યારે એ મુંગા રહેવાનું શીખે છે—એ ખૂબ જ ધ્યાન જેચે તેવી બીના છે! કેવી રીતે મુંગા રહેલું, મુંગા રહેલું અને પોતે દખલગીરી કર્યા વિના પરમ શક્તિને કેવી રીતે કામ કરવા હેવી એ તે શીખે છે.

જ્ઞાનતંતુઓમાં મુશ્કેલી

સૌથી વધુ મોટી મુશ્કેલી જ્ઞાનતંતુઓમાં રહેલી છે, કારણ કે એ બધા સામાન્ય ચીતની સભાન સંકલપશક્તિ સાથે એટલા બધા ટેવાઈ ગયેલા છે કે એ સંકલપશક્તિ જ્ઞારે આટકી જાય છે અને પેલી તદ્દન ઉપર રહેલી વસ્તુ તરફથી સીધું કાર્ય થડુથાય છે, ત્યારે તે ગાંડા થઈ જાય છે. તે દિવસે મને આ અનુભૂતિ થઈ હતી અને તે એક કલાક કરતાં વધુ ચાલેલી અને મુશ્કેલી ભરેલી સ્થિતિ હતી; પણ એ મને ઘણી વસ્તુઓ શીખવી ગઈ છે—ઘણી. અને આ બધાને આપણે ‘શક્તિની ફેરબદ્દી’ નું નામ આપી શકીએ છીએ; એમાં પહેલાંની શક્તિ પાછી હડી જાય છે અને પછી શરીર પોતાને નવી શક્તિની સાથે જોડવી બે તે પહેલાં બે એક ગાળો આવે છે એ કટોકટી ભરેલો હોય છે. આમાં બધા ડોષો એક સતત અભીપ્સાની અવસ્થામાં રહેતા હોય છે એટલે આ વસ્તુ પ્રમાણમાં જડપથી બને છે, પણ તેમ છતાં... મિનિટો લાંબી લાંબી બની જતી હોય છે.

રૂપાંતરની નિશ્ચિતતા

પણ કોષોમાં હવે વધુ ને વધુ એક રીતની નિશ્ચિતતા આવતી જાય છે કે બબે જમે તે બને પણ તે આ રૂપાંતરની દૃષ્ટિએ બનતું હોય છે અને નિયામક શક્તિની આ ફેરબદ્દીની રીતે થતું હોય છે. અને જે વખતે આ વસ્તુ સ્થૂલ રીતે દર્દી કરતી હોય છે (શારીરિક રીતે પણ નહિ, પણ સ્થૂલની રીતે—જડતાવમાં દર્દી કરતી હોય છે) ત્યારે પણ કોષો આ નિશ્ચિતતાને ટકાવી ચાખતા રહે છે. પછી કોષો આ દર્દની સામે ટકર બેતા થાય છે, કથા વિષાદ વિના એ દર્દને સહન કરી બે છે, કંઈ પણ રીતની અસર થવા દીધા વિના, અને તે આ નિશ્ચિતતા સાથે કે આ વસ્તુ રૂપાંતરને માટે, રૂપાંતરની પ્રક્રિયા માટે અને નિયામક શક્તિની ફેરબદ્દીને

માટે થઈ રહેલી છે. હું કહી ગઈ તેમ, આ અનુભૂતિ સૌથી બધું વેદના શાનંતનુંઓમાં કરતી હોય છે—અને એ સ્વાભાવિક છે, કરણ કે, એ કોષો ખૂબ જ સંવેદનશીલ હોય છે, એમનામાં અત્યંત તીવ્ર રીતનું સંવેદન હોય છે. પણ એ કોષોમાં પેલા સંવાદમય શારીરિક આંદોલન પ્રત્યે ખૂબ પ્રમાણમાં, ખૂબ સહજ રીતની, સહજ રીતે બળવાન એવી ગ્રહણશીલતા હોય છે—એમણે કશો પ્રયત્ન કરવાનો હોતો નથી, (આ આંદોલન બહુ વિરલ હોય છે, પણ છતાં એ અમૃત વ્યક્તિગ્રૂપમાં રહેલું હોય છે), અને આ શારીરિક આંદોલન—એને આપણે એક શારીરિક શક્તિ કહી શકીએ, એ સંવાદમય શારીરિક આંદોલન હોય છે (આપોઆપ સંવાદમય, એને મનોમય આંદોલનની જરૂર પડતી હોતી નથી, દાખલા તરીકે એ ફૂલના આંદોલન જેવું હોય છે; એના જેવાં શારીરિક આંદોલનો હોય છે, અને તેમનામાં એક સંવાદમય શક્તિ રહેલી હોય છે) અને શાનંતનુંઓ આ આંદોલન પ્રત્યે અત્યંત સંવેદનશીલ અને ગ્રહણશીલ હોય છે, એ આંદોલન તેમને તત્કષેત્ર જ ઢીક કરી દેતું હોય છે.

આ બહુ જ રેસિક વસ્તુ છે. એ ઘણી રીતનો ખુલાસો કરી આપે છે, ઘણી વસ્તુઓ સમજવે છે. એક દિવસ એવો આવશે કે જ્યારે એ બધું સમજવવામાં આવશે અને તેને તેના સ્થાનમાં મૂકવામાં આવશે. એ બધું પ્રગટ કરવાનો હજુ સમય આવ્યો નથી, પરંતુ એ અત્યંત રેસિક વસ્તુ છે.

મને ખરેખર એમ લાગે છે કે આ મન હવે સંગઠિત બની રહ્યું છે, કામ સંગઠિત બનવા લાગ્યું છે.

કુદરતી રીતે જ, આમાં આપણે મનના તંત્રને વચ્ચે પડતાં ઝળજ્ઝળ્ઝૂર્વક અટકાવવાનું છે, એટલે હું બહુ વધારે પડતો ખુલાસો કરવાનો પ્રયત્ન કરતી નથી, એમાં પછી મન અંદર આવી જવાનો સંભવ રહે છે અને પછી એ પેલી વસ્તુ રહેવા પામતી નથી.

(બુલેટિન, નવેમ્બર ૧૯૬૫)

૫

૨૭ નવેમ્બર, ૧૯૬૪

શ્રી માતાજીએ ૧૯૬૪ ના નવેમ્બર દર્શન
માટે વહેંચેલા સંદેશના પ્રસંગે.

ઝેંચવું: આહંકારની કિયા

‘પ્રકાશને બળ કરીને નીચે લઈ આવવો—અને નીચે
ઝેંચવો એ ખરેખર ભૂલ છે. અતિમનસને કંઈ હુમબો કરીને
મેળવી શકાતું નથી. જ્યારે સમય પાકશે ત્યારે તે આપોઆપ
જ ખુલ્લું બનશે—પાણ પહેલાં ધાળી વસ્તુઓ કરવાની છે
અને તે ધીરજથી ઘાને ઉતાવળ વિના થવી જોઈએ.’

(શ્રી અરવિંદ)

સમજદાર માણસો માટે આ સારું છે. એઓ કહેશે; ‘જુઓ, શ્રી
અરવિંદ યમલકારીનું વચન આપતા નથી’.

શા માટે? ‘નીચે ઝેંચવાની’ વૃત્તિ શું ધાળા બોકોમાં
હોય છે?

બોકોને ઉતાવળ હોય છે. તેઓ એકદમ પરિણામો જોવા માગતા
હોય છે.

અને પછી તેઓ એમ માને છે કે પોતે અતિમાનસને નીચે જેંચી રહ્યા છે—પણ એમાં તો તેઓ કોઈ નાનકડી પ્રાણમય વ્યક્તિને નીચે બોલાવતા હોય છે, એ તેમની સાથે રમત રમતી રહે છે અને આપરે તેમની પાસે કોઈ બેહુદું ફારસ કરાવે છે. મોટે ભાગે આમ જ બનતું રહે છે—સોમાંથી છુટ વાર.

આમાં કોઈ એક નાનકડું વ્યક્તિત્વ, કોઈ પ્રાણમય સ્વરૂપ મોટો વેશ બદ્ધિને આવતું હોય છે અને મોટો દેખાવ કરતું હોય છે, પ્રકાશના ઘેલો કરતું હોય છે; પછી જે બિચારાએ જેંચવાની કિયા કરી હોય છે તે તે દિગ થઈ જાય છે. એ કહે છે : ‘જોઈ લો, આ અતિમાનસ છે’, અને એ ફંદામાં સપણાઈ જાય છે.

એ તો તમે જ્યારે સાચા પ્રકાશનો સ્પર્શ કર્યો હોય છે, કોઈક રીતે તમે તે જોવો હોય છે અને તેની સાથે સંપર્કમાં આવ્યા હો છો ત્યારે જ તમે પ્રાણને ઘોળખી શકો છો અને તમે જુઓએ છો કે એ બધું રંગભૂમિ ઉપર થતી પ્રકાશની લીલા જેવું હોય છે, ફૂન્ઝિમ અજવાણું હોય છે. પણ બીજી રીતે તો, બીજાએ તેથી અંજાઈ જાય છે—એ આંજી નાખે તેવું હોય છે, ‘અદ્ભુત’ હોય છે, અને પછી લોકો છેતરાય છે. એ તો તમે જ્યારે સત્યને જોધું હોય છે અને તેની સાથે સંપર્કમાં આવ્યા હો છો ત્યારે જ, હા, તમે સ્વિમત કરો છો.

આ ઢોંગ છે, પણ ઢોગને સમજવા માટે તમારે સત્યને જાણવાનું રહે છે.

મૂળમાં જતાં તો દરેક વસ્તુ માટે એમ જ છે. પ્રાણ એ એક બહારની રંગભૂમિ જેવો છોંબને એના ઉપર ખેલ થતા હોય છે—અને એ ખેલ બહુ આકર્ષક હોય છે, આંજી નાખે તેવા હોય છે, છેતરામણા હોય છે. તમને જ્યારે ચાચી વસ્તુ જણાઈ આવે છે ત્યારે જ તમને ચાચા સમજ તરત મળી આવે છે, સહજ રીતે મળી આવે છે, કંધો તર્ક તમારે કરવો પડતો નથી

સાધનાની નોંધપોથી

અને તમે કહી દો છો કે : ‘ના, મારે એ નથી જોઈતું’

અને દરેક વસ્તુ માટે એ પ્રમાણે જ છે. અને માનવ જીવનમાં એ વસ્તુ જ્યાં બહુ જ મહત્વની બની ગઈ છે તે પ્રેમની બાબતમાં છે. પ્રાણના આવેગો, પ્રાણનાં આકર્ષણોએ લગભગ હરેક સ્થળે સાચી લાગણીનું સ્થાન લઈ લીધું છે. આ સાચી લાગણી તો શાંત હોય છે, જ્યારે પેલો પ્રેમ તો તમને ઝીણના ઊભરા જેવી સ્થિતિમાં મૂકે છે, તે કોઈક ‘જીવતી’ વસ્તુ છે એવો તમને અનુભવ કરાવે છે. એ બહુ જ છેતરચમણી વસ્તુ હોય છે. અને જ્યાં સુધી તમે સાચી વસ્તુને જાગુતા થતા નથી ત્યાં સુધી તમને આ વાત સ્પષ્ટ રીતે ઓળખાતી નથી, અનુભવાતી નથી, દેખાતી નથી. તમે જે ચીત્ય પુરુષ દ્વારા તેમ જ પ્રભુ સાથેના હિંય મિલન દ્વારા સાચા પ્રેમનો સ્પર્શ પામ્યા હશો તો પછી પેલો બીજુ વસ્તુ પોલી, પાતળી, ખાલી દેખાય છે—એક આભાસ રૂપ અને હાસ્ય નાટક જેવી, હાસ્ય નાટક કરતાં વાંચું વાર તો કરુંશું નાટક જેવી દેખાય છે.

આ વિષે આપણે ભલે ગમે તેટલું કહીએ, એના ગમે તેટલા ખુલાસા આપીએ પણ તે કશા કામમાં આવતા નથી, કારણ કે આમાં જે કોઈ છી કે પુરુષ સપદાયેલું હોય છે તે તરત જ જોલી ઉઠે છે : ‘ઓ, આ કંઈ બીજાઓના જેવું નથી’—તમને જે થતું હોય છે તે બીજાઓને થતું હોય છે તેના જેવું કદી હેતું નથી! માણસને સાચી અનુભૂતિ વળી જોઈએ, અને પછી આજ્ઞાયે પ્રાણ એક જોટા તમાશા જેવો લાગે છે—એ આકર્ષક રહેતો નથી.

અને તમે જ્યારે જેંચવાની વસ્તુ કરતા હો છો ત્યારે તો સોમાંથી છુટ કરતાં પણ વધુ વાર... એક લાખમાંથી એકાદ દાખલામાં જ માણસ સાચી વસ્તુને જેંચતો હોય છે—અને એવું બને તેમાંથી એ સાબિત થાય છે કે એ માણસ તૈયાર હતો. વહી તો તમે હંમેશાં પ્રાણને જ જેંચતા હો

છો, આભાસને, વસ્તુના નાટકીય દેખાવને જેંચતા હો છો, વસ્તુને પોતાને નહિ.

જેંચલું એ હમેશાં અહેંકારની કિયા હોય છે. અભીષ્ટાની એ વિકૃતિ હોય છે. સાચી અભીષ્ટામાં આપવાની, સ્વ-અર્પણની વાત હોય છે, જ્યારે જેંચલું એટલે તો પોતાને માટે ઈચ્છા કરવાની હોય છે. મનની અદર પણ તમને જો એક વધુ વિશાળ મહત્વાકાંક્ષા હોય—પૃથ્વી જેટલી, વિશ્વ જેટલી—તોપણ તેથી કંઈ ફેર પડતો નથી. એ બધી મનોમય પ્રવૃત્તિઓ હોય છે.

(લાંબુ મૌન)

દર્શનના દિવસે : માનવજાતિનું જીવંત દર્શન

દર્શનના દિવસે તમને શું કંઈ ખાસ અનુભવ થયેલો કે નહિ ?

ના.

તે દિવસે શ્રી અરવિંદ સવારથી માંગી સાંજ સુધી હાજર હતા.

હા, એમણે મને એક ક્રવાક કરતાં વધુ સમય લગ્નો એવો અનુભવ કરાવેલો કે એમાં હું માનવજાતિની જે પરિસ્થિતિ છે અને નવીન કિવા અતિમાનસ સુદ્ધિની સાથેના સંબંધની રીતે તેના જે જુદા જુદા સ્તરો છે તેના એક નક્કર અને જીવંત દર્શન રૂપે હું જીવી રહી હતી. અને એ વસ્તુ અદ્ભુત રીતે સ્પષ્ટ હતી અને નક્કર અને જીવતી હતી. પ્રથમ તો મને ખાંચ પણ અવસ્થામાંથી બહાર નીકળી આવેલી આખીયે માનવજાતિનું દર્શન થયું. આ માનવજાતિએ માનસિક વિકાસ દ્વારા લાભ મેળવેલો છે, અને પોતાના જીવનમાં તેણે એક રીતનો સંવાદ ઉત્પન્ન કરેલો છે—એ એક પ્રાણુનો અને કળા અને સાહિત્યની રીતનો સંવાદ છે—અને એ રીતે જીવન જીવનમાં મોટા ભાગની માનવજાતિ સંતોષ પામી રહી છે. આ માણસોએ

સાધનાની નોંધપોથી

એક રીતનો સંવાદ મેળવી લીધો છે અને એ રીતના સંવાદમાં તેઓ સંસ્કૃતિની અવસ્થામાં હોય તેવું જીવન ગાળી રહેલા છે. એટલે કે એ બોકો કાંઈક સંસ્કારી જીવન ગાળતા હોય છે, તેમના રસો અને ટેવો સૂક્ષ્મ આને સંસ્કારી જોખાં હોય છે. અને એ આભાયે જીવનમાં અમૃત સૌનદર્ય રહેલું છે અને એમાં બોકો આરામથી રહેતા હોય છે, અને તેમના ઉપર કોઈ આપત્તિ ન આવી પડે તો તેઓ સુખી અને સંતુષ્ટ રીતે જીવતા હોય છે, તેમને જીવનથી સત્તોપ હોય છે. આ બોકો નવી શક્તિઓ પ્રત્યે, નવી વસ્તુઓ પ્રત્યે, ભાવિ જીવન પ્રત્યે આકર્ષણી થકે છે (કારણ કે એમનામાં રસવૃત્તિ હોય છે, તેઓ બૌધ્ધિક રીતે વિકાસ પામેલા હોય છે), નેમકે, એ બોકો માનસિક રીતે, બૌધ્ધિક રીતે શ્રી અરવિદ્ધના શિષ્યો બની થકે છે. પરંતુ તેમને તેમના બાત્ય સ્થૂલ જીવનમાં કશો ફેરફાર કરવાની જરૂર અનુભવાતી નથી, અને જો એમને એવો ફેરફાર કરવાની ફરજ પાડવામાં આવે તો એ વસ્તુ પહેલું તો કાચા સમયે બનતી ઘટના બનશે, એમાં અન્યાય હશે અને એમાંથી તેમના જીવનમાં માત્ર એક મોટી અવ્યવસ્થા ઊભી થશે અને તેમનું જીવન સાર નિર્ણયક રીતે ઉંઘોળાઈ જશે.

આ વાત તદ્દન સ્પષ્ટ છે.

આ પછી એક નાનકડો—વિરલ વ્યક્તિઓનો—વર્ગ આવે છે. એ બોકો ડ્ર્યુંતર માટે તૈયાર થવાને માટે જોઈતો પુરુષાર્થ કરવાને માટે તૈયાર હોય છે, નવી શક્તિઓને જોયવા માટે, જડતત્ત્વને અનુકૂળ કરવાનો પ્રયત્ન કરવા માટે, અભિવ્યક્તિ ઈ. નાં સાધનો યોજવા માટે તૈયાર હોય છે. આ બોકો શ્રી અરવિદ્ધના યોગને માટે તૈયાર હોય છે. એમની સંખ્યા ઘસુરી નાની હોય છે. વળી કેટલાકમાં બહિદાનની ભાવના પૂરેપૂરી હોય છે અને કડોર કષ્ટમય જીવન ગાળવાથી જો ભાવિના ડ્ર્યુંતર પ્રત્યે જવાતું હોય યા તો તેમાં મદદ મળતી હોય તો તેવું જીવન ગાળવા માટે

પણ તે તૈયાર હોય છે. પરંતુ આ લોકોએ બીજા માણસો ઉપર પ્રભાવ પાડવાનો અને તેમની પોતાની સાધનામાં તેમને ભાગ કેતા કરવાનો પ્રયત્ન ન કરવો જોઈએ, કોઈ પણ રીતે પ્રયત્ન ન કરવો જોઈએ. એમ કરવું બિલકુલ યોગ્ય નહિ ગણાય—એમ કરવું માત્ર અયોગ્ય જ નહિ હોય, પરંતુ એ આત્માં કંદંગી વસ્તુ બની જશે, તેમકે એમ કરવા જતાં વિશ્વનો કષ્ટ અને ગતિ બદલાઈ જશે. અથવા કાંઈ નહિ તો પૃથ્વીની ગતિ તો બદલાશે જ અને પૃથ્વીની ઓ ગતિને મદદ રૂપ થવાને બદલે ઊભટું સંઘર્ષો ઊભા થશે અને અંતે અધાર્ધુધી થઈને રહેશે.

પરંતુ આ અનુભૂતિ એટલી બધી તો જીવંત હતી, વાસ્તવિક હતી કે તેથી મારું આખ્યુંએ વલસુ (આ કેવી રીતે સમજાવું? એ એક શાંત વલસુ હતું, એક સંકલ્પને પરિણામે તે બનેલું ન હતું), કામને અંગે મેં ધારસુ કરેલી આખીએ સ્થિતિ બદલાઈ ગઈ છે. અને એમાંથી એક શાંતિ આવી છે—શાંતિ અને સ્વસ્થતા અને વિશ્વાસ એકદમ નિશ્ચયાત્મક રીતનાં આવ્યાં છે, એક નિશ્ચયાત્મક ફેરફાર બની આવ્યો છે. અને પહેલાંની સ્થિતિમાં જે જે કંઈ જિદ તરીકે, આણવડતા તરીકે દેખાતું હતું, અધિત, અને હરેક રીતની દ્યાજનક ચીજે રૂપે દેખાતું હતું તે બધું પણ અદૃશ્ય થઈ ગયું છે. એ જાણે કે એક મહાન વિશ્વરૂપ લયનું દર્શન હતું, એમાં દરેક વસ્તુ પોતાને સ્થાને રહેલી હોય છે અને બધું જ બચાવર હોય છે. અને રૂપાંતર માટેની સાધના પછી એક નાનકડી સંઘ્યાના માણસો પૂરતી જ બની રહેતાં એ ઘણી જ વધારે મૂલ્યવાન બની રહે છે અને સાક્ષાત્કાર માટે ઘણી જ વધારે શક્તિશાળી બની રહે છે. એ જાણે કે જે લોકો નવી સૂછિના આદ્ય સ્થાપકો બનવાના છે તેમની પર્સંદગી થઈ ગઈ હોય એના જેવું બની ગયું છે. ‘વિસ્તાર કરવો’ ‘તૈયાર કરવા’ કે પછી જડતાવનું મથન કરવું એ અંગેના તમામ વિચારો બાલિશતા છે. એ માનવની

બચેની છે.

આ દર્શન એક એવું તો ભવ્ય સૌન્દર્ય હતું, એવું તો સ્વસ્થતાથી, સિમતથી ભરેલું સૌન્દર્ય હતું... ઓહ ! એ દર્શન દિવ્ય પ્રેમથી સભર હતું, સાચેસાચ સભર હતું. અને એ દિવ્ય પ્રેમ તે ‘ક્રમા દેનારો’ પ્રેમ ન હતો—આ પ્રેમ એવો નથી, કરા પણ એવો નથી ! દરેક વસ્તુ એના પોતાના સ્થાનમાં છે, અને પોતાના આંતરિક લયને પોતાથી કરી શકાય તેટલી સંપૂર્ણ રીતે સિદ્ધ કરી રહી છે.

એ એક અતિશય સુદર લેટ હતી.

તો વારુ, આ બધી વસ્તુઓને બોઝો થોડીક તો જાણે છે, બૌલિક રીતે, એ પ્રમાણે, વિચારમાં તો બોઝો એ બધું જાણે છે, પણ એ તદ્દન નકામું છે. શેજના વ્યવહારમાં તો તમે જુદી રીતે જ જીવન ગાળતા હો છો, એમાં એક વધારે સાચી સમજસુ હોય છે. અને આ દર્શન તે જાણે કે તમે વસ્તુઓને તેમની ઊર્ધ્વ સ્થિતિમાં જોતા હો, એ રીતે તેમનો સ્પર્શ કર્યો હોય તેના જેવું હતું.

વનસ્પતિ સુષ્ટિ : મનોમય માનવ

આ દર્શન થયું તે પહેલાં વનસ્પતિ સુષ્ટિનું અને વનસ્પતિના સહજ સૌન્દર્યનું દર્શન થયું હતું (એ કોક એવી તો આદભુત વસ્તુ છે), એ પછી પણ જગતનું દર્શન થયું. એ પણ એવું તો સંવાદથી ભરેલું હતું (એમાં માણસો દાખલ થયા ન હતા ત્યાં સુધી) અને એ બધું તેના પોતાના યોગ્ય સ્થાનમાં હતું. એ પછી સાચી માનવજાતિ આવી, માનવજાતિ તરીકે, એટલે કે મનોમય અવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં ને કે કંઈ સૌન્દર્ય તરીકે, સંવાદ તરીકે, મોહકતા, જીવનની ઊર્જસિવતા તરીકે, જીવનની રસિકતા તરીકે — સૌન્દર્યમાં રહેવાના રસ તરીકે—સર્જન થઈ શકે તે બધું તેમાં હતું, અને

જગતમાં જે કાંઈ કદર્ભુ, અને હીન અને ગ્રામ્ય હતું તે બધું સ્વાભાવિક રીતે જ દાબી દેવાયેલું હતું. એ એક સરસ માનવજીતિ હતી. એ અની ઊંચામાં ઊંચી ટોચે પહોંચેલી માનવજીતિ હતી, પણ તે સરસ હતી, પોતે માનવજીતિ છે એટલાથી જ તે પૂર્ણ સંતુષ્ટ હતી, કેમકે એ સંવાદથી ભરેલું જીવન જીવતી હતી. અને આ સિથનિ તે કદાચ લગભગ આખીયે માનવજીતિ નવી સુદ્ધિના પ્રભાવ હેઠળ કેવી બનશે તેના દૃષ્ટાંત જેવી હતી. મને વાગ્યું કે અતિમાનસ ચેતના માનવજીતિનું જે રૂપ બનાવી શકે તેમ છે તે આ છે. માનવજીતિએ પ્રાણી સુદ્ધિની જે રૂચના કરી છે તેની સાથે મારાથી તુલના પણ થઈ ગઈ (આ પ્રાણી સુદ્ધિ, કુદરતી રીતે જ, અતિશય મિક્રો વસ્તુ જની જયેલી છે, પણ એમાં વસ્તુઓને પૂર્ણ બનાવવામાં આવેલી છે, વધારે સારી બનાવવામાં આવેલી છે, તેમનો વધારે સંપૂર્ણ રીતે ઉપયોગ કરવામાં આવેલો છે). મનના પ્રભાવ હેઠળ પ્રાણીતત્વ એ જુદી જ વસ્તુ જન્યું છે, એટલે કે એ કુદરતી રીતે જ એક મિક્રો વસ્તુ જની ગઈ છે, કેમકે મન પોતે અપૂર્ણ રહેલું છે. એ જ રીતે સરસ સમતુલ્યાવાળા લોકેન્માં સંવાદમય માનવજીતિના દાખલા પણ આવી રહેલા છે. અને અતિમાનસના પ્રભાવ હેઠળ માનવજીતિ કેવી બનશે તેનું એમાં દર્શન થાય છે.

માત્ર એટલું જ કે આ વસ્તુ હજી બહુ દૂર દૂરની છે. આ તરફ જ જની આપશે એવી તમારે આશા ન રાખવી જોઈએ—એ ધાર્યું દૂર દૂર છે.

આ સંક્રાંતિનો જાળો ચાલો રહેલો છે, અત્યારે પણ, એ વાત તો સ્પષ્ટ જ છે. અને એ જાળો ખૂબ લાંબો ચાલે એ બનવા જોગ છે, અને એ જરા કષ્ટમય પણ છે. આમાં માત્ર એટલું જ કે આ અંગે જે પુષ્પાર્થ કરવો પડે છે, તે કોઈક વાર કષ્ટમય હોય છે (ધાર્યી વાર કષ્ટમય હોય છે), પણ તેના બદલવામાં, આપણે જે ધ્યેય પ્રાપ્ત કરવાનું છે, જે ધ્યેય સિલ્ફ થવાનું છે તેનું એક ધાર્યું સ્પષ્ટ દર્શન મળી આવે છે: આપણને એક ખાતરી, હા, જેક

સાધનાની નોંધપોથી

નિશ્ચિતતા આપવામાં આવે છે. પરંતુ એ વસ્તુ કોઈક એવી હથે કે તેનામાં મનોમય જીવનની ભૂલ માત્રને, સર્વ વિકૃતિઓને, તમામ કદરપતાને, નિર્મૂળ કરી નાખવાની શક્તિ હથે અને પછીથી એક એવી માનવજીતિ બનશે કે જે ધાર્યી ધાર્યી સુખી હથે, પોતે માનવ છે એટલા માત્રથી તે ધાર્યી ધાર્યી તુમ હથે, માનવ કરતાં બીજું કાઈ હોવાની તેને જરૂર લગાયે નહિ, પણ એનામાં એક માનવ સૌનાર્થ, માનવ સંવાદિતા આવી રહેવાં હશે.

એ બધુ જ મનમોહક હતું, જાણે કે હું પોતે જ એમાં જીવી રહી હતી. વિરોધી અદૃશ્ય થઈ ગયા હતા. જાણે કે હું પોતે આ પૂર્ણતામાં રહેતી હતી. એ જાણે કે અતિમાનસ ચેતનાઓ માનવજીતિ વધુમાં વધુ કેટલી સંપૂર્ણ થઈ શકે તેનો આદર્થ કલાયો હોય તેના જેવું લગભગ હતું. અને એ બધું તદ્દન બરાબર હતું.

અને એમાંથી પછી મોટી વિકારીતિ મળી આવે છે. તંગાથ, સંઘર્ષ, એ બધું અદૃશ્ય થઈ જાય છે, અધીરાઈ પણ. એ બધું સંપૂર્ણ ચાલ્યું ગયું છે.

એટલે કે આપ કાર્યને સર્વત્ર ફેલાવવાને બદલે તેને શું એકાગ્રાંકરી રહ્યાં છો?

ના, સ્થૂલ રીતે તો કાર્ય ફેલાયેલું રહી શકે છે, કારણ કે આમાં બધી વ્યક્તિઓને ફરજિયાત રીતે લેગી કરવાની છે નહિ. પરંતુ આ વ્યક્તિઓની સંખ્યા ઓછી છે.

પણ નવી સુધ્દિના સર્જન માટે માનવજીતિને 'તૈયાર કરવાની' ભૂલ જરૂર છે એ રીતનો જે વિચાર છે, એમાં જે અધીરાઈ છે તે ચાલ્યાં ગયાં છે.

ઉચ્ચ માનવજીતિનું સર્જન

આ વસ્તુ પ્રથમ તો થોડાક લોકોમાં સિદ્ધ થવી જોઈએ.

હા, એમ જ.

હું એ વસ્તુને ખૂબ જ સધન રીતે જોતી હતી, મેં ઓને ખૂબ જ સધન રીતે જોઈ. અત્યારે જે લોકો રૂપાંતર માટે આને અતિમાનસ સાક્ષાત્કાર માટે તૈયાર થવાની યોગ્યતા ધરાવે છે અને ઓમની સંખ્યા સ્વાભાવિક રીતે જ ઘણી ઓછી છે. એ ઉપરાંત સામાન્ય માનવજીતિના સમૂહની વચ્ચે એક વધુ ઉચ્ચ કોટિની માનવજીતિ વધુ ને વધુ વિકાસ પામવી જોઈશે. એ માનવજીતિને ભાવિના અતિમાનસ માનવ માટે આથવા તો તૈયાર થઈ રહેલા અતિમાનસ માનવ માટે, પ્રાણીઓને જેમકે માણસ પ્રતિ જેવું વલાસ રહે છે તેવું જ વલાસ રહેશે. વળી જે લોકો રૂપાંતર માટે કામ કરી રહેલા છે અને તેને માટે તૈયાર છે, એમના ઉપરાંત એક ઉચ્ચ પ્રકારની, મધ્યમાવસ્થાની માનવજીતિ પણ બનવી જોઈશે. એ માનવજીતિ એવી હોય કે તેણે પોતાની અંદર અથવા તો જીવનમાં જીવન સાથે આ સંવાદિતા—આ માનવ કોટિની સંવાદિતા—મેળવી લીધી હોય અને તેને ‘કોઈક’ વસ્તુ પ્રત્યે પેલી ઉચ્ચ માનવજીતિને હોય છે તેવો જ અહો-ભાવનો, ભક્તિનો, શક્તાભર્યા સમર્પણનો ભાવ રહેલો હોય. એ ‘કોઈક વસ્તુ’ એને એટલી તો ઉચ્ચ દેખાતી હોય છે કે તેને સિદ્ધ કરવા માટે તે પ્રયત્ન પણ કરતી નથી, પણ એ તેની પૂજા તો કરતી રહે છે, તેના પ્રભાવની, રક્ષણની જરૂર, તેના પ્રભાવ હેઠળ રહેવાની જરૂર, આ રક્ષણ હેઠળ રહેવાનો આનંદ મેળવવાની જરૂર તો અનુભવે છે. એ વસ્તુ આટલી બધી સ્પષ્ટ હતી. પણ એમાં તમારા લાગ્યમાંથી છટકી જતી કોઈ વસ્તુને મેળવવાની ઈચ્છા થતાં જે આ વેદના થાય છે, આ યંત્રસ્થાયો અનુભવાય છે એવું એ માનવજીતિને ન હતું—કારણ કે એ વસ્તુ મેળવવાનું હજુ તમારા લાગ્યમાં લખાયેલું નથી, એ માટે જે બધી ઘણી ઘણી તૈયારી કરવી પડે છે એ માટે તમારું જીવન હજુ પક્વ બનેલું નથી અને આ વસ્તુ જ પછી અવ્યવસ્થા અને વેદના ઊભી કરે છે.

વિકાસની રીત—કામવૃત્તિ, ખોરાક

દાખલા તરીકે, આ પ્રશ્નને બરાબર રજૂ કરી આપે તેવી એક ઘણી નક્કર વસ્તુ બઈએ : એ છે માનવજીતિમાં રહેલી કામવૃત્તિ. એ વૃત્તિ તદ્દન સ્વાભાવિક છે, સહજ છે, અને હું એમ પણ કહું કે તે સાચી પણ છે. આ વૃત્તિ, માણસમાંથી પશુપણું ચાલ્યું જશે તેની સાથે સાથે સ્વાભાવિક રીતે અને સહજપણે ચાલી જવાની છે (બીજી ઘણી વસ્તુઓ પણ ચાલી જશે, કેમકે, ખાવાની જરૂર અને કદાચ આપણે આત્મારે ઊંઘીએ છીએ તે રીતે ઊંઘવાની જરૂર પણ ચાલી જશે); પણ આ કામવૃત્તિ અંગેની પ્રવૃત્તિ તે ઉચ્ચ માનવજીતિમાં એક આત્માન સભાન વૃત્તિ તરીકે તો રહેલી જ છે, અને તે આનંદના, પ્રમોદના, એને માટે પરમાનંદ શબ્દ તો જરા મોટો પડે, મૂળ તરીકે તો ચાલુ જ રહેલી છે. પરંતુ એ કામવૃત્તિની રીતે સર્જન કરવાની જરૂર જ્યારે રહેશે નહિ ત્યારે પછી કુદરતની કિયાઓમાં તેણે ટકી રહેવા માટે કોઈ પણ કારણ રહેવાનું નથી. અને તેના પરિણામે, જીવનના આનંદ સાથે સંબંધમાં આવવાની જે શક્તિ છે તે એક પગથિયું ઊંચે ચડેલી બનશે અથવા તો જુદી દિશામાં ગતિ કરવા લાગશે. પણ પહેલાંના આધ્યાત્મિક સાધકો જે વસ્તુ સિદ્ધાંત તરીકે કરવા માગતા હતા—કામવૃત્તિનો પૂર્ણ ઈનકાર—એ તો એક અર્થહીન વસ્તુ જ છે. કેમકે આ વસ્તુ તો જે બેઠે પણ અવસ્થાથી ઉપર ચાલ્યા ગયેલા છે અને તેમનામાં હવે કશું પશુતત્ત્વ રહેવા પામ્યું નથી એમના જ માટે બનવાની છે. અને એ કામવૃત્તિ કશી પ્રયત્ન વિના અને કશી ખેંચતાણ વિના કુદરતી રીતે જ ખરી જાય એમ બનવાનું છે. એને એક સંધર્થનું અને ખેંચતાણનું મધ્યબિદ્ધ બનાવી દેવું એ તો હાસ્યાસ્પદ છે. ચેતના જ્યારે માનવ કશાની રહેતી નથી ત્યારે એ વૃત્તિ કુદરતી રીતે જ ખરી જાય છે. આ બાબતમાં પણ સંકાંતિનો એક બાળો આવે છે ખરો અને તે થોડોઘણી મુશ્કેલ પણ બની શકે છે. કારણ કે

સંકાંતિની અવસ્થામાં રહેતાં માણસોની સમતુલ્ય હમેશાં અસ્થિર રહેતી હોય છે; પરંતુ તેમની ભીતરમાં એક રીતની જવાલા જીવતી હોય છે, તેમને એક કુધા લાગેલી હોય છે અને તેને લીધે આ વસ્તુ કંઈ વેદના રૂપ બનતી નથી—એ પ્રયત્ન વેદનામય બનતો નથી, એને આપણે હસતાં હસતાં કરી શકીએ છીએ. પણ જે બોકો આ સંકાંતિ માટે તૈયાર નથી તેમના ઉપર એ લાદવાનો પ્રયત્ન કરવો એ તો અર્થહીન જ છે.

આ સામાન્ય બુદ્ધિની વસ્તુ જ છે. આ બધાં મનુષ્યો છે, પણ એ બોકોએ પોતે મનુષ્ય નથી એવો કોઈ દંબ કરવાનો નથી.

આ કામવુત્તિ તમારે માટે જ્યારે આપોઆપ જ અશક્ય બની જાય, તમને એમ લાગે કે આ કોઈ દુઃખદાયક વસ્તુ જ છે, તમારી જે ઊંડી કુધા છે તેથી જિલ્લાટી છે, ત્યારે પછી વસ્તુ સહેલી બને જે; એમ થાય પછી, તમે આ બધાનો બાધ રીતે કાપી નાખો છો અને વાત પૂરી થઈ જાય છે.

આ એક ખૂબ જ પ્રતીતિ કરાવી આપે તેવું દૃષ્ટાંત જ છે.

જોરાક વિષે પણ એવી જ સ્થિતિ જ છે. એમાં પણ એ રીતે જ બનશે. પશુતત્ત્વ જ્યારે ખરી પડશે ત્યારે જોરાક માટેની અનિવાર્ય આવશ્યકતા પણ ખરી પડશે. અને સંકાંતિનો એક એવો ગાળો પણ આવી શકે તેમ છે કે જેમાં તમે માત્ર સંભૂલ જોરાક ઓછો ને ઓછો વેતા થશો. દાખલા તરીકે, તમે ફૂલ સુંધતા હો છો તો તે પણ એક પોખરું આપનારી વસ્તુ હોય છે. મેં એ જોયું છે, તમે પોતાને એક વધુ સૂક્ષ્મ રીતે પોખરું આપતા હો છો.

આમાં માત્ર એટલું જ કે, શરીર તૈયાર નથી હોન્યું. શરીર તૈયાર નથી હોન્યું અને તે કીયું થવા લાગે છે, એટલે કે, એ પોતાને જ ખાવા લાગે છે. એમાંથી એ સાબિત થાય છે કે હજુ સમય આવ્યો નથી, હજુ માત્ર પ્રયોગ જ ચાલી રહ્યો છે—એ પ્રયોગ તમને કાંઈક શીખવી જતો હોય છે, એ તમને

સાધનાની નોંધપોથી

એમ શીખવે છે કે તમે બીજા મળતા આવતા જડતત્ત્વ સાથે સંબંધમાં આવો તો એ કોઈ કઠોર ઈનકાર જોવું બનતું નથી, એ એક વિચછેદ જોવું બનતું નથી (અને તમે તમારી જાતને બીજાઓથી અવગ પાડી દઈ શકતા નથી, એ અશક્ય છે), પણ એ એક વધુ ઊંચી અને વધુ ગહન ભૂમિકા ઉપરનો સંબંધ બને છે.

(મૌન)

દિવ્ય કરુણા

ને લોકો બુદ્ધિના ઉચ્ચ પ્રદેશોમાં તો પહોંચા હોય છે, પણ તેમને પોતાની માનસિક શક્તિએ ઉપર પ્રભુત્વ મળેલું નથી હોતું તેમનામાં એક એવી નિર્દોષ ઈચ્છા કામ કરતી હોય છે કે જગતમાં દરેક જાણ તેમની માદ્દાક જ વિચાર કરતું થાય, અને પોતે સમજે છે તે રીતે જ સમજતા થઈ શકે અને એમને જ્યારે જોવા મળે છે કે બીજા લોકો એમની માદ્દાક સમજતા નથી હોતા, સમજી શકતા નથી હોતા ત્યારે તેમને ખૂબ જ આધ્યાત લાગે છે અને બોલી ઊંઠે છે, ‘કેવો તો જડસો છે !’ પણ બીજા માણસો જડસા નથી હોતા, જુદી રીતના હોય છે, એ બીજા પ્રદેશમાં રહેતા હોય છે. કોઈ જનવરને તમે જઈને એમ નથી કહેતા કે : ‘તું જડસું છે’, તમે એમ કહો છો કે, ‘એ જનવર છે’. તો, આમાં પણ તમે કહો છો કે, ‘એ માણસ છે’. એ માણસ છે. પણ માત્ર એટલું કે, કેટલાક લોકો જોવા છે કે તે હવે માણસ રહ્યા નથી અને હજુ દેવો બન્યા નથી, એ લોકો એક એવી સ્થિતિમાં... જરા કઢંગી સ્થિતિમાં હોય છે. પણ આ દર્શન એટલું બધું તો આશ્વાસન દેનારું હતું, એટલું તો મધુર, એવું તો આદભુત હતું—દરેક વસ્તુ પોતાના તત્ત્વને પ્રગટ કરી રહી હતી, સાવ સ્વાભાવિક રીતે.

અને એ વાત તો સાવ દેખીતી છે કે આપણને આવું દર્શન થાય, એના સંપૂર્ણ સભર રૂપમાં અને સમગ્ર રૂપમાં, તે પછી આપણને એક

કરુણાના જેવી કાંઈક વસ્તુ મળી આવે છે, અને એ કરુણા બધું સમજું શકતી હોય છે—ઉચ્ચ લોકોને નીચલા લોકો તરફ દ્યા થતી હોય છે તેવું નહિઃ એ સાચી દિવ્ય કરુણા હોય છે અને તે એક ઓવા પૂર્ણ જ્ઞાન રૂપે હોય છે કે દરેક વસ્તુ તે જેવી હોઈએ તે જ પ્રમાણેની છે.

(બુલેટિન ફેલ્ઝુઅરી, ૧૯૬૬)

૬

૨૨ જાન્યુઆરી, ૧૯૬૬

પસંદગીનું તત્ત્વ

આજે સવારે, બે કલાક સુધી, હું એક રીતની આનંદમય અવસ્થામાં રહી હતી. એમાં એવી તો સ્પષ્ટ સભાનતા હતી કે જીવનનાં બધાં રૂપો, બધાં જ જગતોમાં આને હેડેક ક્ષણે એક પસંદગીની અભિવ્યક્તિ રૂપે હોય છે—આપણે એ પ્રમાણે બનવાનું પસંદ કરતા હોઈએ છીએ.

આ વાત શબ્દોથી કહેવી બહુ જ મુશ્કેલ છે... આપણે એમ માનતા હોઈએ છીએ કે આપણને એક ફરજિયાત પરિસ્થિતિ હેઠળ રહેવું પડે છે, તેને આધીન રહેવું પડે છે, એ રીતનું ફરજિયાતપણુંનું તત્ત્વ પૂરેપૂરું ચાલ્યું ગયું હતું અને એક તદ્દન સહજ અને સ્વાભાવિક રીતે એમ દેખાતું હતું કે પૃથ્વી ઉપરનું જે જીવન છે, બીજાં જગતોમાંનું જે જીવન છે તેમ જ પૃથ્વી ઉપર જીવનના જે સર્વ પ્રકારો છે તથા બીજાં જગતોમાં જીવનના જે સર્વ પ્રકારો છે એમાં માત્ર પસંદગીનો જ પ્રશ્ન રહેલો છે: તમે તે પ્રમાણે બનવાનું પસંદ કરેલું હોય છે અને તમારે આ રીતના બનવું છે કે તે રીતના, અથવા તો એ વસ્તુ આ રીતની બને છે કે તે રીતની એ બધું તમે સતત રીતે પસંદ કરતા હો છો; અને તમે ભાગ્યને આધીન પડેલા છો, તમને ફરજ

પાડતી કોઈ આવશ્યકતા કે નિયમને આધીન છે એમ માનવાનું પણ તમે જ પસંદ કરતા હો છો—દરેક વસ્તુ પસંદગીનો પ્રશ્ન છે. અને એમાં એક હળવાશની, મુક્તિની લાગણી બની રહી અને પછી દરેક વસ્તુ માટે એક સિમત પ્રગટ્યું, અને સાથે સાથે આ વસ્તુ તમને એક પ્રચંડ બળ આપે છે. ફરજિયાતપણાની, આવશ્યકતાની—એવીયે વધુ તો ભાગ્યાધીનતાની—તમામ લાગણી સંપૂર્ણપણે ચાલી ગઈ હતી. બધી જ બીમારીઓ, બધી જ ઘટનાઓ, બધાં જ નાટકો, એ તમામઃ અદૃશ્ય થઈ ગયું હતું. અને સ્થૂલ જીવનની આ સધન અને નિષ્ઠુર વાસ્તવિકતા : સંપૂર્ણ ચાલી ગઈ હતી.

આ અવસ્થામાં આજે સવારે હું દોડ કલાક કરતાં વધુ સમય સુધી રહી હતી. એ પછી, મારે... જે અવસ્થામાં પાછા ફરજનું પડ્યું તે અવસ્થા મને કૃત્રિમ લાગે છે, પરંતુ બીજાઓને કારણે, વસ્તુઓ સાથેના સંપર્કને કારણે, તથા જે અનેક અનેક વસ્તુઓ કરવાની હોય છે તે બધાને લીધે એ અવસ્થા ફરજિયાત જેવી લાગે છે. પણ આમ છતાં, પાછળની ભૂમિકામાં પેલી અનુભૂતિ ટકી રહે છે. જીવનની સર્વ સંકુલતાઓ માટે એક રીતનું આનંદ—રમ્ભૂજભર્યું સિમત બની રહે છે—માણસ જે સ્થિતિમાં હોય છે તે એક પસંદગીની હકીકત છે, અને વ્યક્તિને માટે પસંદગીની સ્વતંત્રતા રહેલી છે અને બોકો એ વાત ભૂલી ગયા છે. આ બાબત જ ખૂબ રસપ્રદ છે.

એ જ વખતે માનવ જ્ઞાનનો સારોયે ચિત્રપટ મારી નજરમાં આવ્યો (કારણ કે એ રીતની અવસ્થાઓમાં સર્વ રીતનો માનવ સાક્ષાત્કાર, સર્વ રીતનું માનવ જ્ઞાન એક દૃશ્યપટની માફક એ નવી અવસ્થા સમક્ષ આવીને જિબાં રહે છે અને બધું પોતપોતાના સ્થાને ગોઠવાઈ જાય છે—જ્યારે કોઈ અનુભૂતિ થાય છે ત્યારે હમેશાં, હમેશાં એ જાણું કે એક ભૂતકાળ તરફ દૃષ્ટિપાત જેવું હોય છે) અને મેં જૈયું કે બધા સિદ્ધાંતો, માન્યતાઓ, તત્ત્વજ્ઞાનો જે રીતે પેલી નવી અવસ્થા સાથે પોતાને જોડતાં હોય છે તે બહુ રમ્ભૂ પમાડે તેવું હોય છે.

સાધનાની નોંધપોથી

અને એમાં આરામની જરૂર રહેતી નથી. એ અનુભૂતિઓ ઓટલી બધી સધન હોય છે, સાહજિક અને વાસ્તવિક હોય છે (એ કોઈ સંકલ્પના પરિણામે આવતી હોતી નથી, એમાં પ્રયત્ન તો એથી પણ ઓછો હોય છે) કે તેમાં પછી આરામ લેવાની જરૂર રહેતી નથી.

પણ જે બોકોને આ અનુભૂતિ કોઈ ને કોઈ કારણસર થયેલી છે, અને નેમની પાસે તત્ત્વજ્ઞાનની કે માનસિક ચીતની સંપૂર્ણ તૈયારી હોતી નથી (સંતો અથવા તો આધ્યાત્મિક જીવન ગાળતા રહેલા બધા બોકો આવા હોય છે) તેમને પછી એક એવી તીવ્ર છાપ પડે છે કે જીવન તો આવાસ્તવિક જ છે, ભ્રાંતિ રૂપ જ છે. પરંતુ એ માત્ર એક સંકુચિત હૃદિ જ છે. [વસ્તુ એવી નથી, એવી નથી, દરેક ચીજ એક પસંદગી રૂપે બનેલી છે, દરેક ચીજ, દરેક ચીજ, પ્રભુએ કરેલી પસંદગી, પણ તે આપણી અંદર કરેલી : ત્યાં ઉપર નહિ (ઉપરની દિશામાં સૂચન) : ચાહી. અને આપણે એ જાણતા હોતા નથી, એ બધું આપણી પોતાની ભીતરમાં જ છે. અને આપણે એ જ્યારે જાણોએ છીએ, ત્યારે આપણે પસંદગી કરી શકીએ છીએ—આપણે આપણી પોતાની પસંદગી પસંદ કરી શકીએ છીએ, એ અદ્ભુત હોય છે.

અને જીવનની આ ચીતની ભાગ્યાધીનતા, અને બંધન અને કઠોરતા : બધું અદૃશ્ય થઈ ગયું છે. બધું અદૃશ્ય થઈ ગયું હતું. ત્યાં એક પારદર્શક વાદળી રંગ હતો, પારદર્શક ગુલાબી રંગ, એકદમ તેજોમય અને પારદર્શક અને હળવો.

આ વાત તો હું બહુ સારી ચીતે કલ્પી શર્કું છું કે આ કંઈ છેવટની વસ્તુ નથી; એ માત્ર અસ્તિત્વની એક ચીતિ છે... સામાન્ય ચીતે જે બોકોમાં પૂરતી બૌલ્ઝિક તૈયારી હોતી નથી, તેમને આ પ્રકારનો અનુભવ જ્યારે થાય છે ત્યારે તેઓ એમ માની વે છે કે તેમના હાથમાં આખું સત્ય આવી ગયું છે. અને એ લઈને પછી તેઓ જડ સિદ્ધાતો ઉભા કરે છે. પણ મેં

તહન બરાબર જોયું છે કે વસ્તુ એવી નથી, એ માત્ર અસ્તિત્વની ઓક રીતિ છે, જેકે એ ઓક સરસ રીતિ છે, નહિ? આપણી અહીં જે રીતિ છે તેના કરતાં અનેક ગણી વધારે સારી. અને એ આપણે અહીં પણ મેળવી શકીએ છીએ, મને એ મળેલી છે. અને એ પૂરેપૂરી સધન રીતે થઈ આવી હતી. અને આમ તો અહીં હમેશાં કશું ને કશું તો બરાબર હોતું નથી, અહીં કે ત્યાં કશુંક ખોટું હોય છે, આ કે ચેલું ખોટું હોય છે અને પછી સંયોગો પણ બરાબર નથી હોતા, હમેશાં મુશ્કેલીઓ હોય છે, એ બધું... એ રંગ બદલી નાભે છે. એ હળવું, હળવું, હળવું સૂક્ષ્મ બની જાય છે. બધી કઠોરતા અને અક્ષડતા; ચાલી ગઈ હતી.

અને એવી લાગણી પણ રહે છે કે તમે જો એ પ્રમાણે રહેવાનું પસંદ કરો તો તમે એ રીતની સ્થિતિમાં ચાલુ રહી શકો છો. અને એ સાચું છે. એ તો આપણું ને જોટી ટેવો પડી ગયેલી છે—દેખીતી રીતે જ પૃથ્વી ઉપરની જે હજરો ટેવો છે—એ બધી જોટી ટેવો તમને અટકવી રાખે છે. પરંતુ એ અવસ્થા ઓક કાયમની ડેમ ન રહે તે માટે કોઈ આરાદ છે નહિ. ડેમકે આ વસ્તુ તો બધું જ બદલી નાભે છે. બધું જ બદલાઈ જાય છે!... એ તો દેખીતું છે કે આપણે એ એ અવસ્થાના સ્વામી થઈ શકીએ તો આપણે આપણી આસપાસના બધા સંબેગોને બદલી શકીએ છીએ.

હમણાં થોડા વખત ઉપર (હીક હીક લાંબા સમય સુધી) શરીર અંગે એ જ મુશ્કેલી ઊભી થઈ હતી, અને શરીર એ, સામાન્ય રીતે હોય છે તે મુજબ કોઈ મર્યાદિત વસ્તુ રહેલું નથી, તેમ જ છીપલીમાં પુરાઈ ગયેલું હોય તેવું રહ્યું નથી, અને એ આપોઆપ વસ્તુઓને જીવનું રહે છે, એમાં ‘જીવાની’ લાગણી પણ હોતી નથી, એની આસપાસ જે કાંઈ આવેલું હોય છે તે બધાનાં આંદોલનો તેને મળતાં રહેતાં હોય છે, અને પછી, એની આસપાસ આવેલી બધી વસ્તુઓ, માનસિક અને નૈતિક દૃષ્ટિબિદ્ધુથી જેણાં

સાધનાની નોંધપોથી

નંદ રીતની હોય છે, સમજે નહિ એવી હોય છે, ત્યારે વાત જરા બોડી મુશ્કેલ બને છે, એટલે કે એ બધાં તરત્વો આવતાં હોય છે અને આપણે તેમનું ઝ્યાંતર જ કરવાનું રહે છે. એ એક રીતની સમગ્રતા છે, સમગ્રતા, ખૂબ જ બહુવિધતાવાળી અને ખૂબ જ અસ્થિર—એ સમગ્રતા ચેતનાના અને કર્મના તમારા ક્ષેત્રના પ્રતિનિધિ જેવી હોય છે અને તમારે એક સંવાદિતા, એક ઓછામાં ઓછી સંવાદિતા ફરીને પાછી સ્થાપવાને માટે આખોયે વખત કામ કરવાનું રહે છે; અને પછી જ્યારે કોઈ વસ્તુ સામાન્ય વિચાર પ્રમાણે ‘ખોટી’ રીતે થતી હોય છે ત્યારે એથી કામ કરતું જરા મુશ્કેલ બને છે. વળી એ કામ સાથે સાથે નાજીક હોય છે અને સતત ચાલુ રહેનારું અને જિહી હોય છે. મને યાદ આવે છે, આ અનુભૂતિ થઈ તે પહેલાં ચોડા જ વખત ઉપર શરીરમાં સંવાદિતા માટે, પ્રકાશ માટે, એક રીતની સુખભર્તી થાંત માટે અભીભ્વા થતી હતી; શરીર સૌથી વિશેષ તો એક સંવાદિતા માટે અભીભ્વા કરતું હતું કેમકે આ બધી વસ્તુઓ કર્કશ અને કઠોર રીતની હોય છે. અને સંભવ છે કે આ અભીભ્વાના પરિણામ ઝૂપે એ અનુભૂતિ બની આવી હતી.

સતત ઝૂય—ઝ્યાંતરની કિંયા

મેં એટલું માત્ર નોંધ્યું છે કે આ શરીરના જીવનમાં મને કોઈ પણ અનુભૂતિ બે વાર થયેલી નથી—એ જ રીતની અનુભૂતિ મને વધારે ઊંચી કક્ષા ઉપર કે ધલ્લી વિશાળ કક્ષામાં થઈ હશે ખરી, પરંતુ તે એની એ જ ફરીથી થયેલી હોતી નથી અને અનુભૂતિને હું જાળવી રાખતી નથી, હું આખોયે વખત, બધી જ વખત, બધો જ વખત (આગળ જવાનું સૂચન) ઝૂય કરતી હોઈ છું. હા, ચેતનાના ઝ્યાંતરનું કામ એટલું બધું ઝડપથી ચાલતું હોય છે કે, એટલું બધું ઝડપથી કરાવું જોઈએ કે એક અનુભૂતિનો આનંદ બેવા માટે કે તેના ઉપર ચિત્તન કરવા માટે કે પછી તેમાં ખૂબ ખૂબ

વાંગા વખત સુધી સંતોષ મેળવવા માટે વખત જ રહેતો નથી. એ અશક્ય છે. ઇપાંતરની કિયા કોરબંધ આપતી હોય છે, ખૂબ જ કોરપૂર્વક, એટલે કે એ દરેક વસ્તુને બદલી નાખે છે અને પછી બીજું કાઈક આવે છે. કેપેના ઇપાંતર વિષે પણ આવું જ હોય છે : હરેક રીતની નાની નાની અવ્યવસ્થાઓ હિલી થાય છે, પણ તે ચેતનાને માટે તો દેખી શકાય તેવી ઇપાંતરની અવ્યવસ્થાઓ હોય છે. અને પછી આપણે એ મુદ્દા ઉપર કામ કરવા લાગીએ છીએ, આપણે ફરી પાછી વ્યવસ્થા સ્થાપવા માગીએ છીએ. અને એ જ વખતે કોઈ એક વસ્તુ ખાસ જાણતી હોય છે કે આ જે અવ્યવસ્થા આવી ગઈ તે સામાન્ય રીતની આપોઆપ થતી રહેતી કિયાને બદલે પરમાત્માની સીધી દોરવાણી હેઠળ અને સીધી અસર હેઠળ સભાન રીતે થતી રહેવાની કિયાને માટે જગા કરી આપવાને આવી હતી. અને શરીર પોતે જ એ વસ્તુ જાણતું હોય છે (હજુ શરીરમાં અહીં તહીં દઈ થાય અથવા તો આ કે પેલી વસ્તુ શરબતમાં પડી જાય તો તે આનંદદાયક હોનું નથી, પણ શરીર જાણતું તો હોય જ છે). અને એ બિંદુ જ્યારે ઇપાંતરની અમૃક કણાએ પહોંચે છે ત્યારે પછી આપણે બીજા બિંદુ ઉપર જઈએ છીએ, પછી વળી બીજા બિંદુ ઉપર, અને વળી બીજા બિંદુ ઉપર, પરંતુ જ્યાં સુધી... એકેએક વસ્તુ તૈયાર થઈ હોતી નથી ત્યાં સુધી કશું પણ થયેલું હોતું નથી, કશું કામ નિશ્ચયાત્મક રીતે થયેલું હોતું નથી. પછી એ જ કામ તમારે વધારે ઊંચી કે વધારે વિશાળ ભૂમિકા ઉપર ફરીથી કરવાનું રહે છે અથવા તો વધારે તીવ્રતાથી કે વધારે વિગતમાં કરવાનું રહે છે, અને આધાર એ ખાસ વસ્તુ ઉપર રહેતો હોય છે, અને છેવટે જતાં આખીયે વસ્તુને એક સંવાદમય બિંદુ ઉપર લઈ જવામાં આવે છે અને તે એક સમાંતર રીતે તૈયાર બની રહે છે.

હું જોઉં છું તે મુજબ, આ વસ્તુ કેટલી જરૂરી થઈ શકે તેટલી જરૂરે ગતિ કરી રહી છે, પરંતુ એ લાંબો વખત લે છે. આખોયે પ્રશ્ન તે

સાધનાની નોંધપોથી

ટેવને બદલવાનો છે. હજરો વર્ષોથી આપોઆપ થતી રહેતી આખીએ ટેવને પરમ ચેતના દ્વારા સીધેસીધી રીતે દોરતી એક સભાન કિયામાં ફેરવી નાખવાની છે.

લોકોની વર્ણે

આપણને એમ કહેવાનું મન થાય છે કે આપણે લોકોથી ઘેરાયેલા રહીએ છીએ અને આપણે જગતમાં કામ કરીએ છીએ તેથી આ કામ ધણું વધુ લાભો વખત બે છે અને ધણું વધારે મુશ્કેલ બને છે, પણ આપણે જો આવી પરિસ્થિતિઓમાં રહેતા નહોત તો ધણી ધણી વસ્તુઓ સ્મરણ બહાર રહી જત, ધણી ધણી. ધણી વસ્તુઓ થાત નહિ. અનેક ચેતનાં આંદોલનો એવાં છે કે જેને આ પુરુષ (માતાજીના કોષમય પુરુષ) સાથે કશો સંબંધ નથી અને હું જે આ બધા લોકો સાથે સંબંધમાં રહેતી નહોત તો તે આંદોલનોને રૂપાંતરકારક મહા શક્તિના સ્પર્શમાં આવવાની તક જ મળી ન હોત.

એ વાત તો દેખીતી છે, ખૂબ જ દેખીતી છે કે આપણે સાચામાં સારી પરિસ્થિતિમાં મુક્કાયેલા છીએ અને કાર્ય માટેની વધુમાં વધુ શક્યતાઓ આપણને મળેલી છે... આપણે એ સાચા દિલથી માર્ગીએ છીએ ત્યારે.

(બુલેટિન, એપ્રિલ ૧૯૬૬)

મે ૧૮, ૧૯૬૬

‘એલ એસ ડી’ દવાઓઃ અવયેતન પ્રાણની દુષ્પિ

તમે આ દવાઓ વિષે સંબળ્યુ છે? * ... તમે કોઈ ચિત્રા જોયા છે? મેં જોયાં છે. એમાં માણસો, જરા પણ બચાવ વિના, નીચેમાં નીચેના પ્રાણમાં ઘકેલાઈ જાય છે અને તેમને પોતપોતાની પ્રકૃતિ પ્રમાણે ભયાનક કે પછી આદભુત અનુભવો થાય છે. દાખલા તરીકે, એક તકિયો કે ખુરસી એકદમ આદભુત રીતે સુંદર બની જાય છે. આ સ્થિતિ બથી ત્રણ કલાક સુધી ચાલે છે. સ્વાભાવિક રીતે જ, એ બધી વખત માણસો પોતાનું ભાન પૂરેપૂરું ગુમાવી દેતા હોય છે. અને એમાં દયાજનક વસ્તુ એ છે કે બોકો આને ‘આધ્યાત્મિક અનુભૂતિઓ’ કહે છે અને એમને કોઈ કહેનાર મળતું નથી કે આ વસ્તુઓને આધ્યાત્મિક અનુભૂતિ સાથે કાઈ જ સંબંધ નથી.

થોડા વખત ઉપર મને એક જારુ તરફથી પત્ર મળ્યો હતો અને તેણે લખેલં કે તેણે આ દવાઓ લીધી હતી, અને તેને ભયંકર વસ્તુઓ જોવામાં આવી હતી, એના ઓરડાની દીવાલો ‘હજરો દુષ્પિ અને ખૂનખાર

* માતાજી ‘એલ એસ ડી’ નામની, લાયસન્ઝિક ઑસિડમાંથી બનાવેલી ભ્રાંતિ ઉત્પાદક દવા વિષે વાત કરતાં હતા.

સાધનાની નોંધપોથી

ચહેરાઓથી જીવતી બની રહી હતી અને રાત પડી ત્યાં સુધી તેને સતતવતી રહી હતી.' લો, આમ વસ્તુ છે.

અને આમ મને વળી એક બીજી સાભિતી મળી આવી.. મેં 'લાઈફ' માં ચિત્રો જ્ઞેયાં હતાં (કેટલાક ફોટોગ્રાફ હતા); તમે જાણે કે જાંડા લોકોના ઘરમાં દાખલ થઈ ગયા હતા. કેમકે આ છબીઓ અવચેતનમાં નોંધાયેલી હોય છે—વિચારોની છબીઓ, સંવેદનોની છબીઓ, લાગણીઓની છબીઓ, અવચેતનમાં નોંધાયેલી—એ બધી ત્યાં અલગ વસ્તુ રૂપે બની રહે છે, એ સપાટી ઉપર નીકળી આવે છે અને અલગ વસ્તુ રૂપે બની રહે છે. આ રીતે એ અંદરમાં જે હોય છે તેનું એક ચોક્કસ ચિત્ર મેળવી આપે છે.

દાખલા તરીકે, તમને જો ઓવી લાગણી કે વિચાર હશે કે કોઈ માણસ દથ્ય કે હાસ્યાસપદ છે, અથવા તો તમે તેને જમતા નથી તો, ટૂંકામાં, આ રીતના વિચારો, સામાન્ય રીતે આ બધું સ્વભનમાં ઉપર આવે છે; પરંતુ આહી તમે ઊંઘતા નથી હોતા અને તમને સ્વભન આવે છે! તમે વિચારી રાખેલી રમત રમવાને એ આવી જાય છે; એ વસ્તુઓ વિષે તમે જે વિચારેલું હોય છે તે તેમનાં પોતાનાં રૂપોમાં તમારી પાસે આવે છે. તો આમ આ એક ઈશારો છે : જે લોકોને આનંદભરી, અનુકૂળ, સુદર છબીઓ દેખાની હોય છે, તેમને માટે એનો એ અર્થ થાય છે કે તેમની અંદર (પ્રાણની રીતે) બધું તદ્દન સારી રીતે ચાલી રહ્યું હોય છે, પણ જે લોકોને ભયાનક કે દુષ્ટ કે આવી આવી ચીજો જોવા મળે છે, તેનો અર્થ એ થાય છે કે પ્રાણ બહુ આનંદમય નથી.

પ્રાણમય સુષુદ્ધિઓ : સભાન પ્રવેશ

હા, પરંતુ એક સ્વતંત્ર અવો પ્રાણ શું નથી હોતો કે જ્યાં આગળ આ દર્શનોને આપણા પોતાના અવચેતનની સાથે કાંઈ સંબંધ ન હોય?

હા, છે, પણ એનાં લક્ષણો ઓ જ પ્રમાણેનાં નથી હોતા.

ઓ જ લક્ષણો નહિ?

આપણે પ્રાણના પ્રદેશમાં પૂરેપૂરા સભાન રહીને—આપણા પોતાના પ્રાણ વિષે સભાન બનીને તેમ જ, આપણે સ્થૂલ જગતમાં સભાન હોઈએ છીએ તેની માફક પ્રાણમય જગતમાં સભાન બનીને જઈએ નહિ તો આપણે એ લક્ષણો જાણી શકતા નથી. આપણે ત્યાં સભાન રહીને જતા હોઈએ છીએ. એ સ્વખન નથી હોતું, એનું સ્વરૂપ સ્વખનના જેવું નથી હોતું. એ એક પ્રવૃત્તિ જેવું હોય છે, એક અનુભૂતિ હોય છે, અને એ વસ્તુ તદ્વારા જુદી હોય છે.

પણ આ પ્રાણમય સૃષ્ટિઓ પણ હોય છે તો ખરી ને? એમાં આપણા ઉપર ત્રાસ ગુજરવામાં આવતો હોય છે, એ ભયંકર દુનિયાઓ હોય છે, યંત્રણ અને તાસની દુનિયાઓ હોય છે.

૬૦ ટકા આત્મગત હોય છે.

૬૦ ટકા આત્મગત. હું એક વરસથી વધુ વખત ચુધી, નિયમિત રીતે, રોજ રાતે, એક જ કલાકે અને એક જ રીતે, પ્રાણમાં જતી હતી, ત્યાં કોઈ એક ખાસ કામ કરવાને. અને આ મારી પોતાની મરજીથી હું નહોતી કરતી : એ કામ કરવાનું મારે માટે નિમાલિથયેલું હતું. એ કોઈક વસ્તુ મારે કરવાની હતી. હવે, દાખલા તરીકે, પ્રાણમાંના આ પ્રવેશનું વર્ણિન ઘણી વાર કરવામાં આવેલું છે. એમાં એક એવો રસ્તો આવે છે કે જ્યાં આગળ તમને અંદર દાખલ થતાં રોકવા માટે પહેરેગીર સત્ત્વો મુક્તવામાં આવેલાં હોય છે (ગુદ્ય વિદ્યાનાં પુસ્તકોમાં આ વસ્તુઓ વિષે ઘણું કહેવામાં આવેલું છે). તો, હું અનુભવથી જાણું છું (આકસ્મિક રીતે થતા નહિ), ફરી ફરીને થતા રહેલા અનુભવથી, અને મને સમજાયું છે કે આ વિરોધ

સાધનાની નોંધપોથી

અથવા તો આ દુરિયથા એ ૮૦ ટકા માનસિક રીતની હોય છે, અને તે ઓ અર્થમાં કે તમે જો અને વિષે એ થવાનું છે એવી કહેવના કરો નહિ કે તેને વિષે તમને કશો ભય થાય નહિ, અથવા તો અજ્ઞાત વસ્તુથી ડર્નું હોય તેવું તમારામાં જો કશું હોય નહિ, ભય ઈત્યાદિની તમારામાં જો આ બધી કિયાઓ હોય નહિ તો એ વસ્તુ ચિત્ર ઉપર પડતા એક પડ્છાળા જેવી હોય છે અથવા તો એક છણી હેંકવામાં આવી હોય તેના જેવું હોય છે, તેમાં કોઈ નક્કર વાસ્તવિકતા હેતી નથી.

હુમલાઓ : સ્વીકારેલી સંભાવના : સ્વરૂપાવસ્થા

આ, એ સાચું છે કે મારે કોઈ એક જાણ આડે માર્ગે ચાલ્યું ગયું હતું તેને બચાવવા જરૂર સાચેસાચી બે લડાઈઓ પ્રાણના પ્રદેશમાં લડવી પડી હતી. અને બે વાર મને ફટકાઓ પડ્યા હતા, અને એ પછીની સવારે હું જ્યારે જગેલી ત્યારે તેનું નિશાન જેવા મળેલું (માતાજી પોતાની જમણી આંખને અડે છે). તો, આ બે દાખલાઓમાં, હું જાણ્યું છું કે મારા પોતામાં કાંઈ હતું,—કોઈ ભય તો નહિ, કેમકે એ પ્રદેશમાં મને કદી ભય લાગેલો નથી, પણ એ વસ્તુ બનવાની સંભાવના મેં કલ્પેલી એટલે એ બન્યું હતું. ‘આ વસ્તુ ખરેખર બની શકે છે’ એવા વિચાર આવવો અને લીધી અને એ બનવાની સંભાવના હું જેતી હતી એ હડીકતને લીધી એ ફટકો આવેલો. એ થવાનું જ છે એમ હું જાણતી હતી. અને હું જો, જેને મારી ‘સ્વાભાવિક સ્થિતિ’ કહી શકાય, આંતરિક નિશ્ચિતતાની, તેમાં જો રહેલી હોત તો આ વસ્તુ મને આરી શકી ન હોત, એ એમ કરી શકત નહિ. અને આ સંભાવના મને એટલા માટે દેખાતી હતી કે ગુણ વિદ્યાની એક જાણકારને, કે જેને હું ઓળખતી હતી, પ્રાણની એક લડાઈમાં આંખ ગુમાવવી પડી હતી અને તેણે એ વિષે મને કહેલું હતું, અને એટલે (હસતાં હસતાં) એમાંથી મને વિચાર આવ્યો કે આ વસ્તુ બનવાનો સંભવ છે, કેમકે એ બાઈને

એવું થયું હતું! પરંતુ હું જ્યારે મારી પોતાની અવસ્થામાં હોઈ છું—
હું એમ પણ કહી શકતી નથી, એ કોઈ ‘અંગત’ વસ્તુ નથી હોતી, એ
એક સ્વરૂપાવસ્થા છે—એટલે કે આપણે જ્યારે સાચી અવસ્થામાં હોઈએ
છીએ, આપણે જ્યારે સચેતન સ્વરૂપ હોઈએ છીએ અને આપણું સ્વરૂપ
સાચી અવસ્થામાં હોય છે ત્યારે આ વસ્તુ આપણને આડી શકતી નથી.

એ આપણે એક શત્રુને મળતા હોઈએ અને તેને મારવાની આપણને
ઈચ્છા થાય અને પછી આપણા પ્રહારે ધાર્યા પ્રમાણે વાગે નહિ, તમે જે
કાંઈ કરો તેની અસર થાય નહિ એના જેવો એ અનુભવ છે—એ હમેશાં
આત્મગત હોય છે. એની મને પૂરેપૂરી સાબિતી મળેલી છે, પૂરેપૂરી સાબિતી.

અન્ય જગતો, દેવો, ઈ. સાથે સંબંધ

પણ તો, વસ્તુગત તત્ત્વ એટલે શું?

એ ચીતે તો જગતો આવેલાં છે, સત્ત્વો આવેલાં છે, શક્તિઓ છે,
તેમને તેમનું પોતાનું અસ્તિત્વ હોય છે, પણ મારે એ કહેવાનું છે કે તેમનો
માનવ ચેતના સાથે જે સંબંધ છે તેમાં તેઓ જે રૂપો બે છે તેનો આધાર
આ માનવ ચેતના ઉપર રહે છે.

દેવોની બાબતમાં જેવું હોય છે તેવું જ, બેટા, આ છે, એના જેવી જ
આ વસ્તુ છે. અધિમનસનાં આ બધાં સત્ત્વો, આ બધા દેવો, તેમની
સાથેનો સંબંધ, આ સંબંધોનું રૂપ, માનવ ચેતના ઉપર આધાર રાખે છે.
તમે... હોઈ શકો છો. એમ કહેવાયું છે કે: ‘મનુષ્યો દેવો માટે પણ જેવાં
છે’, પણ તે માલસ પણ બનવાનું સ્વીકારે તો. માનવની પ્રકૃતિના મૂળ
તત્ત્વમાં તો સર્વ વસ્તુઓ ઉપર એક ચક્કવતી સત્તા રહેલી છે અને એ
જ્યારે અમુક સંખ્યાના વિચારો અને કહેવાતા જ્ઞાનથી જૂદી બની ગયેલી
હોતી નથી ત્યારે આ સત્તા તેને માટે સહજ અને સ્વાભાવિક હોય છે.

સાધનાની નોંધપોથી

આપણે કહી શકીએ છીએ કે માણસ તેની પ્રકૃતિના સ્વરૂપની સર્વ અવસ્થાઓનો સર્વશક્તિમાન સ્વામી છે, પરંતુ આ બનવાનું તે ભૂલી ગયો છે.

એની સ્વામાવિક અવસ્થા તે સર્વ-શક્તિમાન બની રહેવાની છે— આ બનવાનું તે ભૂલી ગયો છે. .

વિસ્મૃતિની આ અવસ્થામાં, દરેક વસ્તુ ઘન રૂપ બે છે, હા, એ અર્થમાં કે આપણી આંખ ઉપર નિશાની રહી જાય, એ વસ્તુ આ રીતે પલટાઈ જાય, પણ તેનું કરાણ... કરાણ એ કે આપણે તે થવા દીધેલું હોય છે.

દેવો વિષે પણ એવી જ વસ્તુ છે. તેઓ તમારા જીવનનું નિયત્રણ કરી શકે છે અને તમને ખૂબ ખૂબ ત્રાસ આપી શકે છે (તેઓ તમને ખૂબ ખૂબ મદદ પણ કરી શકે છે), પરંતુ તેમની શક્તિ, તમારી સાથેના સંબંધમાં, માનવ સાથેના સંબંધમાં, તમે તેમને જે સત્તા આપો તે જ હોય છે.

આ વસ્તુ મને ધીરે ધીરે કેટલાંક વરસો પછી સમજાયેલી. પણ હવે મને એની પૂરી ખાતરી છે.

મનુષ્યની સર્વશક્તિમત્તા, દેવત્વ

કુદરતી રીતે જ, વિકાસકર્મના વળાંકમાં, માણસ પોતાની સર્વ-શક્તિમત્તાને વીસરી જાય એ જરૂરનું હતું. કેમકે એ સર્વશક્તિમત્તાને લીધે એ ગર્વ અને મિથ્યાભિમાનથી કેવળ કુલાઈ ગયો હતો અને એમાંથી તે પૂરેપૂરો વિકૃત થઈ ગયો હતો અને એને એ વસ્તુનો અનુભવ કરાવવાની જરૂર હતી કે તેના કરતાં ધસું વસ્તુઓ વધારે બળવાન અને વધારે શક્તિ-વાળી છે. પણ મૂળમાં આ વસ્તુ સાચી નથી. વિકાસકર્મના વળાંકમાં આ એક જરૂરની વસ્તુ છે, એટણું જ.

મનુષ્યમાં દેવ બનવાની શક્યતા રહેલી છે. એણે આમ તો પોતાને

ખરેખરો દેવ માની લીધો હતો. પણ ઓણે એ શીખવાની જરૂર હતી કે એ પૃથ્વી ઉપર પેટે ચાલતા એક નાનકડા જંતુ કરતાં કંઈ જ વિશેષ નથી. અને તેથી પૃથ્વી પરનું જીવન તેની હરેક રીતે ખબર લેવા માંડ્યું, એને છોલવા માંડ્યો, છોલવા માંડ્યો અને આખરે જતાં... એ સમજતો થયો એમ તો નહિ, પણ કંઈ નહિ તો એને થોડું અનુભવાવા લાગ્યું તો ખરું જ. પરંતુ જ્યારે એ સાચી દૃષ્ટિમાં પહોંચે છે ત્યારે એને તરત જ ખબર પડે છે કે પોતે ગૂઢ રૂપે તો એક દેવ છે. માત્ર, ઓણે એ બનવાનું રહે છે, એટલે કે જે જે વસ્તુ દેવરૂપ નથી તે તે બધું તેણે જતી લેવાનું રહે છે.

દેવોની સાથેનો આ સંબંધ એક અતિશય રસિક વિષય છે... જ્યાં સુધી મનુષ્ય આ દિવ્ય સત્ત્વોની શક્તિ, સુંદરતા, સિદ્ધિઓથી આશ્ર્ય પામતો રહે છે અને એ બધા પ્રત્યે અહોભાવથી જોતો રહે છે ત્યાં સુધી એ તેમનો દાસ બની રહે છે. પરંતુ એને જ્યારે સમજણું પડે છે કે આ બધી વસ્તુઓ પરમાત્માના સ્વરૂપની જુદી જુદી અવસ્થાઓ છે, વિશેષ કંઈ જ નહિ, અને તે પોતે પણ પરમાત્માના સ્વરૂપની એક બીજી રીતની અવસ્થા છે, કે જે તેણે બનવાનું છે ત્યારે દેવો સાથેનો સંબંધ બદલાઈ જાય છે અને એ તેમનો દાસ રહેતો નથી—એ તેમનો દાસ નથી.

ત્યારે એકમાત્ર વસ્તુગત તરત તે પરમાત્મા જ છે.

બરાબર, તેં વાત કહી દીધી, બેટા. એ એમ જ છે.

વસ્તુરૂપતા એ શબ્દનો અર્થ ‘સાચું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ’—સ્વયંભૂતા, સ્વાધીન અને વાસ્તવિક—એમ લેવામાં આવે તો પછી પરમાત્મા સિવાય બીજું કંઈ રહેતું જ નથી.

છતાં આ લગભગ સંપૂર્ણ એવી આંતરિકતા વિષે કંઈક બેચેની કરે તેવું રહેલું છે.

આહ, શા માટે?

પરમાત્મા, એ જ એકમાત્ર વસ્તુ

આપણને આશ્રમ થાય છે કે વાસ્તવિક વસ્તુ તે શી છે?
 આપણને જે જે વસ્તુનો ખરેખરો બેટો થાય છે તે શું છે?
 એકેએક વસ્તુ શું કલ્પનાનું જ જાળું નથી? આ જરા બેચેન
 કરી મૂકે તેવું છે.

પરંતુ આપણને જરારે એવો નક્કર અનુભવ થાય છે કે પરમાત્મા
 એ જ એકમાત્ર અને અનન્ય વસ્તુ અસિતત્વમાં છે અને આ બધી જે
 વસ્તુઓ છે તે પરમાત્મા પોતાની સાથે જ રમત રમી રહ્યા છે ત્યારે એ વસ્તુ
 કોઈ બેચેની કરનારી કે અરુચિકર કે કલદાયક વસ્તુ રહેતી નથી, ઉલદું એ
 એક ચીતની સંપૂર્ણ સુરક્ષિતતા બની રહે છે.

પરમાત્મા એ જ એકમાત્ર વાસ્તવિકતા છે, અને આ બધું જે છે એ
 તો તેઓ પોતાને ખાતર જે રમત રમી રહેલા છે તે છે. આ દૃષ્ટિ, અનાથી
 ઉલટી દૃષ્ટિ કરતાં ધ્યાન વધારે આશ્વાસન આપનારી બને છે.

અને આખરે તો, આ જ એક ખાતરીભરી વસ્તુ છે કે આ બધું કોઈ
 અદ્ભુત વસ્તુ રૂપે બની શકે તેમ છે, નહિ તો . . .

અને આનો આખાર પણ આપણે ક્યું દૃષ્ટિબિદ્ધ લઈએ છીએ તેના
 ઉપર રહે છે. આ વિશ્વરૂપી રમત આપણે સારી રીતે રમવી હોય તો આરંભમાં
 એ કદાચ જરૂરનું રહે છે કે એ રમત સાથે રમત તરીકે જ આપણે એકરૂપ
 થઈ જવાનું છે, એ એક સ્વયંભૂ અને સ્વતંત્ર વસ્તુ છે એમ સમજવાનું
 છે. પરંતુ એક કાળ એવી આવે છે કે આપણે આ ચીતની અનાસક્ષિતમાં
 પહોંચો જઈએ છીએ, અને જીવનના તમામ જૂઠાણા પ્રત્યે આપણને
 એક સંપૂર્ણ ધૂશા થઈ આવે છે અને પછી એ જીવનને આપણે જરા પણ
 સહન કરી શકતા નથી, સિવાય કે આપણે એમ જોઈ શકીએ કે આ બધું
 તો પ્રભુની પોતાની આંતરિક લીલા છે, પ્રભુની પોતાની અંદર થઈ

રહેલી, અને પોતાને ખાતર થઈ રહેલી.

અને પછી આપણને પેલી પરમ અને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનો અનુભવ થાય છે અને તેમાંથી પછી અત્યંત અદ્ભુત શક્યતાઓ વાસ્તવિક બની રહે છે, અને આપણે કલ્પી શકીએ તેવી અત્યંત અભ્ય વસ્તુઓ સિદ્ધ કરી શક્ય છે.

(માતાજી ધ્યાનમાં ઉત્તરે છે)

તમને જાળાશે કે એક કાળ એવી આવે છે કે આપણે જો એવું વલણ બદ્ધ શકીએ કે પ્રભુ જો જ બધી વસ્તુઓ રૂપે છે તો જ આપણે આપણી જાતને કે જીવનને સહન કરી શકીએ છીએ. જુએ, આ આપણા પ્રભુ, એમની પાસે કેટલી બધી વસ્તુઓ છે, એ આ બધા સાથે રમે છે—એ રમે છે, એ અવસ્થાઓ બદલવાની રમત રમે છે. અને પછી આપણને જ્યારે આ દેખાય છે, આ બધું જ, ત્યારે આપણે પેલું અસીમ આક્ષર્ય અનુભવતા થઈએ છીએ, અને આપણને એમ થાય છે કે આપણી સર્વ પરમ અદ્ભુત અભીષ્ટાઓ, આ બધું જ તદ્દન બની શકે તેવું છે, અને એના કરતાં પણ પણ વસ્તુઓ બનવાની છે. અને આમ થતાં આપણને આશ્વાસન મળે છે. નહિ તો અસિતત્વ... અને કોઈ દિવાસો મળે તેમ રહેતું નથી. પરંતુ આ ચીતે તો અસિતત્વ મોહક બની રહે છે. આ વિષે તમને હું કોઈ દિવસ કહીશ.

આપણને જ્યારે જીવનની અવાસ્તવિકતાનો અનુભવ થઈ જય છે— પેલી એક વાસ્તવિકતાની સાથે સરખાવતાં આ જીવન જ્યારે અવાસ્તવિક બની જાય છે, અને એ પેલી વાસ્તવિકતા ખરેખર આમ તો પર રહેલી છે, ઊર્ધ્વમાં રહેલી છે, પણ સાથે સાથે તે જીવનની ભૌતરમાં રહેલી છે, તો એ કાણે પછી... આહ, હા, આખરે આ તો સાચું જ છે—આખરે આ તો સાચું જ છે અને એ સાચું બનવાને લાગુ છે. જગતમાં જે કોઈ અભ્ય

સાધનાની નોંધપોથી

વસ્તુઓ હોઈ શકે તેમ છે, અદ્ભુત વસ્તુઓ હોઈ શકે તેમ છે, હા, જે જે કંઈ આનંદમય વસ્તુઓ હોઈ શકે તેમ છે, સૌન્દર્ય હોઈ શકે તેમ છે એનો આ સાક્ષાત્કાર છે, હા આ, નહિં તો પછી . . .

હું આ વસ્તુમાં પહોંચ્યો છું !

અને પછી મને જાણે થાય છે કે મારો એક પગ અહીં છે, એક પગ ત્યાં છે—અને એ બહુ આરામ ભરેલી સ્થિતિ નથી, કારણ કે . . . કારણ કે આપણું એવી જ ઈચ્છા કરવાનું મન થાય છે કે એ સિવાય જગતમાં બીજું કાંઈ જ ન હોય.

આપણા જીવનની આ જે વર્તમાન સ્થિતિ છે એ તો ભૂતકાળની વસ્તુ બની ગઈ છે અને એણે હવે ખરેખર વિદ્યાય લઈ વેવાની જરૂર છે. પણ તો એવી બીજી વસ્તુ, આહ ! આખરે, આખરે એને ખાતર જ એક જગત બનેલું છે.

અને બધું જ પહેલાંના જેવું જ નક્કર અને વાસ્તવિક રહે છે—એ ખુમાડિયા થઈ જતું નથી ! એ પહેલાંના જેવું જ નક્કર, પહેલાંના જેવું જ વાસ્તવિક રહે છે, પણ . . . પણ એ દિવ્ય બની જય છે, કારણ કે . . . કારણ કે એ પોતે પ્રભુ જ છે. આ બધું પ્રભુ પોતે જ રમત રમી રહેલા છે.

(બુબેટિન, ઓઝસ્ટ ૧૯૬૬)

૮

૨૮ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૬૬

વેદનાનું તત્ત્વ

જગતમાં વેદના થા માટે છે? વેદનાને કેવી રીતે મટાડી શકાય?

હમણાં થોડા વખત ઉપર જ મને લાંબા વખત સુધી, એટલે કે કેટલાય દિવસો લગી એક ઘણી જ ઉત્કટ પ્રકારની, ઘણી જ તીવ્ર, ઘણી સુસ્પષ્ટ એવી અનુભૂતિ થતી રહી છે કે મહા શક્તિનું કાર્ય બાબ્દ રીતે આપણે જેને વેદના કહીએ છીએ તેનું રૂપ લેતું હતું, કારણ કે માત્ર આ રીતનું આંદોલન જ જરૂતત્ત્વને તેની નિષ્ઠિક્યતામાંથી બહાર એંચી શકે તેમ છે.

પ્રભુની જે પરમ શાંતિ, પરમ સ્વસ્થતા છે તે નિષ્ઠિક્યતા અને ‘તમસ’ના રૂપમાં વિકૃત અને વિરૂપ થઈ ગયાં છે અને એ સાચી શાંતિ અને સ્વસ્થતાની વિકૃતિ હોવાને લીધે તેને પછી બદલાવા માટે કોઈ કારણ રહેતું નહોંનું; એટલે પછી આ તમસમાંથી બહાર આવવા માટે જગૃતિનું—પુનર્જગૃતિનું કોઈ આંદોલન જરૂરી હતું, અને તે તમસમાંથી સીધું શાંતિમાં ચાલ્યું ન જઈ શકે તેવું આંદોલન હોવું જોઈતું હતું; તમસને હચ્ચમચાવવાને માટે કોઈક વસ્તુની જરૂર હતી અને એ વસ્તુએ પછી બાબ્દ રીતે વેદનાનું રૂપ લીધું.

શારીરિક વેદના

હું અહીં શારીરિક વેદનાની વાત કરું છું, કારણ કે બીજી બધી વેદનાઓ—પ્રાણની, મનની, લાગણીઓની વેદનાઓ—તે મનની ખોટી કિયાને લિધિ, બનતી હોય છે, અને આ... બધીને ‘અસત્ય’ના નામ હેઠળ લેગી મૂકી શકાય છે, બસ એટલી જ વાત છે. પરંતુ શારીરિક વેદના મને એવો ઘ્યાલ ઉપજવે છે કે જાણે એક બાળકના ઉપર ત્રાસ ગુજરાઈ રહ્યો છે, કારણ કે, અહીં, જડતત્ત્વમાં, અસત્ય તે અજ્ઞાન રૂપે બની ગયું છે, એટલે કે એમાં કોઈ દુરિચ્છા હોતી નથી—જડતત્ત્વમાં કોઈ દુરિચ્છા હોતી નથી, ત્યાં બધું નિષ્ઠિક્યતા અને અજ્ઞાન હોય છે : સત્ય વિષેનું સંપૂર્ણ અજ્ઞાન, આદિ મૂળ વિષેનું અજ્ઞાન, થક્યતા વિષેનું અજ્ઞાન, અને શારીરિક રીતે વેદના ભોગવવી ન પડે તે માટે શું કરવું જોઈએ તેનું પણ અજ્ઞાન. આ અજ્ઞાન કોણોમાં બધે જ આવી રહેલું છે અને માત્ર અનુભૂતિ દ્વારા જ—અને આ અનુભૂતિ એટલે કે આ પ્રાથમિક અવસ્થાની ચેતનામાં કે વસ્તુ વેદના રૂપે બની રહે છે તેની અનુભૂતિ દ્વારા જ—જગૃતિ આવી શકે છે, એ જ જાગુવાની અને વેદનાને મટાડવાની જરૂર ઉત્પન્ન કરી શકે છે અને પોતાની જાતનું રૂપાંતર કરવાની અભીષ્ટાને જરૂર આપી શકે છે.

કોણોમાં અભીષ્ટા : તીવ્રતા

એ વાત તો નિશ્ચિત થઈ ગઈ છે, કારણ કે બધા જ કોણોમાં અભીષ્ટા જન્મેલી છે અને તે વધુ ને વધુ તીવ્ર બની રહી છે અને થઈ રહેલો વિરોધ જોઈને તે નવાઈ પામે છે, પરંતુ કોણોએ જોયું છે કે જ્યારે ચાલી રહેલા આમમાં કશું આદું અવળું થઈ જાય છે (એટલે કે કામની કિયા સૂક્ષ્મ, સહજ, સ્વાભાવિક રીતે થતી રહેવાને બદલે એક કષ્ટમય પ્રથળ બની રહે છે, કોઈક વસ્તુ કે જે દેખાવ દુરિચ્છાનો કરતી હોય છે પણ એ માત્ર

એવી ચૂપકીદી હોય છે કે જે સમજતી હોતી નથી, તેની સામેના એક સંઘર્ષ રૂપ બની જાય છે) તે વખતે અભીષ્ટાની તીવ્રતા, પુકારની તીવ્રતા દશ ગણી થઈ જાય છે, સતત ચાલુ રહેતી થઈ જાય છે. મુશ્કેલી એ છે કે તીવ્રતાની એ અવસ્થામાં રહેવાનું નથી; સામાન્ય રીતે દરેક વસ્તુ, હું ઓમ તો કહી શકતી નથી કે, ઘેનમાં પડી જાય છે, પણ એક રીતની હળવાશમાં ઉત્તી જાય છે; તમે બધું હળવેથી કરવા લાગો છો; અને અંદરનો ગોટળો જ્યારે દર્દ કરવા લાગો છે ત્યારે જ માત્ર તીવ્રતા વધવા લાગો છે અને સ્થાયી બની રહે છે. કલાકો સુધી—એક સાથે કલાકો સુધી—જરા પણ શિથિલ થયા વિના, પુકાર, અભીષ્ટા, પ્રભુ સાથે મિલન પામવાનો સંકલ્પ, પ્રભુરૂપ બની રહેવાનો સંકલ્પ એની વધુમાં વધુ ઉચ્ચ સ્થિતિમાં ટકી રહે છે—શા માટે? કારણ કે જેને શારીરિક અવ્યવસ્થા, વેદના કહેવામાં આવે છે એ ત્યાં બાબુ રીતે હોય છે. નહિ તો પછી, જ્યારે ઓઈ વેદના હોતી નથી ત્યારે આપણે અવારનવાર ઊંચે ચડીએ છીએ, અને પછી એક શિથિલતામાં સરી પડીએ છીએ, વળી પાછા બીજી વાર આપણે એક વાર ફરીથી ઊંચે ચડીએ છીએ... એનો અંત આપતો નથી. એ સદાય ચાલ્યા કરે છે. આપણે જે બધું જડપથી કરવા માગતા હોઈએ (પ્રમાણમાં જડપથી, આપણા જીવનના લય મુજબ), તો પછી ચાબુકના સમકારાની જરૂર રહે છે. આની મને ખાતરી થઈ ગઈ છે, કારણ કે જે કાણે તમે તમારા આંતર સ્વરૂપમાં જઈને બેસા છો તે જ કાણે તમે તેના ઉપર (તમારી જત પ્રત્યે) તિરસ્કારપૂર્વક જોવા લાગો છો.

કરણા : થકિતનું, મધુરતાનું આંદોલન

પણ પછી, જ્યારે આપણામાં દિવ્ય પ્રેમની આ સાચી કરુણા જન્મે છે અને આપણે આ બધી ખૂબ જ અંદર દેખાતી, ખૂબ જ વિષમ, ખૂબ જ અર્થ વિનાની વસ્તુઓ જોઈએ છીએ, આપણે જ્યારે સર્વ પ્રાણીએ

સાધનાની નોંધપોથી

ઉપર રાને તમામ વસ્તુઓ ઉપર આવી રહેલું આ મહાન દર્દ અનુભવીએ છીએ ... ત્યારે પછી એ સૌને આશ્વાસન આપવા માટેની, મટાડી હેવા માટેની, દૂર કરવા માટેની અભીષ્ટા આ સ્થૂલ શરીરમાં જન્મ પામે છે. પ્રેમમાં, એના મૂળ સ્થાનમાં, કંઈક એવું રહેલું છે કે જે સતત કૃપા તરીકેના અંતાપ્રવેશનું રૂપ બેનું હોય છે: એક શક્તિ, એક મધુરતા, આશ્વાસનના આંદોલન જેવું કંઈક, જ્યે ઝેલું હોય તેવું ત્યાં હોય છે, પણ એ વસ્તુને એક આલોકિત બનેલો ચેતના અમુક બિંદુઓ ઉપર વાળી શકે છે, એકાગ્ર કરી શકે છે; અને આ બાબતમાં, આ જ બાબતમાં મેં જોયું કે આપણે આપણા વિચારનો સાચો ઉપયોગ કરી શકીએ છીએ : વિચાર તે આ આંદોલનને હરેક સ્થળે પહોંચાડવાનું, જ્યાં જ્યાં જરૂર હોય ત્યાં પહોંચાડવાનું સાધન બની શકે છે. આ શક્તિ, મધુરતાનું આ આંદોલન જગત ઉપર એક સ્થિર રીતે આવી રહેલું છે, પોતાને જીવવામાં આવે તે માટે દબાસું કરી રહ્યું છે, પરંતુ એ કિયા બિનઅંગત રીતની હોય છે, અને વિચાર—આલોકિત બનેલો વિચાર, સમર્પિત બનેલો વિચાર, વિચાર કે જે હમણાં તો માત્ર એક કરણ રૂપ હોય છે, કે જે વસ્તુઓનો આરંભ કરવા પ્રયત્ન કરતો હોતો નથી, કે જે ઉઠ્ખંખ ચેતના દ્વારા સંચાલિત બનવાથી સંતુષ્ટ હોય છે—આવો વિચાર એક સંપર્ક, એક સંબંધ સ્થાપિત કરવા માટે, જ્યાં જ્યાં જરૂરી હોય ત્યાં, અમુક ચોક્કસ બિંદુઓ ઉપર આ બિનઅંગત શક્તિ કામ કરી શકે તે માટે એક માધ્યમ રૂપ બની રહે છે.

વેદના, પ્રગતિ, વેદનાનો ઈલાજ

એ વાત તો એકદમ કહી શકાય તેમ છે કે અશુભ તત્ત્વની સાથે તેનો ઈલાજ પણ તેનામાં હંમેશાં રહેલો હોય છે. આપણે એમ કહી શકીએ છીએ કે ઓઈ પણ દર્દનો ઈલાજ એ દર્દની સાથે જ આવી રહેલો હોય છે. એટલે, તમે હવે જેને સામાન્ય રીતે ‘નક્કામું’ અને ‘અર્થધીન’ ગણવામાં

આવે છે એવું અશુભ તત્ત્વ ક્યાંય જોતા નથી, પણ તેને બદલે જે પ્રગતિ અને વિકાસને માટે વેદનાની જરૂર જીબી થઈ હતી તેનું તમને દર્શન થાય છે, એ પ્રગતિ અને વિકાસ જ વેદનાનું મૂળ હોય છે, તેના અસ્તિત્વનું ખરું કારણ હોય છે, એને લીધી જ જોઈતું પરિણામ મળી આવ્યું હોય છે અને એ દર્શન થતાં જ, જે લોકો ચોતાની જતને ખુલ્લી કરી શકે તેમ હોય છે તથા જીબી શકે તેમ હોય છે તેઓને માટે વેદના મટી જય છે. આ ત્રણ વસ્તુઓ, પ્રગતિના સાધન તરીકે રહેતી વેદના, પ્રગતિ અને વેદનાનો ઈલાજ એ બધાં સહસ્થિતિમાં હોય છે, એકી સાથે આવી રહેલાં હોય છે, અર્થાત്, તે એક પછી એક બનતાં નથી, પણ એક જ સમયે બનતાં હોય છે.

‘આનંદની સામગ્રી’

જે વખતે રૂપાંતરની કિયા વેદના ઉત્પન્ન કરતી હોય છે ત્યારે જ જે જેને વેદના થતી હોય છે તેનામાં જરૂરી આભીપ્રા, ખુલ્લાપણું હોય છે તો તે જ વખતે વેદનાનો ઈલાજ પણ થઈ રહેલો હોય છે અને અસર પૂરેપૂરી, સંપૂર્ણ બની રહેતી હોય છે: રૂપાંતર, એને સિલ્ફ કરવા માટેની જરૂરી કિયા અને, એ જ સમયે, વિરોધને લીધે ઉત્પન્ન થયેલા ચોટા સંવેદનનું નિરાકરણ, અને વેદનાને બદલે કોઈક... એવી વસ્તુ આવી જય છે કે જે પૃથ્વી ઉપર જાણેલી નથી, પણ જે આનંદને મળતી હોય છે, જે સુખાકારી, વિશ્વાસ અને સુરક્ષિતતાના જેવી હોય છે. એ એક પરાત્પર-સંવેદન છે, સંપૂર્ણ શાંતિમાં આવી રહેલું, અને દેખીતી રીતે એ જ વસ્તુ માત્ર શાશ્વત હોઈ શકે છે.

આ પૃથ્વકરણ આપણે જેને ‘આનંદની સામગ્રી’ કહીએ તેની બહુ જ અપૂર્ણ રીતે વાત કરે છે.

કોષોને ભડક

હું માનું છું કે આ વસ્તુ સર્વ યુગોમાં અલ્ઘ અણે અને ધર્મી ઉડતી રીતે હેખાયેલી તેમ જ અનુભવાયેલી તો છે પણ તે હવે હમસું જ પૃથ્વી ઉપર અકાગ્ર થવા લાગી છે અને પોતાને બગલગ સધન રીતે મૂર્ત કરી રહી છે. પરંતુ આ જે સ્થુલ જડતત્ત્વ છે તેને, તેના કોષમય રૂપમાં, આપણે એમ તો નહિ કહી શકીએ કે, નવાં આંદોલનો પ્રત્યે લય કે ચિત્તા રહેતી હોય છે, પણ એક રીતની ભડક રહેતી હોય છે અને એ ભડકને લીધી સ્વાભાવિક રીતે જ કોષમાંથી તેમની ગ્રહણશીલતા ચાલી જતી હોય છે અને એ ભડક બેચેનીનું રૂપ વે છે (એ વેદના નથી હોતી, પણ બેચેની હોય છે); પણ જ્યારે આ ભડકની સામે અભીજ્ઞા અને સંપૂર્ણ સમર્પણ માટેનો સંકલ્પ, અને સંપૂર્ણ સમર્પણની કિયાને મૂકવામાં આવે છે અને તે દ્વારા એ ભડકને મટાડી દેવામાં આવે છે, ત્યારે પછી આ ભડક ચાલી જવાને લીધી ત્યાં એક પરમ સુખાકારી બની આવે છે.

સૂક્ષ્મ અધ્યયન

આ બધું જાળે કે ચેતના રૂપી ઘટનાના અતિ સૂક્ષ્મ અધ્યયન જેવું છે, એમાં મનનો કશો પ્રવેશ થયેલો નથી. આપણને આપણી વાત કહેવાને માટે શર્બદોની જરૂર પડે છે અને તેથી એમાં મનનો પ્રવેશ થાય છે, પણ અનુભૂતિમાં એવો પ્રવેશ હોતો નથી. અને આ વસ્તુ બહુ રસિક હોય છે. કેમકે આ અનુભૂતિમાં સત્યનું તત્ત્વ હોય છે, વાસ્તવિકતાનું તત્ત્વ હોય છે અને મન એમાં પ્રવેશ કરે છે કે તરત જ તે ચાલ્યું જાય છે. સાચી વાસ્તવિકતામાં તો એક સુવાસ હોય છે પણ તે આ મનની દખલગીરીને લીધી જરૂર પણ વ્યક્ત થઈ શકતી નથી. એક વ્યક્તિને અને તેની છબી વચ્ચે જેવો તફાવત હોય છે, એક હક્કીકત અને કહેવાયેલી એક વાત વચ્ચે જેવો

તક્ષવત હોય છે તેના જેવો જ આ તક્ષવત છે. એ પ્રમાણે સ્થિતિ છે. પણ એ ધારી વધારે સૂક્મ વસ્તુ છે.

અને તો, આપણે હમણાં જેની વાત કરતા હતા તે ઉપર પાછા આવી જાઈએ. આપણે આ શક્તિ વિષે—આ શક્તિ, એની મૂળ વાસ્તવિકતામાં કરુણા રૂપે રહેલી આ વસ્તુ વિષે—જ્યારે સભાન બનીએ છીએ અને સભાન વ્યક્તિ દ્વારા તે કેવી રીતે કામ કરી શકે છે તે આપણે જોઈએ છીએ ત્યારે આપણા હાથમાં પ્રશ્નની ચાવી આવી જાય છે.

(બુલેટિન, નવેમ્બર ૧૯૬૬)

૩૦ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૬૬

ક્રી આરવિદનો આ અપ્રસિદ્ધ પત્ર વાંચીને :

'...સેન્ટ પોલને જોકે આસાધારણ શૈતની ગુણ અનુભૂતિઓ તો થયેલી હતી જ તેમ જ તેને ધારું ગહન આધ્યાત્મિક જ્ઞાન પણ ખરેખર હતું (વિશાળ તો નહિ પણ ગહન, એમ ધારું છું) —પરંતુ હું એમ ચોક્કસ તો નહિ જ કહું કે એ અનિમાનસ દૃપ બનેલા શરીરની વાત કરે છે. એ કદાચ અનિમાનસ શરીરની કે બીજા કોઈ તેનેમય શરીરની, તેના પોતાના સ્થાનમાં અને પોતાના સ્વરૂપે રહેતા આ શરીરની વાત કરતો હ્યે. એને કોઈક વાર એવો અનુભવ થયો હ્યે કે એ તેની આસપાસ વીટળાઈ રહ્યું છે અને મૃત્યુના બનેલા તેના આ શરીરનો—સ્થૂલ શરીર તેને એ પ્રમાણે વાગતું હતું—વોપ કરી રહ્યું છે. આ કડીને* બીજી કડીએની માફક

* 'આ વિકારશીલ અવિકારિતાને ધારણ કરવી જોઈએ, અને આ મત્યે અમૃતત્વને ધારણ કરવું જોઈએ.

પરંતુ આ વિકારશીલ જ્યારે અવિકારી બની ગયું હ્યે અને આ મત્યે જ્યારે અમૃતત્વ ધારણ કર્યું હ્યે ત્યારે પેલી લખાયેલી વસ્તુ સિદ્ધ થશે :

મૃત્યુ વિજ્યમાં ભરખાઈ ગયું છે.' (૧૫ કારિનિયન્સ ૫૩, ૫૪)

જુદી જુદી રીતે ઘટાવી શકાય તેમ છે અને તેમાં તહુન અતિભૌતિક અનુભૂતિનો ઉલ્લેખ હોઈ શકે છે. જુદી જુદી પરંપરાઓમાં શરીરના રૂપાંતરનો વિચાર આવે છે તો ખરો જ, પરંતુ તેમાં આ જ વસ્તુની અંદર ફેરફાર થાય છે કે કેમ તે વિષે મને કદી ખાતરી થયેલી નથી. આ બાજુ થોડા વખત ઉપર એક ચોગી હતો તે આ વસ્તુ શીખવતો હતો, પણ અને ઓવી આશા હતી કે જ્યારે એનામાં પૂરેપૂરો ફેરફાર થઈ જશે ત્યારે પોતે પ્રકાશમાં અહૃદય થઈ જશે. વૈષ્ણવો દિવ્ય શરીરની વાત કરે છે અને તે જ્યારે સંપૂર્ણ સિદ્ધ બની આવે ત્યારે આ શરીરને બદલે આવી જશે એમ તેઓ કરે છે. પરંતુ એમાં પણ આ શરીર તે દિવ્ય રીતનું શારીરિક શરીર હશે કે અતિભૌતિક રીતનું શરીર હશે? અને આ સાથે એ વાત ધારવામાં વાંધિ આવે તેમ નથી કે આ બધા વિચારો, સહજ-પ્રેરણાઓ, અનુભૂતિઓ, ચોક્કસ રીતે કહેતાં નથી છતાં, શારીરિક રૂપાંતરની વાત તો કરે જ છે.'

વિચિત્ર વાત છે, આજકાલ મારા ધ્યાનમાં આ જ વિષય આવતો રહ્યો હતો (જાણી કરીને નહિ, પણ ઉપરથી મૂકવામાં આવ્યો હતો). કારણ કે વનસ્પતિથી માંડીને પ્રાણી સુધી અને પ્રાણીથી માંડીને મનુષ્ય સુધીનો (ખાસ કરીને તો પ્રાણીથી માંડી મનુષ્ય સુધીનો) જે આપોયે વિકાસ થયો છે તેમાં રૂપની અંદરના તફાવતો તત્ત્વતઃ ઓછામાં ઓછા રહેલા છે. સાચું રૂપાંતર તે આ વિકાસક્રમમાં ચેતનાનું કોઈ બીજું માધ્યમ અંદર દાખલ થાય છે ત્યારે થાય છે. પ્રાણીનું જીવન અને મનુષ્યનું જીવન એ બે વચ્ચે જે જે તફાવતો રહેલા છે તે મનના અંતઃપ્રવેશથી થયેલા છે, પરંતુ એમાં પદાર્થતત્ત્વ તો મૂળે એનું એ જ રહેલું છે અને તે રચના અને બાંધણીના એક જ નિયમોને આધીન રહે છે. દાખલા તરીકે, ગાયના ગર્ભશયમાં

સાધનાની નોંધપોથી

રચાતું વાછરકું અને માના ગલ્ભિશયમાં રચાતું બાળક એ બેની વચ્ચે કોઈ તફાવત છે નહિ. એમાં જે તફાવત છે તે મનના અંતઃપ્રવેશનો છે. પરંતુ આપણે એક સ્થૂલ શરીર ધારણ કરતા સ્વરૂપ તરફ, એટલે કે આન્યારે ને રીતે સ્થૂલ શરીર નજરે દેખાય એવું છે તેવું અને તેવી જ ઘનતાવાળું હોય તેવા સ્વરૂપ તરફ હૃદિ કરીએ તો, એવા કોઈ શરીરની કલ્પના કરવી મુશ્કેલ પડુણે કે જે શરીરને, દાખલા તરીકે, બોલીના પરિભ્રમણની જરૂર ન હોય, જેનામાં હાડકાં ન હોય (ખાસ કરીને તો આ બે : હાડપિંજર અને બોલીનું પરિભ્રમણ). અને જ્યાં સુધી આ પ્રમાણે સ્થિતિ છે, જે શરીરમાં બોલીનું પરિભ્રમણ થતું રહેતું હોય, હદયનું કાર્ય ચાલુ હોય, તેવા શરીરમાં, આપણે એવી કલ્પના કરી શકતા હતા અને કરી શકીએ છીએ કે આત્માની શક્તિ દ્વારા, ખોરાક કરતાં બીજા કોઈ સાધન દ્વારા શક્તિનું, બધાનું પુનઃસર્જન થઈ શકે છે, એ કલ્પી શકાય તેવું છે. પરંતુ શરીરની જે આકારતા છે, ઘનતા છે, તે હાડપિંજર વિના કેવી રીતે બની શકે? આવું રૂપાંતર તો પ્રાણીમાંથી મનુષ્યનું જે રૂપાંતર થયું છે તેના કરતાં અનંત ગાણ્યાં મહાન રૂપાંતર હશે. આવા વિકાસમાં તો મનુષ્યમાંથી નીકળી આપણે એક એવા સ્વરૂપમાં પહોંચીશું કે જે સ્વરૂપની રૂચના મનુષ્યના જેવી જ રીતે નહિ થયેલી હોય, એની કિયાઓ મનુષ્યની રીતે જ નહિ ચાલતી હોય, એ સ્વરૂપ આપણે જેને જાણતા નથી એવી ‘કોઈ વસ્તુ’ નું ધનીકરણ અને સધન રૂપ બનેલું હશે. આ વસ્તુ આપણે હજુ સુધી સ્થૂલમાં જેયેલી નથી એવી કોઈ વસ્તુને મળતી હશે. વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓને આવી કોઈ વસ્તુ જડી હોય અને મને તેની ખબર ન હોય તો તે જુદી વાત છે.

કોઈ એક પ્રકાશ કે નવી શક્તિ આવીને કોણોને એક રીતનું સહજરૂપ જીવન અને સહજરૂપ શક્તિ આપતાં હોય એવી કલ્પના આપણે કરી શકીએ છીએ.

હા, હું એ કહું છું, જોરાક ચાલ્યો જઈ શકે છે; એવી કલ્પના આપણે કરી શકીએ છીએ.

પરંતુ આખ્યું શરીર આ શક્તિ વડે સંપ્રાણિત થઈ શકે છે. દાખલા તરીકે, શરીર મુલાયમ રહી શકે છે. એમાં અસ્થિ-પિંજર રહે તો પણ તે મુલાયમ રહી શકે છે, એક ભાગકના જેવી મુલાયમતા તેમાં રહી શકે છે.

પરંતુ એને લીધે જ તો બાળક ઊભું રહી શકતું નથી! એ પોતે શરીર કરી શકતું નથી. તો હવે, દાખલા તરીકે, અસ્થિ-પિંજરને બદલે શું આવે?

એમાં એનાં એ જ તત્ત્વો હોઈ શકે છે પણ તેમાં મુલાયમતા હોય—એ તત્ત્વોની દૃઢતા કઠસુપણામાંથી નહિ પણ પ્રકાશની શક્તિમાંથી આવે, નહિ?

(પ્રયંડ કૂદકો : નવી શરીરરચના)

હા, એ શક્ય છે.... મારે માત્ર એટલું કહેવાનું છે કે એ વસ્તુ કદાચ પ્રાણીઓની અનેક નવી કોટિઓ દારા થાય. દાખલા તરીકે, મનુષ્યમાંથી આ સ્વરૂપ સુધીનો વિકાસ હરેક રીતનાં જીંનાં માધ્યમ રૂપ તત્ત્વો દારા થશે ખરો? આમાં ને કૂદકો આવે છે તે મને પ્રયંડ રીતનો લાગે છે, ચમણ્યાને?

હું એક એવું સ્વરૂપ બહુ સારી રીતે કલ્પી શર્કું છું કે ને પોતાની જાતનું નવસર્જન કરવા માટે, પોતે હંમેશાં યુવાન રહેવા માટે આધ્યાત્મિક શક્તિ દારા, પોતાના આંતર સ્વરૂપની શક્તિ દારા, જોઈતી શક્તિઓને પોતામાં લઈ શકતું હોય. એ આપણે બહુ સારી રીતે કલ્પી શકીએ છીએ. જરૂર પડે તો, રૂપને બદલી શકવા માટે અમુક રીતની મુલાયમતા આપવા માટે પણ શક્તિઓ મેળવી શકાય છે. પરંતુ શરીર રચનાની આ પદ્ધતિ અત્યારે જ

સાધનાની નોંધપોથી

પૂરેપૂરી મટી જાય—એકમાંથી બીજમાં તરત જ ચાલી જવાય, એ વસ્તુ મને લાગે છે કે.... એને માટે પગથિયાની જરૂર રહે છે.

એ વાત તો દેખીતી છે કે કંઈક એવું બને નહિ (કે જેને આપણે ‘ચમત્કાર’ કહેવો પડશો, કેમકે એ કેવી રીતે બનશે તે આપણે સમજુ શકતા નથી) ત્યાં સુધી આપણા જેવું શરીર એક સ્થૂલ તર્ફના આધાર વિના, આખું આખું એક ઊર્ધ્વ શક્તિ દ્વારા કેવી રીતે બંધાય અને સંચાલિત થતું રહે એ પ્રશ્ન છે. આ વસ્તુ (માતાજી પોતાની ચામડી હાથ વડે પોતાની આંગળીઓ વચ્ચે પકડે છે) પેલી બીજી વસ્તુ ઇથે કઈ રીતે બદલાઈ શકે? ... એ અશક્ય લાગે છે.

એ ચમત્કારક લાગે છે, પણ ...

હા, મારી બધી અનુભૂતિઓમાં મને એ વાત તો બહુ સારી રીતે સમજાય છે કે જોશક માટેની કોઈ જરૂર ન રહે, આ બધી જે પ્રક્રિયા છે તે ચાલી જાય, (દાખલા તરીકે, પચાવવાની પદ્ધતિ બદલાઈ જાય, એ શક્ય છે), પરંતુ શરીરનું બંધારણ કેવી રીતે બદલવું?

પણ મને એ અશક્ય લાગતું નથી.

(પૃષ્ઠ માફક—)

તમને એ અશક્ય નથી લાગતું?

ના, એ કદાચ કલ્પના હશે, પણ હું સારી રીતે કદ્યા શકું દું કે એક આધ્યાત્મિક શક્તિ આવી શરીરમાં દાખલ થાય અને તેમાં એક રીતનોં તેજોમય વિસ્તાર ઉત્પન્ન કરે અને આ બધું એકદમ ઝૂલની માફક ભીલી ઊંઠે. આ શરીર જે તેની પોતાની અંદર વળેલું રહેનું હોય છે તે ખુલ્લું થઈ જાય, તેજોમય, મુલાયમ, સંવાદમય થઈ જાય એમ બને.

જ્ઞાન, મુલાયમ, હા, એ આપણે કલ્પી શકીએ છીએ, શરીર મુલાયમ બની શકે છે, એટલે કે, આકાર અત્યારે છે તેવો ચોક્કસ થઈ ગયેલો નહિ હોય. એ બધું આપણે કલ્પી શકીએ છીએ, પણ . . .

પણ હું શરીર એક તેજોમય રીતે ખીલી ઊઠનું હોય તેમ સારી રીતે જોઈ શકું છું : પ્રકાશમાં આ શક્તિ હોવી જોઈએ. અને એ વસ્તુ શરીરની વર્તમાન રૂચનાને કશી હાનિ નહિ કરે.

પણ એ શરીર દેખો શકાય તેવું હોય ? આપણે તેને આવી શકીએ ખરા ?

હા, એમાં માત્ર શરીરે ખૂલી જવાનું હોય છે. પહેલાં જે બંધ હતું તે ઝૂલની માફક ખૂલી જાય, બસ એટલું જ, પણ એની રૂચના હંમેશાં ઝૂલના જેવી હોય છે, એ માત્ર હવે પૂરેપૂરું ઝુલ્લાં થઈ જાય છે અને તેજોમય બને છે, નહિ ?

(માતાજી માથું હલાવે છે અને એક પળ મૌન રહે છે) મને એવી કોઈ અનુભૂતિ થઈ નથી, મને ખબર નથી.

(શરીરમાં અમૃતત્વ—હાડપિંજર વિનાનું શરીર)

એ વાતની તો મને પૂરેપૂરી ખાતરી થઈ ગઈ છે કે (કારણ કે મને અનુભૂતિઓ થયેલી છે અને એમણે મને સાબિત કરી આપ્યું છે કે) આ શરીરમાં જે જીવન છે—જીવન, કે જે શરીરને હલાવે ચલાવે છે અને બદલતું રહે છે—તેને બદલે એક બીજી શક્તિ લઈ આવી શકાય છે. આપણે એક રીતનું અમૃતત્વ સરજી શકીએ છીએ, અને શરીરની જરૂરતા ચાલી જઈ શકે છે. અને એ વસ્તુ ચૈતસિક રીતે બની શકે છે, હિંય પ્રેરણાને સંપૂર્ણ રીતે આધીન રહીને બની શકે છે. આમાં પછી આપણને

સાધનાની નોંધપોથી

જે શક્તિની જરૂર હોય તે પ્રત્યેક પણે મળતી રહે છે, જે વસ્તુની જરૂર હોય તે કરી શક્ય છે—એ બધું, એ બધું, એ બધી નિશ્ચિત વાત છે. એ એક આશા ઝેણે નથી, કલ્પના નથી, નિશ્ચિતતા છે. એમાં તો આપણે માત્ર આપણી ટેવોને કેળવવાની રહે છે, ધીરે ધીરે તેમનું દૃપાંતર કરવાનું રહે છે, તેમને બદલવવાની રહે છે. એ શક્ય છે, એ બધું શક્ય છે. પણ આ જે હાડપિંજર છે (માત્ર આ જ પ્રશ્નનો આપણે વિચાર કરીએ) તેની જરૂર જ રહે નહિ એવું બનતાં કેટલો વખત લાગશે? એ વસ્તુ મને હજુ બહુ દૂર દૂરની લાગે છે. એટલે કે, એમાં ધ્યાણ વચ્ચી અવસ્થાઓની જરૂર રહેશે. શ્રી અરવિંદે કહ્યું હતું કે જીવનને અનિશ્ચિત કાળ સુધી લંબાવી શક્ય છે. એ, હા ખરું છે. પરંતુ આપણું શરીર હજુ એવી ઓઈ વસ્તુમાંથી બંધાયેલું નથી કે જે પૂરેપૂરી વિસર્જનમાંથી મુક્ત હોય, જેને વિસર્જનની જરૂર ન હોય. હાડકાં ધ્યાણ ટકાઉ હોય છે, એમને અનુકૂળ પરિસ્થિતિમાં રહેવાનું મળે તો તે હજાર વર્ષ લગી ટકી શકે છે. એ સમજય છે, પણ એનો અર્થ એ નથી કે આ તત્ત્વઝ્યે અમૃતત્વ છે. સારું કહેવું સમજ્યા ને?

ના, આપ શું એમ માનો છો કે એ એક આ-શારીરિક તત્ત્વ હોવું જોઈએ?

એ આ-શારીરિક છે કે નહિ એ હું જાણતી નથી, પણ એ એક એવું શારીરિક તત્ત્વ છે કે હું જાણતી નથી! અને એ આપણે જે રીતનું પદાર્થ-તત્ત્વ જાણીએ છીએ તેવું એ નથી, ખાસ કરીને તો આપણે જે રીતની શરીરરચના જાણીએ છીએ તેવી એ નથી.

મને ખબર નથી, પણ એ જો સ્થૂલ શરીર જ હોવું જોઈએ (શ્રી અરવિંદે કહ્યું છે તે મુજબ), તો મને એમ થયું કે (કદાચ એ દિવા-સ્વર્પન હશે) એ શરીર, દાખલા તરીકે,

કમળની કળી જેવું હોઈ શકે. આપણાં અત્યારનું શરીર એક કમળ-કળી જેવું છે, અને તે ખૂબ જ નાનું છે, બિડાયેલું છે, કઠણું છે, અને એ કળી ઉઘડી જાય છે, એ ફૂલ બની રહે છે.

આ, પણ એ, બેટા, એ છે...

આ પ્રકાશ, તેની પાસે જે તત્ત્વો છે તે જોતાં, કઈ વસ્તુ કરી શકે તેમ નથી? એ બધાં એક જ વસ્તુઓ છે, એક જ તત્ત્વો છે, પણ દૂરાંતર પામેલાં છે.

પરંતુ વનસ્પતિની વસ્તુઓ અમર નથી.

ના, આ તો માત્ર સરખામણી જ હતી.

(સતત પરિવર્તન : અનેક પગથિયા)

એમ જ તો!

માત્ર આ જ એક પ્રક્રિયા છે. કાયમ પરિવર્તન, હું એમ કલ્પું છું. હું એક એવું ફૂલ પણ કલ્પી શકું છું કે જે ચીમળાનું ન હોય, પરંતુ આ જે અમૃતત્વનું તત્ત્વ છે... એટલે કે, મૂળ દુપર્માં, એક જીવન એવું હોય કે જેને પોતાની જાતનું પુનઃસર્જન કરવાની જરૂર ન રહેતી હોય, એ જીવન તે શાશ્વત શક્તિ પોતાની જાતને સીવિસીધી અને શાશ્વત રીતે આવિલ્લાવ કરતી હોય તેવું બને, અને છતાં તેણે આ વસ્તુ, એક સ્થૂલ શરીર રૂપે તો બનાવું જ જોઈએ (માતાજી પોતાની આંગળીએ વડે પોતાની ચામડીને અડે છે).

(કોષોનો ઉત્તર, પ્રભુની હાજરી, પૃથ્વી પરનું અતિમાનસ શરીર)

એક કર્મે કર્મે આગળ વધતું જતું પરિવર્તન થતું રહે એ હું બધું સારી રીતે સમજું છું, અને આપણે આ પદાર્થમાંથી એવું કાંઈક બનાવી શકીએ

સાધનાની નોંધપોથી

છીએ કે જે પોતાની જતને અંદરથી બહારની રીતે નવું જીવન આપી શકતું હોય અને તે શાશ્વત કાળ સુધી અને અમૃતત્વ તે એ હો. પણ મને માત્ર એમ લાગે છે કે અત્યારે જે વસ્તુ છે, આપણે જે રીતના છીએ, તે અને આ જે જીવનની બીજી પદ્ધતિ છે તે બેની વર્ચ્યે ઘણાં પગથિયાં બનવાનાં છે. અને, આ કોષે, એમને અત્યારે હવે જે ચેતના અને અનુભૂતિ મળી રહી છે તે મુજબ, તમે જો એમને, દાખલા તરીકે, એમ પૂછો કે ‘તમે ન કરી શકો એવું કાંઈ છે ખરું?’ તો તેઓ સાચા ભાવથી જવાબ આપશે કે: ‘ના, પ્રભુની જે કાંઈ ઈચ્છા હોય, તે હું કરી શકું છું’. કોષેની ચેતનાની અવસ્થા આ પ્રમાણે છે. પરંતુ દેખાવમાં કાંઈ જુદી જ વસ્તુ છે. અંગત અનુભૂતિ તો એવી છે કે હું પ્રભુની હાજરી સાથે જે કાંઈ કરું છું તે હું કશા પણ પ્રયત્ન વિના, ઉંશી મુશ્કેલી વિના, થાક વિના, બગાડ વિના, આની માફક (માતાજી એક વિશાળ સંવાદમય લયબદ્ધ ગતિ બતાવે છે) કરું છું. એમાં માત્ર એટલું કે આ અવસ્થામાં હજી બહારથી આવતી અસરો પ્રત્યે ખુલ્લાપણું રહે છે, અને શરીરને એવી વસ્તુઓ કરવાની ફરજ પડે છે કે જે પરમાત્માની પ્રેરણાની સીધેસીધી અભિવ્યક્તિ રૂપે જ હોતી નથી. એમાંથી પછી થાક, અથડામણ... એટલે આ અતિમાનસ શરીર એવા કોઈ જગતમાં આખર રહેનું હોય કે જે આ પુષ્ટી ન હોય, એવી વાત નથી!

ના.

એવી કોઈ વસ્તુની જરૂર છે કે નેમાં ચેપનો વિરોધ કરવાની શક્તિ હોય. માશુસ પ્રાણી તરફથી આવતા ચેપનો વિરોધ કરી શકતો નથી, નહિ, એ કરી શકતો નથી, એ સતત સંબંધમાં રહેતો હોય છે. તો આ સ્વરૂપ, એ અતિમાનસ પુરુષ આ વસ્તુ કેવી રીતે કરશે?... એમ લાગશે કે, લાંબા વખત સુધી—લાંબા વખત સુધી—એ અવસ્થા ચેપના નિયમોને

આધીન રહેશે.

મને ખબર નથી, પણ એ મને આશકા નથી લાગતું.

નહિ?

મને લાગે છે કે ત્યાં આગળ પ્રકાશની આ શક્તિ હો
તો તેને કોણ અડી શકે તેમ છે?

પરંતુ આજુંથે જગત અદૃશ્ય થઈ જશે! વાત તો એ છે, ખરું કે નહિ?

(પ્રભુ તરફ ઊ)

એ તદ્દ જ્યારે આવે છે, પ્રભુ જ્યારે આવીને ઉલેલા હોય છે ત્યારે
હજરમાંથી એક પણ માણસ એવો નહિ હોય કે નેને ઊ નહિ લાગે. અને
એ ઊ તે બુદ્ધિમાં નહિ, વિચારમાં નહિ: આની માફક, પદાર્થતત્ત્વમાં
લાગતો હોય છે. તો પછી આપણે એ સ્વીકારી લઈએ, એમ સ્વીકારી
લઈએ કે વસ્તુ આ રીતની છે તો પછી એક સ્વરૂપ જો પરમાત્માની પરમ
શક્તિનું, તેમના પરમ તેજનું સધન બનેલું રૂપ બની રહે, તેની અભિવ્યક્તિ,
તેના સૂત્ર રૂપ બની રહે—તો શું થાય!

ખરેખર, એ જ આજો પ્રશ્ન છે.

ડા.

(એક વ્યક્તિમાં રૂપાંતર)

કારણ કે મને પોતાને રૂપાંતરની પોતાની મુશ્કેલી દેખાતી
નથી. એ મને વધુ તો જગતની મુશ્કેલી લાગે છે.

જો બધી જ વસ્તુઓ એકી જ સાથે રૂપાંતર પામી જઈ શકે તો તો
વધુ બરાબર થઈ રહે, પરંતુ દેખીતી રીતે વસ્તુ એવી છે નહિ. અને

સાધનાની ગોંધપોથી

નો એક જ વ્યક્તિ માત્ર પોતે એકલી રૂપાંતર પામે...

હા, એ તો અસત્ય થઈ પડે, કદાચ.

શ.

મારી લાગણી એવી છે (એ એક ચીતનું લાગણી-સંવેદન છે) કે, આમાં વચ્ચે અવસ્થાઓ હોવી જોઈએ.

અને પછી આપણે જોઈએ છીએ કે માણસને પોતાને અસ્તિત્વમાં રહેવા માટે આખીએ પ્રકૃતિ સાથે કેવું તો યુછ કરવું પડ્યું હતું તે મુજબ, આપણુંને એમ થાય છે. કે આ ને નવાં સ્વરૂપો આવશે તેમને ને લોકો સમજું શકશે તેઓ તેમને મદદ કરતા થશે, તેમની સાથે ભક્તિનો, આસક્તિનો, સેવાનો સંબંધ રાખશે, પ્રાણીઓને માણુસો માટે હોય છે તેવો, પણ નેઓને એ સ્વરૂપો પ્રત્યે પ્રેમ નહિ હોય... તે લોકો બયંકર બની રહેશે. મને યાદ આવે છે, એક વખતે મને આ નવાં સ્વરૂપોની અસ્થિર લાલતનું એક ધાર્યાં સ્પષ્ટ દર્શન થઈ આવ્યું હતું, અને મેં કહ્યું હતું (એ ૧૯૫૬ પહેલાં, અતિમાનસ શક્તિના અવતરણ પહેલાં હતું), મેં કહ્યું હતું, ‘અતિમાનસ પ્રથમ પોતાના શક્તિના સ્વરૂપમાં આવિભાવ પામશે, કારણ કે પેલાં સ્વરૂપોની સુરક્ષિતતા માટે એમ થવું અનિવાર્ય રહેશે’. અને ખરેખર પ્રથમ શક્તિનું અવતરણ થવું હતું—શક્તિ અને પ્રકાશનું. પ્રકાશ કે ને જીાન અને શક્તિ આપે છે.

આ વસ્તુ હું વધુ ને વધુ અનુભવી રહી છું, વચ્ચે અવસ્થાઓના ગાળાઓની જરૂર... એ તો તદ્દન દેખીનું છે કે કોઈક વસ્તુ બનવાની પ્રક્રિયામાં આવી ગયેલી છે, પરંતુ એ ‘કોઈ વસ્તુ’ તે ને પેલી દેખાયેલી વસ્તુ છે, આગળથી જોવાયેલી છે અને ને અંતિમ પરિણામ રૂપે બનવાની છે તે નથી. આ ને હમારાં બનવાનું છે તે એક અવસ્થા રૂપે હશે, અંતિમ વસ્તુ રૂપે નહિ.

(દીર્ઘયુભ્યની શક્તિ : પ્રલુસાથે સતત સંપર્ક :
નવી શરીર રચના) .

શ્રી અર્થવિદે પણ કહ્યું છે કે સૌથી પ્રથમ તો જીવનને ઈચ્છાનુસાર
બાબુ ટકાવી રાખવાની શક્તિ આવશે (આ વસ્તુ આ કરતાં પણ વધારે
સૂક્ષ્મ અને અદ્ભુત છે), પરંતુ આ જે બની રહ્યું છે તેમાં ચેતનાની એક
અવસ્થાની સ્થાપના થઈ રહી છે. એ પરમ પરમાત્મા સાથેનો એક ચીતનો
સંબંધ છે, એક સતત અને સ્થિર બનેલો સંપર્ક છે. એ જીર્ણતાની લાગણીનો
બોપ કરી દે છે અને અને બદલે એક આસાધારણ નમનીયતા, એક આ-
સાધારણ મુલાયમતા લાવી દે છે. પરંતુ એક સહજ ચીતના અમૃતત્વની
અવસ્થા તો શક્ય નથી—શક્ય નથી—કાઈ નહિ તો હાલ પૂરતી. આ જે
રચાયેલું શરીર છે તેણે આ કરતાં કોઈ બીજી વસ્તુ રૂપે બદલાઈ જવું
નોઈએ, અને આ કરતાં કોઈ બીજી વસ્તુમાં બદલાવા માટે, જે રીતે બધું
બની રહ્યું છે તે મુજબ, લાંબા વખત લાગશે. ભૂતકાળમાં થનું હતું તે
કરતાં કામ વધુ જરૂરી થાય એમ બને, પણ આપણે સ્વીકારી લઈએ
કે ગતિ વેગપૂર્વક આગળ વધશે, તોપણ એમાં વખત લાગશે (સમયના
આપણા જ્યાલ મુજબ). અને વળી એક વસ્તુ ખાસ નોંધવા જેવી છે
તે એ કે આપણે જે ચેતનાની એવી અવસ્થામાં પહોંચવું હોય કે જેમાં
બગાડનું તત્ત્વ હોનું જ નથી તો તે માટે આપણે આપણી કાળની સમજ
બદલવી પડશે; ત્યાં આપણે એક એવી અવસ્થામાં પહોંચીએ છોએ કે જ્યાં
કાળની વાસ્તવિકતા એની એ જ રહેતી નથી. આ એક બીજી વસ્તુ છે.
એ એક બહુ જ વિશિષ્ટ વસ્તુ છે. એ એક અગ્રણ્ય એવો વર્તમાન છે.
આપણને આ જે અગાઉથી વિચાર કરવાની ટેવ છે, ભવિષ્યમાં શું થવાનું
છે તે અગાઉથી જોવાની જે ટેવ છે તે પણ એક વિધનરૂપ વસ્તુ છે, એ ટેવ
જીવનની જૂની પ્રલુસિને વળગી રહેતી હોય છે.

સાધનાની નોંધપોથી

કેટલી બધી, કેટલી બધી ટેવો બદલવાની છે.

(સહજ દિવ્યતા)

આપણે જ્યારે સહજભાવે દિવ્ય બની રહીશું ત્યારે જ પૂર્ણ સાક્ષાત્કાર થશે. ઓહ! સહજ ભાવે દિવ્ય થઈ રહેવું, ચોતે દિવ્ય છે એવું જોવા માટે ચોતાના તરફ દૃષ્ટિ પણ ન નાખવી, આપણે દિવ્ય થવું છે એવી ઈચ્છા નેમાં થતી હોય એવી અવસ્થાને ઓળંગી જવી.

(બુલેટિન, ફેબ્રુઆરી ૧૯૬૭)

૧૧ જાન્યુઆરી, ૧૯૬૭

(માણે પદાર્થ પાઠ)

એક શિષ્યે એવી ફરિયાદ કરેલો કે વોકો ધાર્શી વાર અર્થ વિનાના પ્રશ્નો અંગે માતાજીનો વખત લે છે અને જે કામો હેખીતી રીતે જ વધુ મહત્વનાં છે તેના ઉપર ધ્યાન આપવા માટેનો માતાજીનો વખત ઓછો ને ઓછો થતો જાય છે એના અનુસંધાનમાં નીચે મુજબ વાર્તાપ થયો હતો.

એ એમ જ થનું રહેવાનું છે, અરસુ કે એ વસ્તુ એવી છે.

એ કદાચ એક પદાર્થપાઠ છે (એક સૂચન છે), પણ એમાં એક હેતુ રહેલો છે.

મારે જે પદાર્થપાઠ સમજવાનો છે તે હું સમજવાનો પ્રયત્ન કરી રહી છું. હું ધીરજમય બનવાનું શીખી રહી છું, ઓહ ! એવી તો ધીરજ... હુમેશાં બળવા, અપમાન, એવું બધું થતું રહે છે. મારે માટે તો એ સાવ શૂન્ય જ હોય છે અને કોઈક વારે એ બહુ રમ્ભજ આપનારું પણ હોય છે. હું જ્યારે મારી પોતાની અવસ્થામાં હોઉં છું, કરુણાની સાચી અવસ્થામાં, ત્યારે એલી વસ્તુએને લીધે કશો ફેર પડતો નથી હોતો, સપાટી ઉપર એક નાની શી લહેરખી પણ ઊભી થતી નથી, કાંઈ જ નહિં.

(અપમાન, આધાત, ઈજા, કોષોનું સમર્પણ)

આ પ્રશ્ન મને ગઈ કાંબે પૂછવામાં આવ્યો હતો. મને પૂછવામાં આવ્યું હતું કે સાધનામાં અપમાન, અપમાન થયાની લાગણી અને અંગ્રેજીમાં જેને ‘self-respect’ ‘આત્મ-સન્માન’ (‘ફ્રન્ચમાના amour-propreને મળતી કોઈક ચીજ’) કહે છે તેને કોઈ સ્થાન ખરું કે નહિ. બેશક, એને કશું સ્થાન છે જ નહિ, એ વાત તો સારી રીતે સમજાયેલી છે! પરંતુ મેં એ કિયાને જોઈ છે, એ બહુ જ સ્પષ્ટ હતી. મેં જોયું છે કે અહંકાર વિના, જ્યારે અહંકાર હોતો નથી ત્યારે, આપણામાં આવી જેચેની હોઈ શકતી નથી. કેમકે હું ભૂતકાળમાં દૂર દૂર મને જ્યારે આવી લાગણી થતી પણ રહેતી હતી (ઘણાં વણો પૂર્વે), એવા ભૂતકાળમાં હું દૂર દૂર જઈ આવી છું, પણ હવે, એ કોઈ વિજાતીય વસ્તુ હોય એમ પણ રહેવા પામી નથી, એ કોઈ આશક્ય જેવી વસ્તુ બની ગઈ છે. આખુંયે સ્વરૂપ, અને (એ વિચિત્ર વાત છે) શારીરિક બંધારણ પણ એનો અર્થ શો છે તે સમજતું નથી. ઓનું જ જ્યારે સ્થૂલ રીતે આધાત લાગે છે (માતાજી પોતાની કોણી ઉપર એક ઉઝ્જ્વળે બતાવે છે), દાખલા તરીકે આવું, ત્યારે આપણને કોઈ ઈજ થતી હોય અને લાગે તેવું થતું હવે લાગતું નથી. ઘણી વાર તો કશું જ લાગતું નથી, બીજી બધી વસ્તુઓમાં એ કશું પણ ધ્યાન ખેંચા વિના પસાર થઈ જાય છે. પણ જ્યારે કંઈક થતું લાગે છે, ત્યારે એ માત્ર એક છાપ હોય છે—કોઈ મદદ આપણે તેનો અનુભવ કરીએ તેવું કરવાનો પ્રયત્ન કરી રહી હોય, આપણે કોઈ પાઠ શીખવાનો હોય, તેના જેવી એક ઘણી ઘણી હળવી, ઘણી નિકટની છાપ મૂડી જાય છે. પણ એ આપણે મનોમય રીતે કરતા હોઈએ છીએ તેના જેવું નથી હેઠાં, એ મનોમય રીતમાં તો હંમેશાં સંકોચનાનું તત્ત્વ હોય છે. આ વસ્તુ એવી નથી હોતી, આમાં સ્વરૂપ તરત જ પોતાને અર્પણ કરી દેતું હોય છે, શીખવાને માટે પોતાને અર્પણ કરતું હોય છે. હું આ કોણાની વાત કરું છું. એ બહુ-

રસિક વસ્તુ છે. મનોમય રીતે જુઓ તો દેખીતો રીતે જ, તમારે એમ કહેવું પડે કે વસ્તુ માત્રમાં પ્રભુની જે દિવ્ય લાજરી રહેલી છે તેની આમાં લાગણી કે ચેતના અનુભવાતી હોય છે અને તમે જે અવસ્થામાં હો છો તે મુજબ એની પદ્ધતિ—સંપર્કની પદ્ધતિ—રચાતી હોય છે.

હા, આ શરીરને થતી અનુભૂતિ છે.

(અહંકારનું તત્ત્વ)

અને વ્યક્તિત્વાની અંદર, જ્યારે કોઈ પ્રધાર કે આધાત જેવું બની આવતું હોય છે ત્યારે હમેશાં માત્ર એક જ વસ્તુ દેખાય છે, એમાં અહંકારનું સ્પષ્ટ રીતે દર્શન થાય છે—અહંકાર પોતાને પ્રગટ કરતો હોય છે. બોકો કહેતા હોય છે : ‘એ તો પેલો બીજો માણુસ છે’. હું એમ નહિ કહું કે, ‘ઓહ ! પેલો માણુસ ગુસ્સે થયો છે,’ કે ‘ઓહ ! આ માણુસ ...’, ના, એ એનો અહંકાર છે; એનો અહંકાર પણ નહિ : અહંકાર, અહંકારનું તત્ત્વ છે—હજુ પણ જગતમાં વર્ચે દાખલ થઈ જતું અહંકારનું તત્ત્વ છે. એ બહુ રસિક વસ્તુ છે, કારણ કે મારે માટે અહંકાર એ એક રીતની અવૈયક્તિક વસ્તુ બની ગયેલી છે, જ્યારે પ્રત્યેક માણુસને માટે તો એ તેના વ્યક્તિત્વના એક તીવ્ર સંવેદન રૂપે રહેતી હોય છે ! આવી લાગણીને બદલે હું એને આપણા સ્વરૂપનો (પાઠ્યિપ કિવા મનુષ્ય રીતના, એમ આપણે કહી શકીએ) એક રીતનો વ્યવહાર કરું છું, અને એ વ્યવહાર આહીયાં કે ત્યાં કે ત્યાં વધુ કે ઓછા પ્રમાણમાં થતો રહેતો જ હોય છે અને દરેક જણને વ્યક્તિત્વનો એક આભાસ ઉપજવી રહેલો છે. એ બહુ રસિક વસ્તુ છે.

(બોકો અને માત્રા)

હા, પણ તકલીફ એ છે કે બીજા બોકો પોતાને માટેનો પીઠ શીખતા નથી, પછી

સાધનાની નોંધપોથી

ઓહ ! બોકો જે પોતાનો પાડ શીખી વે તો તો બધું જ જરૂરથી બદલાઈ જાય.

એટબે પરિણામ એ આવે છે કે આપના ઉપર હુમલો થાય છે, આપ દૂબી જાઓ છો.

જો ન બની થકે !

આપના બધો વખત બેવાઈ જાય છે, આપના બધો ...

મને બોકો દુબાવી દઈ શકે તેમ નથી ! (હસતાં હસતાં) હું બહુ ચોટી છું !

છતાં, સથૂલ રીતે, આપના ઉપર બહુ જ બોણે આવી પડે છે.

મેં જોયું છે કે હું જે વિરોધ કરું છું, તો વસ્તુ બગડે છે. મારામાં જે પ્રવાહિતાની લાગણી રહે છે તો પછી કોઈ આધાત લાગતા નથી. આ ઊરડા અંગે પણ એમ જ છે (માતાજી પોતાની કોણી બતાવે છે). તમે જે અક્કડ બની જાઓ અને તમે વિરોધ કરો, તો તમને આધાત લાગે છે. જે બોકોને પડતાં આવડનું હોય છે તેના જોયું આ છે. એ બોકો પડતા હોય છે, પણ કશું ભાંગવા હેતા નથી, જ્યારે જે બોકોને કેવી રીતે પડયું તે આવડનું નથી હોતું તેઓ, સહેજ અમશું પડી જવાય અને તેઓ કાંઈક ભાંગફોડ કરી નાખે છે. આ એવી જ વસ્તુ છે, આપણે શીખયું જોઈએ કે કેવી રીતે ... સંયૂર્ણ એકતા. સુધારવું, સીધું કરવું, એ પણ વિરોધ જ હોય છે. એટબે, તમે કહો છો તે પ્રમાણે, હુમલો ચાલુ રહેશે તો પણ યું થશે ? એમાંથી મજા પડશે, જોઈએ ! (માતાજી હસે છે). અને બીજા બોકો આવી જ અવસ્થામાં હોતા નથી, એટબે કદાચ એ બોકો મુંજાણે, પણ હું લાચાર છું ! (માતાજી હસે છે.)

આપણે હંમેશાં હસવું જોઈએ, હંમેશાં ભગવાન હસે છે, અને એ

હસે છે અને એમનું હસવું એટલું સરસ હોય છે, એટલું તો સરસ, પ્રેમથી ઓવું તો ભરેલું. એ હાસ્ય તમને એક અસાધારણ મધુરતાથી વીઠી બે છે.

એને પણ માણસોએ વિકૃત કરી દીધું છે—માણસોએ બધું જ વિકૃત કરી દીધું છે (માતાજી હસે છે).

(બુલેટિન, ફેબ્રુ. ૧૯૬૭)

૧૧

૨૧ જન્યુઆરી, ૧૯૬૭

(કોણોમાં સભાનતા)

કોઈક ન વર્ણવી શકાય એવું બન્યું છે.

શરીરને પોતાની કિયાઓ આપોઆપ કરે જવાનો અભ્યાસ હતો, એક સ્વાભાવિક વસ્તુની માફક, એટલે કે, અને માટે એવો કોઈ પ્રશ્ન રહેતો ન હતો કે એ કિયાઓ મહત્વની છે કે ઉપયોગની છે. દાખલા તરીકે, આપણી પાસે અમુક વસ્તુ 'મહત્વની' છે કે 'રસદાયક' છે કે પછી નથી એવી રીતે જોવાની જે મનોમય કે પ્રાણમય હૃદિ છે એવી કોઈ હૃદિ એ કિયાઓ પાસે ન હતી. એવી કોઈ હૃદિ ન હતી. અને પછી, હવે કોણો સભાન બનવા લાગ્યા છે ત્યારે એ બધા જ્ઞાને કે, પાછા હડી જાય છે, (માતાજી પાછા હઠવાની કિયા કરે છે), એ કોણો પોતાના ઉપર નજર માંડે છે, પોતે કિયા કરી રહેલા છે એ રીતે પોતાનું નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યા છે, અને આ બધું શા માટે છે તે અંગે ખૂબ જ પ્રશ્નો કરી રહ્યા છે. અને પછી, એક અભીભ્વા : 'કેવી રીતે? એ સાચી રીતે કઈ રીતે થવું જોઈએ? આપણું' કાર્ય શું છે, આપણી ઉપયોગિતા, આપણો પાયો શો છે? હા, આપણો પાયો અને આપણું જીવનનું ધોરણ શું છે?' અને આ બધું ફૂઝીથી મનોમય ભાષામાં મુક્કીને આપણે ઓમ કહી શકીએ, 'આપણે

જ્યારે દિવ્ય બનીશું ત્યારે કેવા હોઈશું? એ વખતે ચો ફેર પડ્યો? દિવ્ય ચીતે આપણે કેવી રીતે જીવી શકીએ?' અને આમાં આખ્યાય શારીરિક આધાર બોલવાનું કામ કરે છે. એ નર્ણો નાની નાની હજારો વસ્તુઓનો બનેલો છે. અને એ બધી વસ્તુઓ પોતે તો સાવ ઉદાસીન, બેપરવા છે. એ બધાં એક સમૂહ રૂપે, એક સમગ્રતા તરીકે, કોઈ એક બીજા કાર્યના ટેકા રૂપે જ રહેલાં હોય છે, એ સિવાય એમના અસ્તિત્વનું કોઈ કારણ નથી, એમનો પોતાનો કોઈ આગવો અર્થ હોય એમ દેખાતું જ નથી. અને પછી ફરી વાર પાછી એ જ વસ્તુ બને છે: એક ચીતની ગ્રહણશીલતા જન્મે છે, મુગા મુગા ખુલ્લા થવાનું બને છે અને પેલી વસ્તુને દાખલ થવા દેવામાં આવે છે. અને એક તેજોમય, સંવાદમય બની રહે એવી અસ્તિત્વમાં રહેવાની એક ચીતનું એક અત્યંત સૂક્ષ્મ એવું દર્શન થાય છે.

(અનેકરંગી ટપકાં રૂપ પ્રકાશનું દર્શન)

અસ્તિત્વની આ ચીત હજી એવી છે કે એને બહુ શબ્દોમાં મૂકી શક્ય તેમ નથી. પણ આ જે જોઈ ચાલી રહી છે તેમાં સતત એક વસ્તુ, દેખાતી રહે છે અને તે સૂક્ષ્મ દર્શનનું રૂપ બે છે. એમાં એક અનેકરંગી પ્રકાશ દેખાય છે, એમાં બધા જ રંગો, બધા જ રંગો હોય છે, અને તે એક ઉપર એક ઓમ નહિ, પણ જાણે કે બધા રંગોને ટપકાં વડે ભેગા કરવામાં આવ્યા ન હોય તેવું હોય છે (ટપકાં કરવાની કિયા). મારે અમૃક તાંત્રિકોને મળવાનું થયું હતું, એને હવે બે વર્ષ થયાં છે (કદાચ થોડું વધારે પણ હોય, મને યાદ નથી). હું એમની સાથે સંબંધમાં હતી અને મને પેલો પ્રકાશ દેખાવા લાગેબો, અને મેં ધારેલું કે એ 'તાંત્રિક' પ્રકાશ છે, સ્થુલ જગતને જોવાની તાંત્રિક ચીત છે. પણ હવે એ પ્રકાશ મને સતત દેખાતો રહે છે, એ દરેક વસ્તુ સાથે જોડાયેલો છે અને એને 'સાચા જડતત્વનું દર્શન' ઓમ કહી શક્ય એવો તે લાગે છે. એમાં શક્ય હોય તેટલા તમામ રંગોને બેણસેળ

સાધનાની નોંધપોથી

થવા દીધા વિના (ટપકાં કરવાની એ જ કિયા) જોડવામાં આવેલા છે, અને તે તેજોમય ટપકાંની રીતે જોડવામાં આવેલા છે. દરેક વસ્તુ એની જ બનેલી છે. અને આ જ અસ્થિત્વની સાચી રીત હોય એમ લાગે છે—હજુ મને એની ખાતરી નથી, પણ ગમે તે હો, એ અસ્થિત્વની એક ઘણી વધારે સભાન રીત છે.

અને એ હું આખોયે વખત જેતી રહું છું: ખુલ્લી આંખોએ, બાધ આંખોએ, આખોયે વખત. અને તમને (શરીર માટે), એક વિવક્ષણ પ્રકારનું દર્શન થાય છે. તમે જુઓ છો કે શરીરમાં એકી સાથે સૂક્ષ્મતા, લોદુકતા, એમ જો કહીએ તો, હોય છે, આકારની મુલાયમતા હોય છે, એમાં સ્પષ્ટ રીતે ઉચ્છેદ નથી હોતો, પણ આકારોમાં રહેતી અક્કડતા ઢીક ઢીક હળવી થઈ ગઈ હોય છે (અક્કડતાનો ઉચ્છેદ હોય છે, આકારોનો નહિ): આકારોની અંદર મુલાયમતા હોય છે. અને શરીરને પોતાને, એને જ્યારે કોઈ એક કે બીજા ભાગમાં અનુભવ થયો, ત્યારે એને એમ લાગ્યું કે... એ જાણે કે થોડુંકે મુંજાઈ ગયું, એને એમ લાગ્યું કે જાણે કશુંક ચાલ્યું જતું હતું. પણ આપણે જો શાંત રહીએ એને શાંતિથી રાહ જોઈએ તો, આ અનુભવને બદલે પછી માત્ર એક રીતની મુલાયમતાનો, પ્રવાહિતાનો, અનુભવ થવા લાગે છે, અને એ જાણે કોણો માટેની એક નવી રીત હોય એમ લાગે છે.

(સ્થૂલમાં આવનારી નવી વસ્તુ)

એ સંભવ છે કે શારીરિક અહંકે બદલે હવે સ્થૂલ રીતે જે વસ્તુ આવવાની છે તે આ હશે; એટલે કે, આકારમાં રહેલી અક્કડતા આ અસ્થિત્વની નવી રીતને જગા કરી આપશે. પણ આપણે જાણીએ છીએ કે વસ્તુઓનો જે પ્રથમ વાર સંપર્ક થાય છે તે હમેશાં ધર્ણો ‘આશ્રયકારક’ હોય છે, પણ ધીરે ધીરે શરીર ટેવાતું જાય છે. એક રીતમાંથી નીકળી બીજમાં પહોંચવામાં

ને સમય લાગે છે તે જરા મુશ્કેલ હોય છે. અને આ પહોંચવાની કિયા બધું ક્રમે ક્રમે કરવામાં આવતી રહે છે, અને છતાં ઓક કાળું (પસાર થવાની કાળું), વોડીક સેકન્ડો એવી આવે છે કે . . . એ વિષે ઓછામાં ઓછું એટલું તો કહી શકાય કે તે ‘આખધારી’ હોય છે.

આ રીતે બધી જ ટેવોને નાભૂદ કરી નાખવામાં આવે છે. અને શરીરની બધી જ કિયાઓ માટે એમ જ વનું હોય છે; બોહિનું પરિભ્રમાણ, પાચન, શ્વાસોચ્છ્વાસ—બધી જ કિયાઓ માટે. અને અપસ્થાન્તર થવાની કાળું, એકને બદલે બીજું કિયા એકાઓક આવી જય છે એમ નહિં, પણ એ બે કિયા વચ્ચેની એક પ્રવાહી અપસ્થા બની આવે છે, અને એ મુશ્કેલી ભરેલી સ્થિતિ હોય છે. એ તો આપણું આ જે મહાન શક્તા છે, સંપૂર્ણ અવિચલ એવી, તેણેમય, અખંડ, અવિકારી—પરમાત્માના સાચેસાચ અસ્થિતત્વમાં આપણું ને શક્તા છે, પરમાત્માનું અસ્થિતત્વ એ જ એકમાત્ર સાચું અસ્થિતત્વ છે એવી રીતની શક્તા, એને લીવે જ બધી વસ્તુઓ દેખાવની અંદર એની એ વસ્તુ તરીકે ચાલુ રહી શકે છે.

(શરીરની સંમતિ : કોષોની અભીષ્ઠા)

અસ્થિતત્વની આ જે બધી સામાન્ય કિયાઓ છે, સામાન્ય પદ્ધતિઓ છે એ બધી મોટાં મોટાં મોજાંઓ જેવી હોય છે અને એ બધાંને દૂર ધકેલી દેવામાં આવતી હોય છે અને એ બધી પાછી ચડી આવે છે અને આપણું ડુબાડી દેવાનો પ્રયત્ન કરે છે અને ફરી પાછી તેમને ધકેલી દેવામાં આવે છે. અને હું જોઉં દું કે અનેક વર્ષો લગ્ની, શરીર અને આખી શારીરિક ચેતના, સલામતીને માટે, સલામતીના ઓક સાધન તરીકે, નાસી દ્ઘૂટવાને માટે જૂની રીતમાં પાછાં ઢળી પડતાં હતાં. અને હવે એ પાછાં ફરીથી એ વસ્તુ નહિં કરવાને માટે સંમત થયાં છે. ઉલટું, જે કાઈ પરિણામ આવે, ‘ભલે વિસર્જન થઈ જવાનું હોય તો વિસર્જન થઈ જાઓ’ એ રીતે સ્વીકાર

સાધનાની નોંધપોથી

કરવાને તે સંમત થયાં છે, પણ ગમે તે વસ્તુ બનશે તેનો તે સ્વીકાર કરશે.

મનની અંદર, આ વસ્તુ જ્યારે સ્થૂલ મનમાં બને છે (એ ઘણાં પરસો ઉપર બનેલું, પણ ત્યારે પણ મેં એ વાતની નોંધ લીધીલી), ત્યારે બોકોને એમ થાય છે કે પોતે ગાડી થઈ રહ્યા છે, અને બોકો ડરી જાય છે (અને ભયને લીધી વસ્તુઓ બનવા માડે છે), અને પછી એમાંથી નીકળી જવા માટે બોકો સામાન્ય બુઝિમાં ઉતાવળે ઉતાવળે પાછા આવી જાય છે. આ પેલાના જેવું જ છે—એની એ જ વસ્તુ તો નથી, પણ સ્થૂલમાં જે બનતું હોય છે તેને મળતી આવતી વસ્તુ છે : તમને લાગે છે કે સ્વાભાવિક રીતની બધી જ સ્થિરતા ચાલી જવા માડી છે. તો, લાંબા વખત સુધી—લાંબા વખત સુધી આ રીતની ટેવડૃપ પીછેહઠ આવી ગયેલી, એમ થયા પછી તમે સાવ આસામમાં આવી જાઓ છો. અને હરી પાછું થડ કરો છો. અને હવે એ બધાં પાછાં જવા માગતાં નથી : ‘ ગમે તે થાય, જોઈ લઈશું ’—મહાન સાહસ.

આપણે કેવા બનીશું—આપણે કેવા બનીશું ? કેવા... હા, કોષો કહી રહ્યા છે : ‘ આપણે કેવા બનીશું ? આપણે કેવા બનીશું ? ’....

એ રસદાયક છે.

(બુલેટિન એપ્રિલ ૧૯૬૭)

૧૨

૪ માર્ચ, ૧૯૬૭

દ્વારાંતર માટેના ત્રણ રસ્તા

આધ્યાત્મિક : ગુણવિદ્યાત્મક : ઉદ્ઘર્ણ બોલ્ડિક

દ્વારાંતરનો આ પ્રશ્ન, હું વધુ ને વધુ સ્પષ્ટ રીતે જોઉં છું કે એ માટેના ત્રણ રસ્તા છે, આગળ વધવાની ત્રણ રીતો છે અને એને પૂરેપૂરું સિદ્ધ કરવા માટે આ ત્રણને લેગાં કરવાનાં રહે છે.

એમાંની પહેલી રીત, અને સ્વાભાવિક રીતે જ એ સૌથી વધારે મહત્વની રીત છે, અને તેને 'આધ્યાત્મિક' કહી શકાય—એ એવી છે કે એમાં પરમ ચેતના સાથે—પ્રેમ-ચૈતન્ય-શક્તિ, હા, એ એ પ્રમાણે છે—આપણે સંપર્કમાં આવવાનું રહે છે. પરમ ચેતનાનાં આ ત્રણ સ્વરૂપો છે : પરમ પ્રેમ-ચૈતન્ય-શક્તિ, અને તેની સાથે સંપર્ક, તદૃપતા : બધા સ્થુલ કોણે પેલા તદ્વા ને જીવી શકે તેવા, એ તદ્વા ને અભિવ્યક્ત કરી શકે તેવા જનાવવાના છે—તદ્વા ઇપે બની રહેવાનું છે.

બધાંએ સાધનોમાં આ સૌથી વધુ સમર્થ સાધન છે, અને અત્યંત આનિવાર્ય સાધન છે.

સાધનાની નોંધપોથી

બીજુ રીત તે ગુહ્ય વિદ્યાની છે, એ વિદ્યા બધી અંતરાલ સૃષ્ટિઓને બદ્ધ આવે છે. આમાં ત્યાં જે બધી શક્તિઓ અને વ્યક્તિત્વાઓ રહેલી છે, જે બધા અંતરાલ પ્રદેશો રહેલા છે તે બધાનું ધાર્યું જ વિગતવાર શાન મળી આવે છે અને આ પદ્ધતિ એ બધાનો ઉપયોગ કરે છે. આ રીતમાં આપણે અધિમનસના દેવોનો ઉપયોગ કરીએ છીએ. આ બધું બીજુ રીતમાં બને છે. શિવ, કૃષ્ણ, મા ભગવતીનાં બધાં સ્વરૂપો આ બીજુ રીતનો ભાગ બની રહે છે.

અને પછી એક ઉધ્વ પ્રકારની બૌધ્ધિક રીત છે. એમાં વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિથી ઉપરના એવા એક આત્મતત્ત્વને બહાર લાવવામાં આવે છે. એ આત્મા પ્રશ્નને નીચેની બાજુએથી હાથમાં લે છે અને એ રીતનું મહત્ત્વ પણ રહેલું છે. વિગતવાર કાર્યની દૃષ્ટિ જેતા, આ પદ્ધતિ આપણને અસ્પષ્ટતાઓ ઘટાડી આપે છે અને એક વધારે સીધું અને ચોક્કસ કાર્ય બદ્ધ આવે છે.

આ ત્રણેને જે ભેગાં કરી શકાય તો દેખીતી રીતે જ વસ્તુ વધારે વેગથી બનવા લાગે.

પહેલી વસ્તુ સિવાય તો કાંઈ જ બની શકે તેમ નથી, એના વિના બીજાં બે તો ભ્રાતિરૂપ પણ બની જાય છે : એ બે તમને ક્યાંય પહોંચાડતાં નથી, તમે કથી નિશ્ચિતતા વિના ગોળગોળ ફર્યા જ કરો છો. પરંતુ પહેલી વસ્તુ ઉપર તમે આ બીજાં બેને ઉમેરી શક્તો તો હું ધારું દું કે કાર્ય ખૂબ જ વધારે ચોક્કસ અને સીધું અને વેગદાર બને છે.

આ દિવસોમાં જે ‘અધ્યયન’ ચાલે છે તેનું પરિલૂષ આ છે.

(બુલેટિન, એપ્રિલ ૧૯૬૭)

૧૩

૭ માર્ચ, ૧૯૬૭

મૃત્યુ અંગેના પ્રશ્નો

મારી પાસે મોટી ઉમરના વિદ્યાર્થીઓ તરફથી (નાનાં બાળકો નહિ, મોટી ઉમરના વિદ્યાર્થીઓ તરફથી) ‘મૃત્યુ’ વિષે, મૃત્યુની પરિસ્થિતિઓ, અત્યારે આટલા બધા અક્ષરમાતો શા માટે થાય છે ઈત્યાદિ વિષે યોડા પ્રશ્નો આવ્યા છે. જીમે બે જરૂરે તો જવાબ આપ્યા પણ છે. એ તો સ્વાભાવિક જ છે કે જવાબ મનની ભૂમિકા પરથી હતો, પણ એમાં મનથી ઉપર જવાનો પ્રયત્ન હતો.

હા, આ રીતનું જે મનોભય તર્કશાખ છે તે એમ માગે છે કે આ તર્કશાખ પ્રમાણે વસ્તુઓ એકબીજામાંથી નિષ્પત્તન થવી જોઈએ, એટલે બોંદોને એવા પ્રશ્નો થાય છે કે જે .. અશક્ય હોય છે.*

* મૃત્યુનો સમય અને રીતિ એ શું આત્મા હંમેશાં પોતે પસંદ કરતો નથી? બોંબ, પૂર, ભૂકંપ દ્વારા માનવજીતિના જે મહા વિનાશો સર્જય છે તેમાં શું બધા જ આત્માઓએ તે કણે સાથે મળીને મરવાનું પસંદ કર્યું હશે?

સાધનાની નોંધપોથી

આમાં કશું વિશેષ નવીન નથી, પરંતુ એમાં ચેતના વિશાળ બને છે, અને આ બધા પ્રક્રિયા માત્ર હમણાં જ વાતાવરણમાં આવી ગયા છે અને પ્રથમ તો આપણને એમ જ થાય છે કે માણસને મૃત્યુ વિષે કશું જ શાન નથી—મૃત્યુ શું છે એની એને ખબર નથી, શું થતું હોય છે એની એને ખબર નથી, એણે અનેક રીતના સિદ્ધાંતો આપ્યા છે, પણ એમાં કશું ચોક્કસ હોતું નથી. અને આ રીતે આગળ વધતાં વધતાં, આ રીતનો આગ્રહ રાખતાં હું એવા નિર્ણય ઉપર આવી છું કે ખરી રીતે જોતાં મૃત્યુ જેવી કોઈ વસ્તુ નથી.

(મૃત્યુ એક આભાસ, અવસ્થામાં થોડો ફેરફાર)

એમાં માત્ર એક આભાસ છે અને તે આભાસ એક મર્યાદિત દૃષ્ટિ ઉપર મંડાયેલો છે. પરંતુ ચેતનાના આંદોલનમાં કોઈ ધરમૂળથી ફેરફાર બનતો હોતો નથી. અને આ વસ્તુ મારી પાસે એક ચિત્તાના ઉત્તર રૂપે આવી હતી (મૃત્યુ સાચેસાચ શું છે તેનું શાન ન હોવાને લીધે કોષેમાં એક

મનુષ્યોની મોટા ભાગની સંખ્યાને તો એક સામુહિક ભાવિ હોય છે, એમને માટે તો આ પ્રક્રિયા જરા પણ ઊભો થતો નથી.

જે માણસમાં ચૈત્ય પુરુષે વિકિતગત રૂપ લીધેલું હોય છે તે સામુહિક વિપર્યાસાં પણ જીવતો રહી શકે છે, એવી જો એના આત્માની પરસંદગી હોય તો.

મૃત્યુ પછી, આત્મા પોતાના ચૈત્ય સ્વરૂપમાંથી એક વાર છૂટો પડી જય, પોતાના પ્રાણમય અને મનોમય સ્વરૂપ-માંથી છૂટો પડી જય, તે પછી તે પોતે અસ્તિત્વમાં છે તેવું ભાન તેને કેવી રીતે રહે છે?

આત્મા એ પરમાત્માનો સ્કુલિંગ છે; પરમાત્માને પોતાના અસ્તિત્વને વિષે સભાન બનવા માટે શરીરની જરૂર કેવી રીતે રહે છે તે મને સમજાતું નથી.

જતની ચિત્તા રહેતી હોય છે. એ પ્રમાણે આ ચિત્તા રહેતી હતી). અને જવાબ અત્યંત સ્પષ્ટ રીતે આવ્યો અને ચાલુ પણ રહ્યો, કારણ કે માત્ર ચેતના જ જાણી શકતી હોય છે, કેમકે... કેમકે અવસ્થામાં જે ફેરફાર જની આવે છે તેને જે મહત્વ આપવામાં આવે છે તે માત્ર ઉપરછલ્લું મહત્વ જ હોય છે, એ મહત્વ આ ઘટના પોતે શું છે તે વિષેના અજ્ઞાન ઉપર મંડાયેલું હોય છે. જે વ્યક્તિત્વ પોતે વ્યવહારનું સાધન ટકાવી રાખી શકતી હોય છે તે કહી શકે છે કે તેને પોતાને માટે આમાં કોઈ ખાસ તફાવત પડતો નથી.

પરંતુ પેલી જે બીજી વસ્તુ છે તે હવે તૈયાર થઈ રહેલી છે. એમાં જે સ્થાનો છે તે હજુ ચોક્કસ બનેલાં નથી તેમ જ અનુભૂતિની અમુક વિગતો હજુ ખૂટે છે. ઓટલે મને લાગે છે કે જ્યાં લગી આ વિષયનું જ્ઞાન પૂરેપૂરું થઈ ન જય ત્યાં સુધી રાહ જોવી વધુ હીક રહેશે, કારણ કે ધારણાઓને આધારે અમુક કાંઈક મળતી આવતી વસ્તુ કહેવી ઓના કરતાં એક સંપૂર્ણ અનુભૂતિ સાથે પૂરી હકીકિત કહેવી એ વધુ હીક રહેશે. ઓટલે આ વાત આપણે ભવિષ્ય ઉપર મુલ્લત્વી રાખીએ છીએ.

(મૃત્યુ પછી જગતનું દર્શન)

પરંતુ આપ કહો છો કે કોઈ તફાવત છે નહિ... આપણે બીજી બાજુ ચાલ્યા જઈએ છીએ ત્યારે આપણાને સથૂલ જગતનું દર્શન ચાલુ રહે છે કે ચાલુ રહી શકે છે ખરું?

હા, હા, વસ્તુ એમ છે.

વ્યક્તિત્વોનું દર્શન...

હા, એ પ્રમાણે હોય છે.

માત્ર એટલું કે, એમાં દર્શન થવાને બદલે... તમે એક ભ્રાંતિમય અવસ્થામાંથી બહાર નીકળી જતા હો છો અથવા તો એક આભાસોનું

સાધનાની નોંધપોથી

અનેલું દર્શન હોય એવા દર્શનમાંથી તમે બહાર નીકળી જતા હો છો, પણ તમને દર્શન તો રહે છે જી, એટલે કે ત્યાં પછી એવી ક્ષણો આવેલી કે જ્યારે મને આ પ્રમાણે દેખાયેલું, હું તણ્ણેત જોઈ શકેલી, માત્ર એટલું જ કે, એ અનુભૂતિ સંપૂર્ણપણે વર્ણ નહોતી (એ અર્થમાં તે સંપૂર્ણ નહોતી કે તેમાં બાબુ સંયોગોની દખલગીચી રહેતી હતી), એટલે એને વિષે વાત કરવા પહેલાં યોગીક રાહ જોવી એ વધુ કીક રહેશે.

પરંતુ એ દર્શન તો ચાલુ રહેલું જ છે.

એ દર્શન પૂરેપૂરું એનું એ જ હોતું તો નથી, પણ કોઈક વાર એમાં પોતામાં વધારે અસરકારકતા આવી જય છે; પણ આ વસ્તુ પેલી બીજી બાજુ તરફથી સાચા સ્વરૂપમાં જોવાઈ ન હતી. આ કેવી રીતે સમજાવલું તે ખબર નથી. મારી પાસે આનો એક દાખલો હતો—દાખલો નહિઃ કાઈક જીવતી વસ્તુ, પૂર્ણ દર્શન—એમાં એક માયસ કે જે મારી સાથે વરસો લગી રહ્યો હતો તે શરીરમાંથી બહાર ચાલી ગયા પછી (પણ તે ખૂબ જ સ્થૂલની રીતે બહાર ચાલી ગયા પછી) એક પૂરેપૂરા સત્ત્વાન સંપર્કમાં રહ્યો હતો, અને તે લય પામી ગયા વિના, એક બીજી જીવતી વ્યક્તિ સાથે જાઢ રીતે સંબંધમાં રહેલો હતો, અને એ સંબંધમાં તેન પોતાની ચેતના મુજબનું જીવન ચાલુ રાખતો હતો. અને એ બધું—હું એ નામો કે હકીકતો આપી શકતી નથી, પરંતુ એ એક પૂરેપૂરી નક્કર બીના હતી. અને એ ચાલુ રહેલી છે.

(નવી ચેતનાની અવસ્થામાં)

આ બધું જોવામાં આવેલું છે—મેં એ ઘણા વખત ઉપર જોયેલું છે, પણ એ હવે આ નવી ચેતનાના એક દૃષ્ટાંત રૂપે પાછું આવ્યું, આ જ સંવારે. એની અસરો તો (આ સંબંધની) અસાધારણ રીતે નક્કર હતી: પેલી બીજી વ્યક્તિની ચેતનાની શક્તિઓ અને કિયાઓનું આથી પરિવર્તન

થયું છે, અને તે સભાન રીતે—એ એક સંપૂર્ણ સભાન રીતનું જવન હતું. અને એ ચેતના, જ્યારે શરીર લેશ પણ હતું નહિ અને જ્યારે તેની હાજરી રાતને વખતે માત્ર સૂક્ષ્મ દર્શનમાં જ દેખાતી હતી ત્યારે જ ચેતના સભાન રૂપની હતી તે જ ચેતના હતી.

બીજા પણ દાખલા છે.

આ દાખલો બહુ જ નજીકનો તેમ જ ખૂબ નિકટના પરિચયનો છે અને એટલે હું તેને બધી વિગતોમાં જોઈ શકે હતી.

પરંતુ આ વસ્તુ આ નવા દર્શન દ્વારા જ સ્પષ્ટ, ચોક્કસ અને દેખાઈ શકે તેવી બનેલી છે, કરાણ કે, આ કેવી રીતે કહું?.. હું એ જાણતી હતી— હું એ પહેલાં જાણતી હતી, જાણતી હતી—, પણ મેં એ વસ્તુ ફરીથી નવી ચેતના દ્વારા જોઈ, જોવાની નવી રીત મુજબ જોઈ, અને પછી આપી સમજણ પૂરેપૂરી બની ગઈ છે, દર્શન સંપૂર્ણ બની રહ્યું છે, પૂરેપૂરું નક્કર, અને એવા પહેલા દર્શન વખતે,—એ વખતનું જ્ઞાન મનોમય-પ્રાણમય હતું—જે તત્ત્વો, ખાતરી કરાવી આપે તેવાં તત્ત્વો, સાવ ખૂટતાં હતાં તે બધાં આ દર્શનમાં હતાં. આ જે થયું, તે કોષોની ચેતનાનું જ્ઞાન હતું.

પરંતુ આ બધું બધી જ હકીકતો સાથે કહેવામાં આવે (અને તે આપી શકાય તેમ નથી) તો જ રસિક બની શકે તેમ છે. એટલે હું હવે એક વધુ સંપૂર્ણ રીતની, વધારે ‘અ-વૈયક્તિક’ રીતની અનુભૂતિ મેળવવા હુંથું હું, એટલે, કહો કે, જેને મારે હકીકતો વડે સમજવવાની ન હોય, પણ જે એ પ્રક્રિયાની સમગ્રતાના એક દર્શન રૂપે હોય તેવી અનુભૂતિ. અને એ પછી જ, હું કહી શકીશ.

એ આવશ્યો.

(બુબેટિન, ઓપ્રિલ ૧૯૬૭)

૧૪

૨૪ મે, ૧૯૬૭

ગઈ કાલે એક જગ્યે મને નીચેનો પ્રશ્ન લખી મોકલ્યો છે:
આખરે ‘ભગવાન’ છે શું?’

મેં એને જવાબ આપ્યો.

મેં એને કહ્યું કે હું તને જવાબ આપું છું તે માત્ર તને થોડીક મદદ થાય એટલા માટે જ છે, પણ બીજા સેંકડો જવાબો હોઈ શકે છે અને એ દરેક જવાબ બીજી જવાબ જેટલો સાચો હોઈ શકે છે.

‘ભગવાનને જીવનમાં ઉતારાય છે,
પણ તેમની વ્યાખ્યા થઈ શકતી નથી...’

અને પછી મેં ઉમેર્યુઃ ‘પણ તે મને પ્રશ્ન પૂછ્યો છે એટલે હું તને જવાબ આપું દ્યુઃ:

‘ભગવાન એ પરમ પૂર્ણિતા છે,
જે કાંઈ અસ્તિત્વમાં છે તે સર્વનું મૂળ છે;
એમને વિષે આપણે કર્મે કર્મે સભાન બની
શકીએ છીએ, પણ આમ તો આપણે આજો વખત
સારીયે શાશ્વતી માટે એમના રૂપે જ રહેલા છીએ.’

એક વાર કોઈએ મને કહેલું પણ ખરું કે આ વસ્તુનો એ પોતે તો વિચાર કરી શકે તેમ જ નથી. ત્યારે મેં અને જવાબ આપેલો : ‘ નહિ ! એ રીતે તમને મદદ મળતી નથી. તમારે માત્ર એટલો જ વિચાર કરવાનો કે ભગવાન બધું જ છે (વધારેમાં વધારે પ્રમાણમાં), આપણે આપણી ઊંચામાં ઊંચી, વધુમાં વધુ તેણેમય અભીભ્વામાં જે જે કાંઈ બનવા માગીએ છીએ એ બધું ભગવાન છે. આપણે જે જે કાંઈ બનવા માગીએ છીએ તે ભગવાન છે.’ એથી એને બહુ જ આનંદ થઈ ગયો, અને ઓણે મને કહ્યું : ‘ એ ! એ રીતે તો, આ સહેલું થઈ જય છે !’

પણ તમે જ્યારે જેવા લાગો છો—મનોમય પ્રવૃત્તિમાંથી તમે જ્યારે અહાર નીકળી આવો છો અને તમને થયેલી અનુભૂતિનું અવલોકન કરવા માંડો છો—ત્યારે તમે પોતાને કહો છો : ‘ આ વાત કહેવી કઈ રીતે ? એનો ખુલાસો કઈ રીતે કરવો ? ’ એ પછી તમારી પાસે સૌથી વધુ નજીકની કોઈ વસ્તુ હોય, સૌથી વધુ તમારા હથમાં આવે એવી, તો તે આ છે : આપણે આ જે ‘ કાંઈક ’ બનવાની અભીભ્વા રાખીએ છીએ તેમાં આપણે, આપણે જે કાંઈ બનવા ઈચ્છાએ છીએ, જે જે વસ્તુને આપણે આત્માન આદભૂત તરીકે કલ્પીએ છીએ, જે જે કાંઈ એક તીવ્ર (અને અજ્ઞાનમય) અભીભ્વાનો વિષય રહેલું છે, અને એવું એવું બધું, એમાં સહજ ભાવથી, આપોઆપ જ મૂડી દઈએ છીએ. અને એ બધું કરતાં કરતાં આપણે પેલા ‘ કાંઈક ’ની નજીકમાં ખોંચીએ છીએ અને... મૂળ વસ્તુ તો એ છે કે, આ સંપર્ક તમને વિચાર દ્વારા મળતો નથી હોતો, એ સંપર્ક તમારી અંદર પ્રભુને મળતી આવતી એવી કોઈ વસ્તુ હોય છે તેના દ્વારા મળે છે, એ વસ્તુ અભીભ્વાની તીવ્રતાને લીધે જગૃત થઈ જય છે. અને પછી, આપણે પોતાને માટે તો, આ સંપર્ક—આ મિશન—થઈ જય, એક સેકન્ડ માટે પણ, તો પછી કોઈ ખુલાસો કરવાની જરૂર રહેતી નથી. એ વસ્તુ પોતે જ એક પરમ અનન્ય રૂપે તમારા ઉપર આવીને બેસી જાય

આધનાની નોંધપોથી

છે અને એ વાત હરેક રીતના ખુલાસાથી બહારની તેમ જ ઉપરની વાત છે.

પરંતુ ત્યાં પહોંચવા માટે, દરેક જણ ને ને વસ્તુ અને વધુમાં વધુ સહેલાઈથી દોરવાળી આપે છે તેને એની અંદર મૂકી લે છે.

અને જ્યારે અનુભૂતિ થઈ આવે છે ત્યારે, જ્યારે પેલું સંમિક્ષાળ, જોડાળ બને છે તે કાણે ચેતનાને એ વાત સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે માત્ર સમાન વસ્તુ જ સમાનને જાણી શકે છે અને એમાંથી એ વસ્તુની સાબિતી મળી રહે છે કે પેલી ચીજ ત્યાં રહેલી છે (માતાજી હદ્યના કેન્દ્ર તરફ આગળી જતાવે છે). એ ચીજ ત્યાં રહેલી છે તેની એ સાબિતી છે. અને આ વસ્તુ જગૃત બને છે તે અભીષ્ટાની તીવ્રતાને લીધી બનતું હોય છે.

મારી પાસે એ પ્રશ્ન આવ્યો ત્યારે એ માસુસ જાણે કે મને એમ જ કહી રહ્યો હતો : ‘હા, હા, એ બધું તો બહુ સારું છે, પણ આખરે આ અગવાન તે શું છે?’ પછી મેં એનો પત્ર વાંચ્યો, અને એક નીરવતા બની આવી, સંપૂર્ણ નીરવતા, દરેક વસ્તુની, અને જાણે કે એક હૃદિ મંડાઈ ગઈ, બધી જ વસ્તુઓને પોતામાં લઈ લેતી હોય તેવી—અને જોવા માગતી હોય તેવી... આ ચીને મેં પછી જોયા કર્યું, શરૂદો આવ્યા ત્યાં સુધી; પછી મેં લખી લીધું : ‘આ એક જવાબ હો, બીજા સેંકડો હોઈ શકે છે, દરેક સરખી રીતના.’

અને ને વખતે, જેની વ્યાખ્યા કરવાની જરૂર હતી તે આ ‘કોઈક’ વસ્તુ તરફ હૃદિ મંડાયેલી હતી તે વખતે બધી જ એક મોટી નીરવતા છવાઈ ગઈ હતી અને એક મહાન અભીષ્ટા (જાણે કે એક જવાબ તીવ્યે ચડતી હોય તેવી કિયા), અને આ અભીષ્ટાએ ને બધાં રૂપો લીધાં એ બધું બહુ જ રસિક હતું... આપણે ને અદ્ભુત ‘અજ્ઞાત’ના રૂપે બનવા માગીએ છીએ... તેના પ્રત્યે પૃથ્વીની અભીષ્ટાની વાર્તા.

અને દરેક જણ—જેના જેના ભાગ્યમાં આ જોડાળ નિમિષિલું છે તે— જરૂર ભાવે સાની લે છે કે પોતે ને પૂલ ઉપર થઈને જયો છે તે જ એકમાત્ર.

પૂર્વ છે. પરિણામ : ધર્મો, નત્તવજ્ઞાનો, દૃઢ મતો, માન્યતાએ—લડાઈ. અને વસ્તુઓને નિખળતા ઓક સિમત વડે સમગ્ર રૂપે જોતાં આ વસ્તુ બહુ જ રસમય બને છે, બહુ જ મનોહર બને છે, બોધ ! આ સિમત ... નિખળી રહેલું. આ સિમત, જાણે કે એ કહેનું હતું, ‘તમે વસ્તુઓને ગુંચવી નાખો છો, અને એ તો એટલું સરળ થાય તેવું છે !’

સાહિત્યની ભાષામાં કહેવું હોય તો, આપણે એમ કહી શકીએ કે : ‘આવી સરળ વસ્તુ માટે આટલી બધી ગુંચવેલી વાતો : પોતે પોતા રૂપે થઈ રહેવાનું.’

(મૌન)

અને તું, લગ્નવાન વિષે તું શું ધારે છે ?

મને ખબર નથી, મેં પોતાને આ પ્રશ્ન કદી પૂછ્યો નથી.

મેં પણ પૂછ્યો નથી ! મેં મને પોતાને આ પ્રશ્ન કદી પૂછ્યો નથી. આરણ કે ને કાણે જાણવાની જરૂર ઊભી થતી હતી ત્યારે આપોઆપ જવાબ મળી રહેતો હતો. અને એ જવાબ, આપણે જેની ચર્ચા કરીએ છીએ ઓવા શબ્દો વડે નહિઃ જવાબ ... કાંઈક એના જેવો, આંદોલન. એ વસ્તુ હવે લગભગ સતત બની રહી છે.

કુદરતી રીતે જ, માણસો એકેએક બાબતમાં મુશ્કેલીઓ ઊભી કરે છે (હું માનું છું એમને મુશ્કેલીઓ બહુ જ ગમતી હોવી જેઈએ, કારણ કે ...) નાનમાં નાની વસ્તુ માટે હુમેથાં મુશ્કેલીઓનો દુંગર થઈ જતો હોય છે. એટલે આપણે એમ કહેતાં કહેતાં સમય પસાર કરીએ છીએ : ‘શાંતિ, શાંતિ, શાંતિ—શાંત રહો.’ અને શરીર પોતે પણ મુશ્કેલીઓની વર્ણે જીવનું હોય છે (એને પણ એ ગમતી વાગે છે !), પણ એકાએક કોષો ચોતાનો ઓમ્બુ ગાઈ ઉઠે છે ... આપોઆપ. અને પદ્ધતી બધા કોષો જીવે

સાધનાની નોંધગોથી

કે બાળકના આનંદર્થી છલકતા હોય તેમ (માતાજી આશર્વના ભાવ સાથે) બોલી ઉઠે છે : ‘આહ હા ! આ શું આમારાથી કરી શકત્ય ? અમને એ કરવાનો હક છે !’ એ બહુ આસર કરી જાય છે.

અને પરિણામ તરત જ આવે છે : પેલું મહાન અદ્વિતીય, સર્વશક્તિમાન.

મારી વાત કરું તો, મારી આસપાસ આ જે બધી સંકલપશક્તિઓ તરફથી સતત દબાલું આવી રહ્યું છે તે ન હોત તો, હું કહેત : ‘ભગવાન શું છે એ તમારે શા માટે જાણવું છે ? એની તમારે શા માટે ચિંતા કરવી જોઈએ ? તમારે માત્ર ભગવાન રૂપે બની રહેવાનું છે.’ પાણ લોકો વિનોદ સમજી શકતા નથી.

—મારે ભગવાન શું છે તે જાણવું છે.

—પણ ના ! એ બધું નિરથી ક છે.

—આહ !

અને લોકો તમને જવાં ચડાવીને જવાબ આપે છે : ‘આહ ! એમાં શું કાંઈ રસ પડે તેવું નથી ?’

—તમારે એ જાણવાની જરૂર નથી : તમારે એ રૂપે બની રહેવાનું છે.

એ લોકો, જગતમાં બુદ્ધિપ્રધાન લોકોની જે મોટી બહુમતી છે તેની હું વાત કરું છું, એમ કલ્પી શકતા નથી કે આપણે કોઈ વસ્તુ શું છે તે જાણ્યા વિના તે કરી શકીએ છીએ અથવા તે રૂપે બની શકીએ છીએ.

એ વાત પણ, આપણને જે વિનોદ ગમતો હોય તો, એમ કહી શકીએ છીએ :

‘આપણે જ્યારે જાણતા નથી હોતા ત્યારે જ આપણે વધુમાં વધુ દિવ્ય હોઈએ છીએ.’

(માતાજી ધ્યાનમાં ઉત્તરે છે.)

ને લોકોને વ્યાખ્યાઓ ગમે છે તેમને 'ભગવાન શું છે?' એનો જવાબ એક બીજુ રીતે પણ આપી શકાય... એક સિમત કરતી અને તેજોમય વિશાળતા.

એ ત્વાં જ છે, નહિ? એ ત્વાં જ છે.

[થોડી દિવસો પછી]

ભગવાન વિષે આપણે એ દિવસે ને કહેલું તેમાં મારે કાઈ ઉમેરવાનું છે. કોઈ મને પ્રશ્ન કરે છે:

'અને પ્રભુ શું છે?'

આ પ્રશ્ન શ્રી અરવિદના એક લખાણ ઉપર થયેલો છે. એ આમ છે:

'પ્રેમ આપણને બેદના દુઃખમાંથી સંપૂર્ણ મિલનના પરમ આનંદમાં લઈ જાય છે, પણ એમાં પેલો મિલનની કિયાનો ને આનંદ હોય છે તે ચાલ્યો જતો નથી હોતો. આ મિલન તે આત્માને માટે મોટામાં મોટી શોધ રૂપ બની રહે છે અને આ વિશ્વમાનું જીવન તે એને માટેની એક લાંબી તૈયારી રૂપ હોય છે. એટલે પ્રેમ દ્વારા પ્રભુ પાસે જવું એ શક્ય તેટલી મહાનમાં મહાન આધ્યાત્મિક સિદ્ધ માટેની તૈયારી કરવી એમ બની રહે છે.'

(૫ સિન્ધેસિસ ઑવ યોગ, પૃ. ૬૨૩)

આ છેલ્લા શબ્દોના સંદર્ભમાં મને પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો છે: પ્રભુ શું છે? એટલે મેં કહેલું (મેં 'પ્રભુ' શબ્દ ઉપાડી લીધેલો):

'ને ને વસ્તુ માણુસથી ચાલ્યાતી હોય છે અને તેનાં ઉપર સરા ચલાવતી હોય છે, ને ને વસ્તુને તે જાણી શકતો નથી. પણ જેને તે વશ થઈ રહે છે તે બધાને માણુસે આપેલું એ નામ છે.'

‘ને ને વસ્તુ માણુસથી ચડિયાતી છે તે બધાને’ એમ કહેવાને બદલે આપણે એમ કહી શકીએ છીએ ‘ને વસ્તુ માણુસથી ચડિયાતી છે તેને’, કરાણ બૌધિક દૃષ્ટિભિન્નથી જોતાં ‘તે બધું’ એ શબ્દો વિવાદાસપદ રહે છે. મારે એમ કહેવું છે કે એનું એક ‘કંઈક’ છે—એક કંઈક કે જેની વ્યાખ્યા થઈ શકે તેમ નથી અને જેનો ખુલાસો આપી શક્ય તેમ નથી— અને માણુસને હમેશાં એમ થતું રહ્યું છે કે આ કંઈક તેના ઉપર સત્તા ચલાવે છે. એ વસ્તુ શક્ય હોય તેટલી સર્વ સમજસુધી પર રહેલી છે અને તે એના ઉપર સત્તા ચલાવે છે. અને પછી ધર્મોએ અને એક નામ આપેલું છે; માણુસે અને ‘પ્રભુ’ કહ્યો છે. અંગ્રેજીમાં અને લોકો ‘ગોડ’ (God) કહે છે, બીજી ભાષામાં અને બીજી રીતે કહે છે, પણ આખરે તો એ પેલી વસ્તુ છે.

હું જાણી કરીને કોઈ વ્યાખ્યા આપતી નથી. કરાણ કે મારા આખાયે જીવનમાં મને એમ થતું રહેલું છે કે એ એક શબ્દ છે અને એ શબ્દ એવો છે કે જેની પાછળ બોકોએ ઘણી બધી અતિશય અનિષ્ટ વસ્તુઓ મુકેલી છે... દાખલા તરીકે, પ્રભુ વિષેનો આ ઘ્યાલ લો કે જેમાં પ્રભુ પોતે માત્ર એકલા એક જ રહેવા માગતા હોય છે, બોકો કહે છે તે મુજબ : પ્રભુ એક અને અનન્ય છે. પણ લોકોને આ વસ્તુનો અનુભવ થાય છે અને તે વિષે, તેઓ કહે છે, આનાતોલ ફ્રાન્સે એમના ‘Révolte des Anges—દેવોન્ઝ બંડ’ માં કહું છે તે રીતે : ‘આ પ્રભુ પોતે જ એક અને માત્ર એકલા જ રહેવા માગે છે.’ આ વસ્તુએ મને મારા બાળપણમાં, જો એમ કહીએ તો, પૂરેપૂરી નાસ્તિક બનાવી દીધી હતી : જે તત્ત્વ પોતે એમ જહેર કરે કે પોતે અનન્ય છે અને સર્વ-શક્તિમાન છે, તે ભલે ગમે તે હોય પણ મેં અનો સ્વીકાર કર્યો ન હતો. એ જો એવા હોય, અનન્ય અને સર્વ-શક્તિમાન તોપણ એ વસ્તુને જહેર કરવાનો તેમને હજુ ન હોવો જોઈએ ! મારા મનમાં એ પ્રમાણે હતું. આ વિષે હું એક આખો

કલાક પ્રવચન આપી શકું દ્યું, અને દરેક ધર્મમાં લોકોએ આ વિષય કેવી રીતે નિરૂપ્યો છે તે વિષે કહી શકું દ્યું.

ગમે તે હો, મેં મને સૌથી વધુ વિષયગત રીતની બને તેવી વ્યાખ્યા લાગેલી તે આપી છે. તે દિવસે ‘ભગવાન શું છે?’ એના જવાબમાં મેં એ વસ્તુની છાપ આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો, આહી આજે એ શર્બદના ઉપયોગની સામે લડવાનું મને મન રહેલું છે. એ શર્બદ મારે માટે પોલો છે, ભયંકર રીતે પોલો છે.

મને ‘સાવિત્રી’માંથી થોડીક લીટીએ સ્મરણુમાં આવે છે. આ લીટીએ ધર્ષી જ બળવાન છે અને આખી વસ્તુને તે એક જ પંક્તિમાં આદ્ભુત રીતે કહે છે. એ કહે છે : ‘આનામીએ પ્રભુને જન્મ લેતા જોયા...’

આનામિતા અદેહાએ પ્રભુને જન્મતા લત્યા
અને એ મનમાંથી ને આત્મામાંથી મનુષ્યના
મથતી પામવા કાજે મૃત્યુહીન શરીર ને
દિવ્ય હા એક નામને.

(સાવિત્રી પર્વ ૧, સર્જ ૩, પૃ. ૪૭)

(બુલેટિન, ઓગસ્ટ ૧૯૬૭)

૧૫

૨૪ જૂન, ૧૯૬૭

શરીરની કિયાઓ માટે નવું મૂલસ્થાન

ઘણી બધી વસ્તુઓ કહેવાની છે, પણ... છેલ્લી વાત ઉપર પહોંચી જઈએ એ વધુ સારું છે. એ એક વળાક છે. છેલ્લી વાત ઉપર પહોંચી જઈએ એ વધુ સારું છે. હમણાં કહેવાનો સમય હજી નથી.

(થોડા મૌન પછી) શરીરન કિયાઓ, લગભગ બધી જ, ટેવર્પ બની ગયેલી કિયાઓ છે. છપળના ભાગમાં, સ્થૂલ મનની ચેતના આવી રહેલી છે (જેને હું ‘કોષગત મન’ કહું છું) અને એ મન પોતે પ્રભુના દિવ્ય સાંનિધ્ય વિષે સતત સભાન રહેતું હોય છે અને એના સિવાય બીજી કોઈ પણ વસ્તુને સ્વીકારવી નહિ એવો એનો આગ્રહ હોય છે. એટલે આ કિયાઓના મૂળ ઉત્ਪત્તિસ્થાનને બદલવાનું, બીજે ઠેકાણે મૂકી આપવાનું એક આખું કાર્ય ચાલી રહેલું છે. એટલે કે મારે એ કહેવું છે કે આ કિયા માત્ર એક આપોઆપ થતી રહેતી ટેવર્પ વસ્તુ રહેવાને બદલે તે એને ઉત્પત્તન કરનાર પ્રભુના દિવ્ય સાંનિધ્ય અને ચેતના રૂપે આપોઆપ બની જય એમ થવું જોઈએ. (માતાજી ચેતનાને શરીરની અંદર ધકેલતાં હોય તેમ કરે છે.)

પણ આ વસ્તુ જરા પણ, જરા પણ કહી શકાય તેવી નથી, એટલે કે, તમે એને વિષે કહેવાનો પ્રયત્ન કરો કે તે મનોમય થઈ જાય છે, એ પોતાના રૂપે રહેતી નથી. એટલે એને શબ્દોમાં મૂકવી બહુ મુશ્કેલ છે.. એને વિષે હું બોલી શકતી નથી.

પણ મેં તમને આ ટેવનું જે આવલેડન મેં કરેલું છે અને અત્યાંત સ્થૂલ ચેતનામાં નાટ્ય માટેનો જે રસ રહેલો છે તે વિષે યોડા સમય ઉપર વાત કરેલી છે એમ લાગે છે. શરૂઆત ત્યાથી થઈ હતી. એ ટેવ પોતાને વિષે સભાન બની કે તરત જ તે જાણે બીજે ઠેકાળેની—પારડી, વિજાતીય હોય, સાચી ચેતનાને માટે વિજાતીય હોય એવી બની ગઈ અને ત્યારથી પછી ફેરબદ્ધલીનું કામ થવા લાગ્યું.

એ બહુ જ નાજુક અને મુશ્કેલી ભરેલું કામ છે.

આ કામ એટલે કે ઓક હજરો વર્ષની જૂની ટેવ સામે લડવાનું છે. સ્થૂલ ચેતનાની આ જે સ્વતંત્રાધિત કિયા છે એ, હા, નાટ્યમય છે, લગભગ ભીપણ રૂપની છે. કેંદ્રિક વાર એ નાટ્યમય હોય છે અને એનો અંત એવો તો કલ્પનાપ્રચુર રીતે આવે છે કે જેમાં પછી નાટક ખલાસ થઈ જાય છે. પણ આ વસ્તુને તમે શબ્દોમાં મૂકો કે તરત જ તે ખૂબ સધન બની જાય છે. એને વિષે કાંઈ ન કહેલું એ જ સારું છે.

એને વિષે તમે બોલો કે તરત એ કૃત્રિમ થઈ જાય છે.

દિવ્ય સાંનિધ્યની હેઠળ

આ ટેવને બદલે બીજું કાંઈ મૂકવા માટે એક બીજુ (!) ટેવ ઉભી કરવાનો જાણે કે પ્રયત્ન થયો હતો, અને એ માત્ર એને કંઈક મળતી આવતી વસ્તુ જ બનેલી. તો ચેતનાની આ જે આવસ્થા છે, સ્વરૂપની આ જે ગતિ છે, અસ્તિત્વની, પ્રતિકિયા કરવાની, વ્યક્ત કરવાની આ જે પદ્ધતિ છે તે શું પ્રભુના દિવ્ય આવિભાવની દિશા સૂચવે છે, એ તરફ થઈ જાય છે ?

સાધનાની નોંધપોથી

એ શુદ્ધ દિવ્ય આવિભવ માટેની પ્રેરણાની સાથે સુસંગત વસ્તુ છે?.... વિચાર થાંત થઈ જાય છે, પછી કલ્પના કામ કરતી નથી (એ બધું રજીખુશીથી અનુ હોય છે), અને એ ડિયા પ્રભુના દિવ્ય સાંનિધ્યની હેઠળ બને તેટલી સાચી અને સહજકલ્પની બનવા પ્રયત્ન કરે છે ... શબ્દો બધી જ વસ્તુઓને વિકૃત કરી નાબે છે.

અમુક અમુક વખતે—અમુક અમુક વખતે, એકાએક : નક્કર અનુભૂતિ આવી જાય છે, વીજળીના અભક્તાની જેમ; પ્રભુના સાંનિધ્યની, તહૃપતાની અનુભૂતિ. પણ એ માત્ર થોડી સેકન્ડો ચાલે છે અને પાછું પહેલાંની માફક ચાલવા લાગે છે.

એ કહી શકાય તેમ નથી.

પછી માતાજી શ્રી આરવિદનાં બે લખાણોનો અનુવાદ કરવા માંડે છે, જેને તેઓ બુલેટિનના આપતા અંકમાં પ્રસિદ્ધ કરવા માગે છે.

નિગૃહ અને ઉદ્ઘર્ષ શક્તિનો વિકાસ

‘બધી વસ્તુઓ મનના પ્રયત્ન દ્વારા કરવાને બદલે પાછળના ભાગમાં રહેલી કે ઉદ્ઘર્ષમાં રહેલી શક્તિ દ્વારા કેવી રીતે કરવી લેવી એ જાળવું એ સાધનાનું મહાન રહસ્ય છે.’

બરાબર એ જ પ્રમાણે છે.

‘શરીરનું મહત્વ તો દેખીતું જ છે; માણસે એક કુમે કુમે વધતા જતા મનોમય જ્ઞાનને જીવી શકે તેવું તથા તેને માટે કામ કરી શકે તેવું શરીર અને મગજ વિકસાય્યાં છે અથવા તો તેને તે આપવામાં આવેલાં છે એટલે જ તે પણ કરતાં ઊંચે ચડી શક્યો છે, એ જ રીતે માણુસ આથી પણ વધારે ઊંચા પ્રકાશને જીવી શકે તેમ જ તે માટે કામ કરી શકે તેવું

એક શરીર વિકસાવી શક્ષે અથવા કાંઈ નહિ તો આ શરીરદુષી કરણની કિયાને વિકસાવી શક્ષે તો જ તે દ્વારા તે પોતાની જાતથી ઉપર ઊંચે ચડણે અને, માત્ર વિચારમાં અને પોતાના અંતર સ્વરૂપમાં જ નહિ, પણ જીવનમાં તે એક સંપૂર્ણ રીતે દિવ્ય એવું મનુષ્યત્વ સિદ્ધ કરી શક્ષે. આમ જો નહિ થાય તો પછી જીવન અંગેની સર્વ આશાઓ પડી ભાંગશે, અના અર્થનો છેદ ઊડી જશે અને પૃથ્વી ઉપર રહેતા આ માનવ પ્રાણીએ જો સત્યદાનાંદનો સાક્ષાત્કાર કરવો હશે તો તે માત્ર પોતાની જાતનો વિનાશ કરીને જ કરી શક્ષે, અથવા તો તે માટે તેણે પોતામાંથી મન, પ્રાણ અને શરીરને બેરવી નાખવાં પડશે અને શુદ્ધ અનંતમાં પાછા ચાલ્યા જવું પડશે. અથવા તો પછી એમ સમજવાનું રહે છે કે મનુષ્ય એ પ્રભુ માટેનું દિવ્ય કરણ છે નહિ, પૃથ્વી ઉપરના બીજાં પ્રાણીઓ કરતાં તેને જુદો પાડી આપતી ને પ્રગતિ કર્યે જતી સભાન બેચી શક્તિ છે તેને એક વિધિનિર્મિત મર્યાદા આવી રહેલી છે અને જેવી રીતે એણે અગ્રભાગમાં આવીને આ સર્વ પ્રાણીઓનું સ્થાન લીધું છે તેવી રીતે છેવટે જતાં કોઈ બીજા પ્રાણીએ તેનું સ્થાન લેવાનું રહેશે અને તેનો વારસો હસ્તગત કરવો પડશે.'

હું સમજું છું ! બધા વખત હું એ જ કામ કરતી હતી.

(મૌન)

પરંતુ શ્રી અરવિદે એમ નારણ કરી આપેલું છે કે આ વસ્તુ (શરીર) બદલાઈ શકે તેમ નથી; એક નવું જ સ્વરૂપ આવશે.

ના, શ્રી અરવિદ એમ કહે છે કે એનામાં જો શક્તિ નહિ હોય તો એક નવું સ્વરૂપ આવશે.

ના, આ લખાણમાં એ છે એમ હું નથી કહેતી; એમણે પછીથી જે બજેલું છે તેમાં એ આવેલું છે.

?....

નવા સ્વરૂપની રચના

વળી, વસ્તુ અની એ જ છે, કારણ કે... શરીર બદલાઈ શકે ભરું? અને છતાં, એ અત્યંત મુશ્કેલ લાગે છે. એ અશક્ય નથી. એ અશક્ય નથી, પણ... એ ખૂબ જ મહેનતનું કામ છે અને જીવન તો બાહુ ટૂંકું છે; અને છતાં કંઈક બદલવાનું તો છે જ, હા, આ જે ઘસારો પામવાની ટેવ છે એ તો ભયંકર વસ્તુ છે.

હા, પણ એક ‘નવું સ્વરૂપ’, એ ક્યાંથી આવશે? એ શું આકાશમાંથી ટપકી પડશે?

નહિસ્તો, એ જ વાત છે! જેમ વધુ વિચાર કરીએ છીએ તેમ... એ નવું સ્વરૂપ એ રીતે તો નહિ જ આવે (માતાજી હસે છે), માસુસ પશુમાંથી જેવી રીતે બની આવ્યો છે એવી જ રીતે એ આવશે એ દેખીનું છે. પણ પણ અને માનવની વર્ણણની અવસ્થાઓ આપણુંને મળતી નથી. આપણે એનો વિચાર કરીએ છીએ, એની કલ્પના બાંધીએ છીએ, આપણે વસ્તુએ શોધી અઢેલી છે, પરંતુ સાચું કહીએ તો આપણે તે વખતે હાજર નહોતા! એ કેવી રીતે બન્યું તે આપણે જાણતા નથી. પણ એનો વધ્યા નથી... કેટલાકના મત મુજબ, આપણે આપણી અંદર એ રૂપાંતર તૈયાર કરવાનું કામ શરૂ કરીએ છીએ, બાળકને બનાવવાની કિયામાં એ બની શકે છે, હું નથી કહેતી, ના. એ બની શકે છે. અને પછી આ તૈયાર થયેલા સ્વરૂપે એક વધુ રૂપાંતર પામેલા સ્વરૂપને તૈયાર કરવાનું રહેશે અને એમ આગળ ચાલશે, એના જેવી કેટલીક કલાકો આવશે અને એ કલાકો, વાનર અને માસુસની વર્ણણની કલાકો અદૃશ્ય થઈ ગઈ છે તેમ શું આદૃશ્ય થઈ જશે?

હા, માનવ પૂર્ણતાની જે પ્રક્રિયા છે તેની આખીએ કથા
આ પ્રકારની છે.

તમારે જેમ કહેલું હોય તેમ કહી શકો છો... પણ આપણે તો, તમે
કહો છો તેમ, એવી કલપના કરીએ છીએ કે એ નવું સ્વરૂપ, તૈયાર કરેલું,
પછેલેથી બનાવેલું નીચે આવી જશે. એ નરી વાર્તા છે.

શ્રી અરવિંદ પણ બરાબર એમ જ કહે છે. એ સ્વરૂપ
બંધાવું જોઈએ.

વચ્ચી અવસ્થાનાં સ્વરૂપો બે કે ત્રણ—કે ચાર કે દસ કે વીસ, મને
ખબર નથી—આવી જશે ત્યાર પછી નવી પદ્ધતિ, સર્જન કરવાની અતિ-
માનસ પદ્ધતિ બની આવશે... પણ ભાગકો ઉત્પન્ન કરવાની જરૂર રહેશે
ખરી? વિદ્યાય થયેલાં માણુસોનું સ્થાન બેવાને માટે ભાગકોની જ જરૂર
રહે છે તે જરૂરને જ મટાડી દેવામાં નહિ આવે? કેમકે બોકો અનિશ્ચિત
કાળ સુધી જીવતા રહેશે. એ મનુષ્યો નવી જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવાને
માટે જરૂરી હશે તેટલું પોતાનું રૂપાંતર કરી વશે.

આ બધું લાંબા કાળો બને એમ જરૂર કલ્પી શકાય છે.

હા, લાંબા કાળો.

પરંતુ આપ તો છો જ એટલે એ ટૂંક સમયમાં પણ બને.

ના, એ ટૂંક સમયમાં બનશે એમ શ્રી અરવિંદે ધાર્યું નહોનું.

હા, એ તો આપ પોતે જ કરશો. લાંબા કાળો કે ટૂંક
સમયમાં, એ કામ આપ જ કરશો. આ જીવનમાં આને
આ શરીરમાં.

પણ, હું જોઉં છું...

હું એ કરવાનો પ્રયત્ન કરી રહી છું—મનમાં આવે તેમ ગમે તે રીતે નહિ, એવું તો કાંઈ જ નહિ, માત્ર આમાં ‘કાઈક’ અથવા તો કોઈક અથવા તો એક ચેતના કે કાંઈ પણ (હું એ વિષે કહેવા માગતી નથી) એવું છે કે જે આને (માતાજીના શરીરને) ઉપયોગમાં લઈ રહ્યું છે અને એમાંથી કાઈક બનાવવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યું છે. એટલે કે, એકી સાથે સાથે, હું કામ કરી રહી છું અને હું સાક્ષી રૂપે જોઈ રહી છું, અને પેંબો ‘હું’, મને ખબર નથી કે એ ક્યાં છે : એ ત્યાં આદરમાં નથી, ત્યાં ઉપરમાં નથી, એ નથી... એ ક્યાં છે તે હું જાણતી નથી, આ તો બધું ભાષાની જરૂર માટે છે. એવું ‘કાઈક’ છે કે જે કામ કરી રહ્યું છે અને સાથે સાથે જોઈ રહ્યું છે, અને સાથે સાથે જે કિયા એ વસ્તુને કરે છે તે રૂપે એ છે : નાશ જાસુ.

કારણ કે હવે શરીર પોતે જ પોતાથી થઈ શકે તેટલો સાચેસાચ સહકાર આપી રહ્યું છે—પોતાથી થઈ શકે તેટલો—અને તે શુલેચ્છાપૂર્વક અને સહન કરી લેવાની એક વધતી જતી શક્તિપૂર્વક, અને, ખરી રીતે તો, પોતાના ઉપર પાછા હેંકાઈ જવાની જે કિયા છે તે ઓછામાં ઓછી થઈ ગઈ છે (એ છે તો ખરી પણ કોઈક વાર આવીને આડી જતી હોય તેના જેવું કાઈક, અને એ થોડી સેકન્ડો પણ રહેતી નથી). એ વસ્તુ, પોતાના ઉપર પાછા હેંકાઈ જવાની આ કિયા, એ જ એક એવું તો નર્ધી વાતાવરણ છે, કમકમાટી ઉત્પન્ન કરે તેવું, ધૂણા ઉપયોગ તેવું, મહા વિધિની રૂપ. એ વસ્તુ એવી છે, એવી રીતે એનો અનુભવ થાય છે. અને એ કિયા વધુ ને વધુ અશક્ય બનતી જાય છે, હું એ જોઉં છું, એ નજરે દેખાય તેવું છે... પણ છતાંથે હજુ પેલું ખરાબ ટેવોનું હજરો વર્ણનું જીનું આપ્યુંથે વળન ત્યાં બેઠેલું છે. આ ટેવોને આપણે નિરાશાવાદીઓ કહી શકીએ, એટલે કે એ ટેવો એમ સંભવ કલ્પતી હોય છે કે હવે ક્ષીણતા આવશે, આપણિની આવશે, ખરું જોતાં એ આ બધું બનવાનો સંભવ કલ્પતી હોય છે,

અને એ વસ્તુને વિશુદ્ધ કરવી, એની સફાઈ કરવી, એને વાતાવરણમાંથી હેંકી દેવી, ઊંઠ! એ સૌથી વધુ કદશ કામ છે. એ એટલું બધું અંદરમાં રહેલું છે કે એ સાવ સ્વાભાવિક અની ગયેલું છે. આ રીતની જે લાગણી છે, અનિવાર્ય એવા ક્ષયની, એ જ પેલું મહાન, મહાન વિધન છે.

માનસિક દૃષ્ટિ જોઈએ તો, કુદરતી રીતે જ, પુષ્ટીનું આખ્યું વાતાવરણ એના જેવું છે, પરંતુ મનની અંદર એનું મહત્ત્વ બહુ જ ઓછું રહે છે: પ્રકાશનું એક કિરણ અને એ સાંચ થઈ જાય છે. પણ આ અંદરની બાજુઓ (માતાજી શરીર બતાવે છે), આ જે ટેવ છે—આ જે ઘોર ટેવ છે—એ ભયંકર છે, એનો સામનો કરવો ભયંકર છે. અને પેલી બીજી વસ્તુ પોતાની સ્થાપના કરે તે પહેલાં આ વસ્તુએ અદૃશ્ય થઈ જવું જ જોઈએ, એ અનિવાર્ય છે.

એટબે આ મિનિટે મિનિટની, મિનિટે મિનેટની લડાઈ છે, આખોય વખત ચાલ્યા કરતી, આખોય વખત ચાલ્યા કરતી.

અને પછી, તમે જાણો છો કે આપણે કાંઈ એકલા નથી, શરીર એકલું નથી, આસપાસ લગભગ એક મોટો સમૂહ રહેલો છે, અને એમાં નિકટતાની કાઢાઓ છે; પણ તદ્દન નજીકમાં તે આ અહીં રહેલા બધા લોકો છે, અને ત્યાં એનો એ જ પ્રશ્ન છે—એનો એ જ પ્રશ્ન છે. કેમકે આ શરીરની ચેતનામાં જે વસ્તુ સિદ્ધ કરાયેલી છે તે બીજાઓની ચેતનામાં જરા પણ સિદ્ધ બનેલી નથી. અને એથી મહેનતમાં વધારો થાય છે.

મનના ચેપનો અને પ્રાણના ચેપનો પણ જે પ્રશ્ન છે, એ તો કહો કે ઊકલી ગયો છે, પરંતુ સ્થૂલના ચેપનો જે પ્રશ્ન છે તે તો હજી રહેલો જ છે.

અને આ સ્થૂલની ચેતનામાં, જે સ્થૂલ મન રહેલું છે એણે અદ્ભુત જવાબ વાળેલો છે (માતાજીમાં), પરંતુ બહારની બાજુએથી જે વસ્તુઓ આવતી રહે છે, આ જે સતત, સતત, જાયમી ચેપ, મિનિટે મિનટનો

સાધનાની નોંધપોથી

આવ્યા કરે છે તેની સામે સહજપણે આપોઆપ પહોંચી વળવાની શક્તિ
હજુ એનામાં આવી નથી.

(વાણુ મૌન)

ચેલો સંપર્ક જ્યારે એકાએક સભાન બની જાય છે અને તાદાતમ્યનું
ભાગ બની આવે છે, હું કહું છું તેમ થોડીક સેકન્ડોમાટે, પણ એ જ્યારે
આવે છે ત્યારે... બધા જ કોષો કલ્લોલ કરવા લાગી જાય છે: ‘ઓહ!
હા, હા, સાચું છે! એ ત્યારે સાચું છે....’

એ કદાચ દિવસમાં સો વાર આવે છે, પણ એ ટકી રહેતું નથી.

(બુલેટિન, ઓગસ્ટ ૧૯૬૭)

૧૬

૨૬ ઓગસ્ટ, ૧૯૬૭

શુભ અને સત્યનો વિજય

એક શિષ્યે પૂછેલા પ્રશ્ન અંગે:

‘માતાજી, એમ કહેવાય છે કે શુભ અને સત્યનો હંમેશાં વિજય થાય છે, પણ જીવનમાં તો ધાર્યી વાર એથી ઊલંઠં થતું દેખાય છે. દુષ્ટ માણસો જીતતા હોય છે, તેમને દુઃખમાંથી કોઈ રીતે રક્ષા મળી જતું લાગે છે.’

(માતાજી હસે છે, પછી મુંગાં રહે છે). બોકો હંમેશાં બે વિચારો વચ્ચે ગોટાળો કરી મૂકે છે.

મનુષ્યની મર્યાદિત સમજ

આ વસ્તુ વિશ્વરૂપ અને આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિઓ જેવાની છે, અને તેમાં માણસો જેને ‘શુભ’ સમજે છે તે વસ્તુ નહિ, પણ જે ‘સાચું’ છે, સત્ય છે તેનો અંતે જતાં વિજય થવાનો હોય છે, એ વાત તો સ્પષ્ટ જ છે. અર્થાત्, આખરે જતાં, ભગવાનનો વિજય થવાનો છે. આ વાત કહેવામાં આવી છે, જે કોઈ આધ્યાત્મિક જીવન જીવી ગયા છે તે સૌંદર્યો આ કહેલું

સાધનાની નોંધપોથી

હે—આ એક અવિયલ હડીકત છે. એનો અનુગાદ કરતાં, માણસો એમ કહે છે : ‘હું સારો છોકરો છું, હું જેને સાચું ગાણું છું તે પ્રમાણે હું જીવન જળું છું, એટલે, મારે માટે આખુંથે જીવન શુલ બનલું જોઈએ’. (માતાજી હરો છે). સૌથી પહેલું તો, આપણે પોતે આપણા વિષે જે સમજતા હોઈએ હીએ તે હમેશાં શાંકસપદ હોય છે, અને પછી જગત અત્યારે જે રીતનું છે તેમાં બધું બેળસેળ થઈ ગયેલું છે, મનુષ્યની આર્થ-અંધ ચેતના આગળ સત્યનો નિયમ પોતાને ખુલ્લી રીતે પ્રગટ કરતો હોતો નથી—જગત એ સમજશે નહિ. વધારે ચોક્કસ રીતે કહું તો પ્રભુની જે પરમ હૃદિ છે તે જ સતત રીતે પોતાને સિદ્ધ કરી રહેલી છે, પરંતુ આ બેળસેળ થઈ ગયેલા સ્થૂલ જગતમાં માનવની અજ્ઞાન હૃદિને એ સિદ્ધ શુભના વિજય તરીકે, માણસો જેને શુલ અને સત્ય કહે છે તે રૂપે દેખાતી નથી. પરંતુ (વિનોદની રીતે કહીએ તો) એમાં પ્રભુનો વાંક નથી, એ માણસોનો વાંક છે; એટલે કે, પ્રભુ જણે છે કે પોતે શું કરી રહ્યા છે અને માણસો તે સમજતા નથી હોતા.

વિકૃત દર્શિન

સત્યના જગતમાં, બધું અત્યારે છે તેવું જ કદાચ રહેશે,
માત્ર એ જુદી રીતે જેવામાં આવશે.

બંને. એક તફાવત તો રહેશે. જગતમાં અત્યારે જે અજ્ઞાન અને અંધકાર રહેલાં છે તે પ્રભુના દિવ્ય કર્મને એક વિકૃતિકારક દેખાવ આપે છે; અને સ્વાભાવિક રીતે, આ વસ્તુ તો ધીરે ધીરે અદૃશ્ય થઈ જવી જોઈએ; પરંતુ એ પણ સાચું છે કે વસ્તુએના જેવાની એક એવી રીત છે કે જે... કહો કે, વસ્તુએના દેખાવને જુદો અર્થ આપે છે—એ બંને જગતમાં છે, આની માઝક (પરસ્પર મિશાણની કિયા બતાવે છે).

(મૌન)

આપણે હમેશાં એ વાત ઉપર આવીએ છીએ કે માણસનો નિર્ણય જોટો હોય છે—કારણ કે અની વસ્તુઓને જોવાની દૃષ્ટિ જોટી હોય છે, અધૂરી હોય છે—અને એટલે એના આ નિર્ણયનાં પરિયુક્તો પણ અવશ્ય જોટો જ આવતાં હોય છે.

સંવાદિતાનો વધુ ને વધુ આવિભાવ

જગત સતત બદલાઈ રહ્યું છે, સતત, એક પળ માટે પણ તે તેના પોતાના જેવું રહેતું નથી, અને જગતમાં આ જે સર્વસામાન્ય સંવાદિતા છે તે પોતાને વધુ ને વધુ સંપૂર્ણ રીતે વ્યક્ત કરતી રહે છે. એટલે કોઈ પણ વસ્તુ પોતે છે તેવી ને તેવી રહી શકતી નથી અને વસ્તુઓ ઊંબટી રીતની દેખાય છે છતાં આખ્યે જગત સતત પ્રગતિ કરતું રહેતું હોય છે, સંવાદિતા વધુ ને વધુ સંવાદમય થતી રહે છે, સત્ય આવિભાવમાં વધુ ને વધુ સાચું બનતું રહે છે. પરંતુ એ જોવા માટે આપણે સમગ્ર વસ્તુ જોવી જોઈએ અને માણસ માત્ર આમુક જ જુએ છે... એ માત્ર માણસનો પ્રદેશ જુએ છે એવું પણ નથી, પણ એ એનો માત્ર અંગત પ્રદેશ, તદ્દન નાનકડો, તદ્દન નાનકડો, સાવ આણું જેટલો જ પ્રદેશ જોતો રહે છે— એ સમજ શકે તેમ નથી.

તો અત્યારે જગતમાં એક બેવડી વસ્તુ પોતાને સંપૂર્ણ કરી રહી છે (પરસ્પર મિકાળુની એ જ કિયા) અને તે એક પરસ્પર માટે થતા કાર્ય દ્વારા : આવિભાવ પોતાને વિષે જેમ જેમ વધુ સભાન થતો જાય છે તેમ તેમ તેની અભિવ્યક્તિ પોતાને સંપૂર્ણ કરતી જાય છે, વધારે સાચી પણ બનતી જાય છે. એ બંને કિયાઓ સાથે સાથે થતી રહે છે.

(મૌન)

તે દિવસે જ્યારે જ્ઞાનની આ સચેતનતા આવેલી ત્યારે આ પણ એક વસ્તુ બહુ સ્પષ્ટ રીતે જોવામાં આવી હતી : આવિભાવ જ્યારે

સાધનાની નોંધપોથી

અચિત્માંથી પૂરતા પ્રમાણમાં બહાર આવી ગયો હશે ત્યારે અત્યારે અચિત્ની હાજરીને લીધિ સંધર્ષની જે જરૂર રહે છે તે વધુ ને વધુ બિન-જરૂરી બની જશે, એ તદ્દન સ્વાભાવિક રીતે ચાલી જશે અને પ્રગતિ, પ્રયત્ન અને સંધર્ષની રીતે થવાને બદલે, સંવાદમય રીતે થવા લાગશે, માનવ ચેતના અત્યારે આ વસ્તુને પૃથ્વી ઉપરના એક દિવ્ય સર્જન તરીકે જોઈ રહી છે—અને એ પણ માત્ર એક જ પગલું હશે. પરંતુ જ્યારે અત્યારે જે પગલું વેવાઈ રહ્યું છે તેમાં, એક એવી રીતની સંવાદમયતા સિદ્ધ થશે કે જે વિશ્વની પ્રગતિની કિયાને (કે જે સતત ચાલી રહેલી છે), તે સંધર્ષ અને વેદના દ્વારા થઈ રહેલી છે તેને બદલે આનંદ અને સંવાદ-મયતા દ્વારા થતી પ્રગતિ રૂપે બદલી નાખશે... પણ પેલી જે વસ્તુ જોવામાં આવી હતી તે એ હતી કે આ જે અપૂર્ણતાની લાગણી છે, કોઈક વસ્તુ જળું પૂરી થઈ નથી, સંપૂર્ણ નથી, એ આપણે અત્યારથી સમજ રાખવું જોઈએ કે, ધારૂા લાંબા વખત સુધી ટકી રહેશે—જે સમયનો ખ્યાલ છે તેનો તે રહેશે તો, અને એ હું જાણતી નથી. પરંતુ બધા જ પરિવર્તનમાં સમયનું તત્ત્વ રહેલું હોય છે, નહિ? એ તત્ત્વ આપણે અત્યારે સમયની જે કલ્પના કરીએ છીએ તે રીતે આપણે ઘટાવવાનું નથી, પરંતુ એમાં માત્ર એક કમિકતા તો આવે જ છે.

—ત્યા ઉપર પ્રશ્નો નથી

આ બધા કહેવાતા પ્રશ્નો—આપણી પાસે આ રીતે આપ્યે વખત મનના સવાલો પર સવાલો અને પ્રશ્નો (અવિદ્યામાં રહેલા બધા પ્રશ્નો, નહિ?)—પૃથ્વી પરના જંતુના પ્રશ્નો આવતા રહે છે. જે કણે આપણે ત્યા ઉપર નીકળી જઈએ છીએ, પછી આવા પ્રશ્નો કદી રહેવા યામતા નથી. કોઈ રીતના વિરોધાભાસો પણ રહેતા નથી. વિરોધાભાસો હર્મેશાં દૃષ્ટિની અપૂર્ણતામાંથી આવે છે, વસ્તુને એકી સાથે બધી રીતનાં દૃષ્ટિ-બિદ્ધમાંથી જોવાની અશક્તિમાંથી આવે છે.

‘ભલા’ની દુનિયા નથી

ગમે તેમ હો, આપણે પ્રજ્ઞન ઉપર સીધા આવી જઈએ, અને હું, ખાડું છું કે, કોઈ પણ જ્ઞાની પુરુષે કોઈ પણ સમયે એવું કહું નથી કે: ભલા બની જાઓ અને બાબ્દ રીતે તમારું બધું બરાબર થતું રહેશે—કેમકે આ તો મૂર્ખતા છે. આ જે અવ્યવસ્થાનું બનેલું, અસત્યનું બનેલું જગત છે તેમાં એવી આશા રાખવી એ બુદ્ધિપુરઃસરનું નથી. પણ તેમે જો તમારા જીવનના વ્યવહારમાં પૂરતા પ્રમાણમાં સાચા હશો અને અખાંડિત અને સમગ્ર રીતે કામ કરતા હશો, તો તમને, અથે ગમે તેવા સથિતો હશે તોપણ, આંતરિક આનંદ મળતો રહેશે, પૂર્ણ સંતોષ મળતો રહેશે, અને જગતમાંની કોઈ પણ વ્યક્તિ અને કોઈ પણ વસ્તુ એને આંગળી અધારી શકશે નહિ.

(બુલેટિન, નવેમ્બર ૧૯૬૭)

૩૦ ઓગસ્ટ, ૧૯૬૭

સૂક્ષ્મ શારીરિક પ્રદેશ

છેલ્લી કેટલીક રોતાથી હું વગભગ આખી રહત, ધારૂણ કલાકો એક ખાસ સ્થાનમાં ગાળતી રહી છું, અને એ સ્થાન તે સૂક્ષ્મ શારીરિક પ્રદેશનું હોનું જોઈએ અને ત્યાં આગળ સ્થૂલ જીવનની પુનર્વ્યવસ્થા થતી હોય છે. એ એક વિશાળ પ્રદેશ છે—વિશાળ અને ત્યાં એક કેટલુંયે મોટું માસુસેનું ટોળું હોય છે, પરંતુ એ બધી વ્યક્તિત્વો છે, ટોળું નથી, એટલે કે ત્યાં મારે એમાંના દરેક જલ્દીની સાથે કામ લેવાનું રહે છે: એટલે, ત્યાં જાણે કે કાગળપત્રો અને લખવા માટેનાં ટેબલો હતાં, પણ આસપાસમાં કોઈ દીવાલો ન હતી! એ એક વિચિત્ર સ્થાન છે, ધારૂણ વિચિત્ર સ્થાન છે.

મેં મને પોતાને ધારૂણી વાર પૂછ્યું હતું કે આ બધું મને શું સ્થૂલ વસ્તુઓની સમૃતિને લીધિ દેખાય છે કે પછી એ ખરેખર એ પ્રમાણેનું જગત છે. કેટલીક વાર તો મને એ વિષે કોઈ જ શાંકા રહેતી ન હતી, કેમકે એ જગતને તેની પોતાની આગવી વિશિષ્ટતા હતી, પણ આમુક વખતે મને શાંકા થતી હતી અને હું મને પોતાને પ્રશ્ન કરતી કે એ મારી સક્રિય સમૃતિમાં બનતી કોઈ વસ્તુ તો નથી ને. કેમકે એ વખતે હું બહુ જ સભાન હોડું છું અને દરેક વસ્તુ ત્યાં અત્યંત સ્વાત્માવિક અને ખરેખર સ્થાયી હોય છે: હું ત્યાં એનો એ વસ્તુઓ એનો એ જ જગતાએ જોતી

હોઉં છું, કોઈ વાર તેમાં ચોડા ફેરફારો હોય છે, પણ એ ફેરફારો કોઈ કિયાને પરિસ્થિતિમે બનેલા હોય છે. એટલે કે એ ઓક સુસંગત એવું જગત છે, એ કોઈ અતંત્ર એવી કહ્યાના નથી. પણ તો આ રૂપો કેટલા પ્રમાણમાં કુદરતી રૂપોના પ્રતિબિબ જેવાં હોય છે, એ કેટલા પ્રમાણમાં એના જેવાં છે અથવા તો શું આપણે તેમને એ પ્રમાણે જોતા હોઈએ છીએ? હજુ મને એની બહુ ખાતરી થયેલી નથી. હું જ્યારે અધિમનસમાં જતી અને ત્યાં દેવોને જોતી ત્યારે પણ મને એવા જ પ્રશ્ન રહેતો હતો : મને હમેશાં એક રીતનો સંકોચ રહેતો હતો કે આ દેવો સાચે જ એવા છે એ રીતનું આ મને જ્ઞાન થાય છે કે આપણે માત્ર આપણી થારીરિક ટેવોને કારણે તેઓ એવા છે એમ જોઈએ છીએ. એ અંગે, ચોડા વખત પછી, હું એક નિર્ણય ઉપર આવી હતી, પરંતુ અહીં, સથૂલ રીતે ...

એ એક વિચિત્ર વસ્તુ છે, ત્યાં બારાણાં નથી, બારીઓ નથી, છત નથી કે ભોયતળિયું નથી. એ બધું ત્યાં એની પોતાની મેળે આવી રહેલું છે, એ ગુડુત્વાકર્ષણના નિયમોને તાજે રહેતું હોય એમ દેખાતું નથી, એટલે કે ત્યાં પૃથ્વીનું લોહચુંબકવાળું આકર્ષણ નથી હોતું, અને છતાં આપણે લખવા લાગીએ છીએ ત્યારે ત્યાં એક પેન રહેલી દેખાય છે અને આપણે કોઈ વસ્તુ ઉપર લખવા માಡીએ છીએ ત્યારે ત્યાં કાગળ રહેલો હોય છે, અને ત્યાં જ્યારે કાગળપત્રો હોય છે ત્યારે તે પરબીડિયામાં રહેલાં હોય છે... આપણને લાગે છે કે ત્યાં પદાર્થ એનો એ નથી; પણ એનો દેખાવ બહુ જ મળતો હોય છે. અને આ ને દેખાવ છે, એ અંગે હું મને પોતાને પ્રશ્ન કરતી રહું છું : આ ને દેખાય છે તે મળજની સામાન્ય રીતની કિયાને લીધે દેખાય છે કે સાચેસાચ એ આ પ્રમાણે છે?

ત્યાં હું લગભગ દરેક જગતે મળતી હોઉં છું. મેં તમને કહેલું કે તમે ત્યાં બહુ જ નિયમિત રીતે આવતા હો છો અને આપણે કામ કરતાં

સાધનાની નોંધપોથી

દોઈએ છીએ. તમને એ યાદ રહેનું નથી. બીજોને એ યાદ રહેનું હોય છે, પણ તેમની સ્મરણશક્તિ જરા ખસી ગયેલી હોય છે (માતાજીઓને જરાક મરીને જતાવે છે), એટલે કે, મને જેવી રીતે દેખાયું હોય છે તેવી જ રીતે તેમને દેખાતું હોનું નથી. એટલે એ વિષે એ વોકો મને જ્યારે કહેતા હોય છે ત્યારે મને એકંદરે એવી લાગણી થાય છે કે એમના મગજમાં જે છાપ પડેલી છે તેને લીધે એ પ્રમાણે બનેલું છે... અને આ સ્થૂલ જગતની બાબ્દ વાસ્તવિકતા આ રીતની હોય છે કે એમાં એક જ વસ્તુ, તમે તેને દસ વાર પણ જુઓ તો પણ હમેશાં જેની એ જ રહેતી હોય છે, એમાં સ્વાભાવિક રીતે જે ફેરફાર થતા રહેતા હોય તે ખરા : દાખલા તરીકે, વસ્તુ વપરાશને લીધે બદલતી હોય છે; પણ અહીં પણ એવું જ હોય છે; અને તમે જો કાળજીપૂર્વક અભ્યાસ કરશો તો, સ્થૂલ જગતમાં પણ, બે માણસો વસ્તુઓને એક જ રીતે જોતા હોતા નથી. એ પ્રદેશમાં કદાચ બધું વધારે તીવ્ર રીતનું હશે, પણ એ બધું આહીના જેવું જ હોય છે. તમે જ્યારે ચેતનામાં પ્રવેશ કરો છો ત્યારે આ બધાનો ખુલાસો બહુ સરળ બની જાય છે, બહુ સરળ. આપણે ચેતનામાં પ્રવેશીએ છીએ ત્યારે સ્થૂલ રીતની વાસ્તવિકતા પોતે જ એક ભ્રાન્તિ બની જતી હોય છે, ભ્રાન્તિ ઇથી બની જતી હોય છે, એ વાસ્તવિકતા ચોક્કસ હોતી નથી : ત્યાં આંતરિક વાસ્તવિકતા વધારે સાચી હોય છે. અને પછી એ સ્થિતિમાં વસ્તુ ધારી સરળ હોય છે. એમાં કદાચ આપણા મનને જ માત્ર આશર્ય અનુભવાતું હોય છે.

દાખલા તરીકે લખવાની કિયા બો. મેં વિગતમાં જઈને અવલોકન કર્યું નથી, પણ એ જગતમાં તમે જ્યારે લખતા હો છો ત્યારે તમે વધારે સહેલાઈથી લખતા હો તેમ લાગે છે : આ કેવી રીતે સમજાવવું એ હું જાણતી નથી, પણ એમાં બહુ ઓછો વખત લાગે છે અને વસ્તુઓ કાગળ ઉપર નોંધી લેવાતી હોય છે, પણ એ ખરેખર કાગળ હોય છે ખરો ? એ કાગળ

નેવું દેખાય છે, પણ વસ્તુઓ ઘણી જ વધુ સીધી રીતે નોંધાઈ જતી હોય છે... ત્યાં કદાચ એક રીતનું મળતાપણું હોય છે, દાખલા તરીકે, તમે ત્યાં જ્યારે એક કલમ કે પેનિસલ વાપરતા હો છો ત્યારે એ ચેક્સ એક કલમ કે પેનિસલ હોતી નથી. પણ એને મળતું કહીક હોય છે અને તે... કેવી રીતે તમને કહું? એ વસ્તુની પ્રતિષ્ઠાયા નેવું કે તેના તત્ત્વ નેવું હોય છે. પણ મારે એ કહેવું છે કે આપણે જો હજુ પણ પીછું અને એન હોલડરના યુગમાં હોઈએ, અને એને ખડિયામાં બોળતા હોઈએ, તો કદાચ મને એવું ત્યાં દેખાય! આમાં વસ્તુનું જે મૂળતત્ત્વ કે સિધાંત હોય છે એ જ એક મળતાપણા દ્વારા સ્મૃતિમાં બીજા રૂપે નોંધાતું હોય છે.

પણ એ એક કિયા હોય છે. હું જ્યારે પાછી આવું છું, ત્યારે જે સમય થયો હોય છે તેની મને ખબર રહે છે, કેમકે હું જ્યારે જ્યારે સ્થૂલ ચેતનામાં પાછી આવતી હોઉં છું ત્યારે જે સમય હોય તે જાણવાની મેં એક ટેવ બનાવી લીધી છે (મારી પાસે પથારી ઉપર એક ઘડિયાળ હોય છે અને હું તે જોઈ લઉં છું) અને એ રીતે હું કહી શકું છું: પેલી અનુભૂતિ એક કલાક ચાલેલી, પેલી બીજી બે કલાક ચાલેલી. પણ પેલી ભૂમિકામાં આપણને સમયનું ભાન હોતું નથી, એ જ રીતનું સમયનું ભાન હોતું નથી. ત્યાં કિયામાં જે વસ્તુ રહેલી હોય છે તે મહત્વની વાત છે, અને એ કલાકો દરમિયાન ઘણી ઘણી વસ્તુઓ કરતી હોય છે, ઘણી. અને આમ હું તમને એ ભૂમિકામાં બહુ નિયમિત રીતે મળતી હોઉં છું, બીજા પણ ઘણાને, અને હું એકી સાથે ઘણે ઠેકાયે હોઉં છું. અને જ્યારે કોઈ આવીને મને કહે છે: ‘પણ મેં તમને કાલે રાને જોયા હતાં, તમે આ કરતાં હતાં, એલું કરતાં હતાં’, અને પછી ત્યાં કોઈક જગાએ, હું કહું છું, ‘હા, એ સારું છે’, ઓમાં થોડોએક, માત્ર થોડોક ફેર હોય છે (મરડવાની કિયા), પણ વસ્તુનું તત્ત્વ એ જ હોય છે.

સાધનાની નોંધપોથી

અને મેં જોયું છે કે સ્થૂલની તદ્દન નજીકની આ જે વસ્તુઓ છે તે, તમે જે એકએક જગી જાઓ, ખાસ કરીને તો, તમે જગો ત્યારે ચોંકું હાવો, તમે જો કોઈ હિલચાલ કરો કે પડખું ફરવો તો તે અદૃશ્ય થઈ જય છે. એ પછી મોઉથી, હું જો કોઈ વખતે ખૂબ શાંતિમાં હોઉં અને મારી આંદર ચાલી જાઉં, તો ધીરે ધીરે હું એ અવસ્થા સાથે સંપર્કમાં આવી શકું છું. એટલે, મોટા ભાગના લોકોને જો કશું યાદ રહેતું નથી તો તેથી મને આશર્ય થતું નથી. પ્રાણમય ભૂમિકામાં તથા મનોમયમાં થતી અનુ-ભૂતિઓ વધારે સહેલાઈથી યાદ રહેતી હોય છે, પણ જે સ્થૂલની તદ્દન નજીકની ભૂમિકાની વસ્તુઓ છે તે...

અને એ ભૂમિકાનું સ્વરૂપ એવું છે કે, આપણે જો, જગૃત થઈએ ત્યારે, તેની ચેતના જગતી રાખીએ તો આપણે ગાડા જેવા જ દેખાઈએ. એ દિવસ ઉપર જ મને આનો અનુભવ થયો હતો અને એણે મને ખૂબ ખૂબ શીખવું છે—એ મેં ધ્યાનથી જોયું છે, અને મને એની સમજ પડી ત્યાં સુધી એનો ફરી ફરીને અભ્યાસ કર્યો છે. અને આ એક બનાવ મારા બપોર પછીના આરામ વખતે બન્યો હતો. (બપોર પછી આમ તો હું જરા પણ ઊંઘતી નથી, પણ એ પ્રમાણે હું આંતર ચેતનામાં જતી હોઉં છું) અને એ દિવસે મેં અગાઉથી નક્કી કર્યી હતું કે હું અમૃત કલાકે જગી જઈશ, એટલે કે, હું બેઠી થઈશ. અને જ્યારે મારે જગવાનો સમય આવ્યો, ત્યારે હું મારા કામમાં ખૂબ ઊંઘ ઊતરી ગયેલી હતી અને ચેતનાની એ અવસ્થા મારી ખૂલ્લી આંખોએ પણ ચાલુ રહી, અને પછી, ચેતનાની એ અવસ્થામાં, ત્યાં... હું મારે વિષે ‘હું’ એમ કહી શકતી નથી, કારણ કે એ એ જ કું ‘હું’ નહોતી, એ વખતે હું અનેક વ્યક્તિઓ હોઉં છું; પણ એ વખતની જે ‘હું’ હતી તે પોતાની પાસે ઘડિયાળ રાખતી હતી, સોનાનું કંડા-ઘડિયાળ (અહીં નીચે સ્થૂલ રૂપે નહિ, પણ ત્યાં ઉપર) અને (કાંકું બતાવીને) તે પહેરવાનું તે બૂલી ગઈ હતી અને તે

શોધવા લાગી અને તેણે જોયું કે : ‘ઓહ ! હું ઘડિયાળ પહેરવાનું ભૂલી ગઈ છું, ઘડિયાળનું શું થયું હોય ? શા માટે હું ભૂલી ગઈ ?’ અને હું જ્યારે જાગૃત થઈ અને મારા પોતાના ભાનમાં આવી ગઈ ત્યારે એ બંને ચેતનાઓ એકી સાથે હાજર હતી અને મેં મોટેથી કહ્યું, ‘મારું ઘડિયાળ ક્યાં છે ? હું મારું ઘડિયાળ પહેરવાનું ભૂલી ગઈ હતી’ અને હું જ્યારે એમ બોલી ત્યારે જો (હસતાં હસતાં) મને ભાન થયું ! એમાંથી મને વિચારો આવવા લાગ્યા, મેં સારી રીતે અભ્યાસ કર્યો, શાંતિથી બધું જોયું, ખૂબ ઊંડે ઊંડિને જોયું કે એ ક્ષણે એ બે ચેતનાઓ તદ્દન એકી સાથે મોઝૂદ હતી (માતાજી પોતાના બંને હાથને દબાવીને એકબીજા ઉપર મૂકે છે), તદ્દન એકી સાથે.

અનુભૂતિનું પરિણામ : પ્રશ્નોનો ઉકેલ

એ બહુ રસમય હોય છે. ઓહ ! એ અનુભૂતિને લીધી પછી અનેક રીતના પ્રશ્નો ઉકેલી ગયા. દાખલા તરીકે, ઘણા બોકોને ગાડ્યા ગણી બેવામાં આવ્યા હોય છે, પણ તેણો માત્ર આ સુક્ષમ ચેતનામાં રહેતા હોય છે (એક ઉપર બીજું મૂકવાની એ જ કિયા) અને અમુક ક્ષણે એ ચેતનાનું પ્રાધાન્ય હોય છે અને તેને લીધી એ બોકો એવું બોલતા હોય છે કે જેનો અહીં કણો અર્થ હોતો નથી, પણ ત્યાં ઘણ્યો સ્પષ્ટ અર્થ હોય છે, અને એ ચેતના આ પ્રકારની હોય છે (એક ઉપર બીજું મૂકવાની, લગભગ બંને ઓગળી જવાની કિયા). આ વસ્તુ કહેવતા ગાંડપસુના ઘણા કિસ્સાઓનો ખુલાસો આપે છે. વળી કેટલાક દેખીતી રીતની અ-સચ્યાઈના પણ કિસ્સાઓ હોય છે, અને તે પણ આ જ પ્રકારના હોય છે, કારણ કે આ પ્રદેશમાં ચેતના સ્પષ્ટ રીતે જેતી હોય છે અને એ પ્રદેશ એટલો બધો નજીકનો છે કે વસ્તુઓને એ જ નામો આપી શકાય તેમ હોય છે, વસ્તુઓને એ જ રૂપો કે તદ્દન મળતી રીતનાં રૂપો હોય છે, પણ

આપણે અહીં નેણે ‘સ્પર્શક્તમ વાસ્તવિકતા’ સમજીએ છીએ અને એવું નામ આપીએ છીએ એવું ત્યાં હોતું નથી. સ્થૂલ રીતે જોતાં, બાધ રીતે જોતાં, વસ્તુઓ બરાબર ઓની એ જ હોતી નથી. અને એટબે કહેવાની આ-સર્વાઈના એ દાખલાઓ એવા હોય છે કે નેમાં ચેતનાના બે ધારાઓનું ખૂબ જ ગાડ મિશ્રાસું થઈ ગયું હોય છે—અને તે એટલું બધું ગાડ કે તેને સક્રિય રીતે છૂટું પાડી શકાય તેમ હોતું નથી. ઓહ! એમાં તો એક આખો પ્રદેશ સ્પષ્ટ કરી દેવામાં આવ્યો હતો, અને માત્ર સ્પષ્ટ કરાયો હતો એટલું જ નહિ, પણ તેનો ઠિલાજ કરવાની કે ઝૃપાંતર કરવાની ચારી પણ સાથે આપવામાં આવી હતી. આંતર માનસશાસ્કની દૃષ્ટિથી જોતાં, એમાંથી વસ્તુઓનો ખૂબ જ ખુલાસો મળી આવતો હતો. આ રીતે પછી સાચી માનસિક વિમુખતા અને સાચી અસત્યતાના દાખલાઓની સંખ્યા હીક હીક ઓછી થઈ જાય છે, એટબે કે જે દાખલાઓમાં માણસ વસ્તુ નેવી હોય તેના કરતાં ઊલટી વસ્તુ જ જાણી કરીને, સભાન રીતે કહેતો હોય—એવા દાખલા આપણે માનતા હોઈએ છીએ તેટલા બધા હોતા નથી. ધારૂ લોકો આવી રીતે વસ્તુઓ કહેતા હોય છે (તરતી વસ્તુ બતાવવાની કિયા), અચોક્કસ વસ્તુઓ, પરંતુ એ વસ્તુઓને તેઓ શુદ્ધ સ્થૂલ જગતથી જુદા એવા એક બીજા જગતમાં જોતા હોય છે અને તેમાં ગાડ મિશ્રાસું થઈ ગયું હોય છે અને એ મિશ્રાસુને શાખી ઝાઢવા માટેની જરૂરી વિવેકશક્તિ તેમનામાં હોતી નથી... શ્રી અરવિંદ કહેતા હતા કે માણસમાં સાચી દુરિયા હોવી, સાચી વિરોધિતા અને સાચું ‘જૂણાણું’ હોય એવા દાખલાઓ બહુ વિરલ હોય છે, એટબે કે, આવી વસ્તુઓ અફર રીતે ‘સાચી’ હોય, પોતે પોતાની રીતની જ હોય, સભાન, જાણી કરીને થતી હોય—જાણી કરીને, અફર, સભાન,—એ વિરલ હોય છે; અને એવી જ વસ્તુઓને વિરોધી શક્તિઓ તરીકે વર્ણવવામાં આવે છે. પણ એ સિવાયની જે બીજી વસ્તુઓ હોય છે એ ચેતનાની એક રીતની

આનિત હોય છે—એ ચેતના વચ્ચે ધૂસી આવતી હોય છે (માતાજી પોતાના જમણા હાથની આંગળીઓને ડાબા હાથની આંગળીઓમાં પરોવી આમ-તેમ હલાવે છે) અને માણસમાં ચેતનામાં રહેલા તફાવત અંગે કોઈ ચોક્કસ વિવેકદૃષ્ટિ ન હોવાને લીધે આ પ્રમાણે (એ જ કિયા) થતું હોય છે, મિશાણ થઈ જતું હોય છે, એક દાખલ થઈને બીજુંમાંથી બહાર નીકળી આવતી હોય છે.

(મૌન)

વિરાટ પ્રશ્ન

એટલે આનું પરિણામ એ આવ્યું કે આપણે જે પ્રશ્ન ઉકેલવાનો છે તે કેટલો તો વિરાટ છે અને આપણે ક્યે રસ્તે આગળ વધવાનું છે અને કયું રૂપાંતર કરવાનું છે એનો ઘ્યાં મને આવી ગયો... તેમે માત્ર માનસશાસ્ત્રીય દૃષ્ટિએ જુઓ તો વસ્તુ પ્રમાણમાં સહેલી અને ઝડપથી બનતી થઈ જાય છે, પણ તમે જાયારે આ વસ્તુમાં આવો છો (માતાજી પોતાના શરીરને અડે છે), બાબ્ય રૂપમાં આવો છો, જેને જડતત્ત્વ કહેવામાં આવે છે તેમાં, ત્યારે ઓહ! એ એક દુનિયા બની જાય છે. દરેક પાઠ—એ બધું આપણને પાઠ શીખવવામાં આવતા હોય તેના જેવું હોય છે, અને એ દરેક પાઠ બહુ જ રસિક હોય છે; એ પાઠો અને તેમનાં બધાં પરિણામો અને તેમની સમજૂતીઓ. તમને એક નાનકડી, ઘણી ઘણી નાનકડી શોધ કરતાં એક દિવસ, બે દિવસ લાગે છે. અને પછી તમે જુઓ છો કે શારીરિક ચેતનામાં, આ શોધ થયા પછી, આ દિવસો પછી કે કામના આ કલાકો પછી પ્રકાશ આવ્યો હોય છે, વસ્તુ બદલાઈ હોય છે—એ બદલાઈ હોય છે, પ્રત્યાધાતો એના એ જ રહેતા હોતા નથી, પણ... (માતાજી કામનું એક આખું જગત બતાવતાં હોય તેમ કરે છે).

સાધનાની નોંધપોથી

અને પ્રભુની હાજરી, હાજરી વધુ ને વધુ નિકટની થતી જાય છે, વધુ ને વધુ સધન થતી જાય છે અને એવે વખતે, આમુક કાળો એવો આવે છે કે જ્યારે (માતાજી કુલાવાની કિયા કરે છે) એ એટલો બધી સધન હોય છે કે એ એક અંતિમ અફર વસ્તુ હોય તેમ લાગે છે અને પછી (ઢાંકવાની કિયા) બીજી અવસ્થા કે ચેતના ચડી આવે છે અને બધુ [પાછું ફરીથી શરૂ કરવાનું રહે છે.

એ રસિક વસ્તુ છે.

આ તમને બહુ જ શીખવે છે... મોટા મોટા શબ્દો, મોટા મોટા વલણો, મોટી મોટી આનુભૂતિઓ, એ બધું ત્યાં ઉપર બહુ સારું છે, પણ અહીં... કશું ભપકાદાર નથી—બધું ખૂબ નાના પાયા પરનું, ખૂબ શાંત રીતનું, સાવ શૂન્ય જેણું—ખૂબ નાના પાયા પરનું છે. અને એ છે પ્રગતિ માટેની શરત, રૂપાંતર માટેની શરત.

એમ છે, બેટા

(બુલેટિન, નવેમ્બર ૧૯૬૭)

